จูฬนีพฺรหฺมทตฺโตปิ เต ราชาโน อามนฺเตตฺวา "เอถ โภนฺโต, มิถิลํ คนฺตฺวา วิเทหราชสฺส ขคฺเคน สีสํ ฉินฺทิตฺวา ปาเทหิ อกฺกมิตฺวา นิสินฺนา ชยปานํ ปิวิสฺสาม, เสนางฺคคมนสชฺชํ กโรถา"ติ วตฺวา ปุน รโหคโต เกวฏฺฏสฺสาปิ เอตมตฺถํ กเถตฺวา "อมฺหากํ เอวรูปสฺส มนฺตสฺส อนฺตรายกรํ ปจฺจามิตฺตํ คณฺหิสฺสาม, เอกสตราชูนํ อฏฺฐารสอกฺโขภิณีสงฺขาตาย เสนาย ปริวุตา คจฺฉาม, เอถ อาจริยา"ติ อาห. พฺราหฺมโณ อตฺตโน ปณฺฑิตภาเวน จินฺเตสิ "มยา มโหสถปณฺฑิตํ วิชินิตุํ นาม น สกฺกา, อมฺหากญฺเญว ลชฺชิตพฺพํ ภวิสฺสติ, นิวตฺเตสฺสามิ ราชานนฺ"ติ.

ฝ่ายพระเจ้าจุลนีพรหมทัต ตรัสเรียกพระราชาเหล่านั้นมา รับสั่งว่า "ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงมา เราทั้งหลายจักไปเมืองมิถิลา เอาพระขรรค์ตัดเศียรพระเจ้าวิเทหราช และเหยียบย่ำด้วยเท้าทั้งหลาย แล้วนั่งดื่มน้ำชัยบาน ท่านทั้งหลาย จงทำการตระเตรียมยกกองทัพไป" ดังนี้ แล้วเสด็จไปในที่ลับ ตรัสข้อความนั้น แก่เกวัฏอีกว่า "เราทั้งหลายจักจับปัจจามิตร ผู้ทำอันตรายแก่ความคิดเห็นปานนี้ ของพวกเรา เราทั้งหลายอันเสนานับได้ ๑๘ อักโขภินี (ถ้านับตามธรรมดา มี ๔๒ ศูนย์ตาม ๑ จำนวน ๔๒ ศูนย์ ถ้าจักเป็นกองทัพมีดังนี้ กองทัพช้าง ๒๑,๘๗๐ กองรถมี ๒๑,๘๗๐ กองม้า ๖๕,๖๑๐ กองราบมี ๑๐๙,๓๐๕. กองทัพมีเท่านี้) ของพระราชาร้อยเอ็ดแวดล้อมแล้วจะยกไป ท่านอาจารย์จงมา". เกวัฏพราหมณ์คิดด้วยความที่ตนเป็นผู้ฉลาดว่า "เราไม่อาจจะเอาชนะมโหสถบัณฑิตได้ ความละอายจักพึงมีแก่เราทั้งหลาย, เราจักยังพระราชาให้กลับ".

อถ นํ เอวมาห "มหาราช น เอส วิเทหรญฺโญ ถาโม, อปิจ มโหสถปณฺฑิตสฺส สวิธานเมตํ มหานุภาโว

ลำดับนั้น เกวัฏจึงกราบทูลพระเจ้าจุลนีพรหมทัตอย่างนี้ว่า "ข้าแต่มหาราชเจ้า สหชาตโยธานั้น ไม่ใช่กำลังของพระเจ้า

ปเนส, เตน รกฺขิตา มิถิลา สีหรกฺขิตา คุหา วิย น สกฺกา เกนจิ คเหตุ, เกวลํ อมฺหากํ ลชฺชนกํ ภวิสฺสติ, อลํ ตตฺถ คมเนนาติ. ราชา ปน ขตฺติยมาเนน อิสฺสริยมเทน มตฺโต หุตฺวา "กึ โส กริสฺสตี"ติ วตฺวา เอกสตราชปริวุโต อฏฺจารสอกฺโขภิณี-สงฺขาตาย เสนาย สทฺธึ นิกฺขมิ. เกวฏฺโฏปิ อตฺตโน กถํ คาหาเปตุํ อสกฺโกนฺโต "รญฺโญ ปจฺจนีกวุตฺติ นาม มม อยุตฺตา"ติ เตน สทฺธึเยว นิกฺขมิ.

วิเทหราช อีกอย่างหนึ่ง การจัดแจงนั้น (และ)มหานุภาพนั้น ก็เป็นของมโหสถ-บัณฑิต, กรุงมิถิลาอันเสนาทวยหาญ รักษาแล้ว ดุจถ้ำอันราชสีห์รักษาแล้ว ฉะนั้น อันใคร ๆ ไม่อาจจะยึดเอาได้ ความละอาย จักมีแก่พวกเราฝ่ายเดียว, อย่าเสด็จไป เมืองมิถิลานั้นเลย" ส่วนพระเจ้าจุลนีพรหมทัต เป็นผู้มัวเมาด้วยมานะของกษัตริย์ และเมาในอิสริยยศ ตรัสว่า "มโหสถจักทำอะไรเราได้" ผู้แวดล้อมด้วยพระราชาร้อยเอ็ด เสด็จออกไปพร้อมด้วยเสนา นับได้ ๑๘ อักโขภิณี. ฝ่ายเกวัฏพราหมณ์เมื่อไม่สามารถจะยังพระเจ้าจุลนี ให้เชื่อคำของตน ก็ตามเสด็จไปพร้อมพระราชาด้วยคิดว่า "เราไม่ควรประพฤติเป็นศัตรูต่อพระราชา".

โพธิสตฺตสฺส เตปิ โยธา เอกรตฺเตเนว มิถิลํ ปตฺวา อตฺตนา กตฺตพฺพกิจฺจํ ปณฺฑิตสฺส กเถสุ. ปฐมํ อุปนิกฺขิตฺต-ปุริสาปิ สาสนํ ปหิณึสุ "จูฬนีพฺรหฺมทตฺโต 'วิเทหราชานํ คณฺหิสฺสามี'ติ เอก-สตราชปริวุโต อาคจฺฉติ, ปณฺฑิโต อปฺปมตฺโต โหตู"ติ. "อชฺช อสุกฏฺจานํ นาม คโต, อชฺช อสุกฏฺจานํ, อชฺช ปน นครํ ปาปุณิสฺสตี"ติ นิวทฺธึ

ฝ่ายสหชาตโยธาของพระโพธิสัตว์ แม้เหล่านั้น กลับถึงมิถิลานครโดยราตรีเดียวเท่านั้น ได้บอกกิจอันตนพึงทำแก่มโหสถ-บัณฑิตแล้ว. ฝ่ายพวกบุรุษที่มโหสถวางไว้ก็ส่งข่าวมาก่อนว่า "พระเจ้าจุลนีพรหมทัตผู้อันพระราชาร้อยเอ็ดห้อมล้อม เสด็จมาด้วยทรงดำริว่า 'เราจักจับพระเจ้าวิเทหราช' ขอท่านบัณฑิตอย่าประมาท". ชนทั้งหลายส่งข่าวไปเนืองนิตย์ว่า "วันนี้พระเจ้าจุลนี-

สาสนำ เปเสนฺติเยว. ตำ สุตฺวา มหาสตฺโต อปฺปมตฺตตโร อโหสิ. วิเทหราชา ปน พฺรหฺมทตฺโต กิร อิมำ นครำ คเหตุำ อาคจฺฉตี"ติ ปรมฺปรโฆเสน อสฺโสสิ.

พรหมทัตเสด็จถึงสถานที่ชื่อโน้น วันนี้เสด็จถึงสถานที่นั้น แต่วันนี้เสด็จถึงมิถิลานคร". พระมหาสัตว์ได้สดับข่าวนั้นได้เป็นผู้ไม่ประมาทยิ่ง. ฝ่ายพระเจ้าวิเทหราช ได้ทรงสดับเสียงโจษจันกันสืบ ๆ มาว่า "ข่าวว่าพระเจ้าจุลนีพรหมทัตจักกรีฑาทัพมายึดเอาเมืองเรานี้".

อถ จูฬนีพฺรหฺมทตฺโต อคฺคโปโทเสเยว อุกฺกาสตสหสฺเสน ธาริยมาเนน อาคนฺตฺวา สกลนครำ ปริวาเรสิ. อถ นำ หตฺถิปากาเรหิ รถปากาเรหิ อสฺสปากาเรหิ ปริกฺขิปาเปตฺวา เตสุ เตสุ ฐาเนสุ พลคุมฺพำ ฐเปสิ. มนุสฺสา อุนฺนาเทนฺตา อปฺโผเทนฺตา[๑] สาเลนฺตา คชฺเชนฺตา อฏฺฐำสุ. ทีโปภาเสหิ เจว อลงฺกาโรภาเสหิ สกลสตฺตโยชนิกา มิถิลา เอโกภาสา อโหสิ. หตฺถิอสฺสรถตุริยาทิสทฺเทหิ ปฐวิยา ภิชฺชนกาโล วิย อโหสิ.

ลำดับนั้น พระเจ้าจุลนีพรหมทัตเสด็จมาด้วยพลนิกาย ถือคบเพลิงแสนดวงส่องทางมาถึงเวลาหัวค่ำ ล้อมเมืองทั้งสิ้นไว้, ลำดับนั้นแม่ทัพก็ตั้งหัวหมู่คุมพลไว้ในที่นั้น ๆ ล้อมมิถิลานครด้วยกำแพงช้าง กำแพงรถ กำแพงม้า. พวกมนุษย์ทั้งหลายก็ร้องบันลือลั่น ปรบมือผิวปากร้องคำรามตั้งอยู่แล้ว. กรุงมิถิลามีกำหนดทั้งสิ้น ๗ โยชน์ มีแสงสว่างเป็นอันเดียวกันด้วยแสงสว่างแห่งประทีปและแสงสว่างแห่งเครื่องอลังการ. สมัยนั้นได้เป็นราวกะว่ากาลเป็นที่แตกทำลายแห่งแผ่นดินด้วยเสียงช้าง ม้า รถ และเสียงดุริยางค์ดนตรีเป็นต้น.

จตฺตาโร ปณฺฑิตา อุลฺโลลสทฺทำ สุตฺวา อชานนฺตา รญฺโญ สนฺติกำ คนฺตฺวา "มหาราช มหนฺโต อุลฺโลลสทฺโท, น บัณฑิตทั้ง ๔ (คือ เสนกะ ปุกกุสะ กามินทะ เทวินทะ) ได้ยินเสียงร้องเป็นระลอกใหญ่ ไม่รู้เรื่องจึงไปสู่ที่เฝ้า

---

[๑] อปฺโปเจนฺตาติ ยุตฺตตรำ.

โข ปน ชานาม, กินฺนาเมตํ วีมํสิตุ วฏฺฏติ มหาราชา"ติ อาหํสุ. ตํ สุตฺวา ราชา "พฺรหฺมทตฺโต อาคโต ภเวยฺยา"ติ สีหปญฺชรํ วิวริตฺวา โอโลเกนฺโต ตสฺสาคตภาวํ ญตฺวา ภีตตสิโต "นตฺถิมฺหากํ ชีวิตํ, เสฺวทานิ สพฺเพ โน ชีวิตกฺขยํ ปาเปสฺสตี"ติ เตหิ สทฺธึ สลฺลปนฺโต นิสีทิ.

พระราชากราบทูลว่า "ข้าแต่มหาราชเจ้า เสียงร้องโกลาหลอื้ออึงมาก, แต่ข้าพระองค์ไม่ทราบ เสียงนั้นเป็นเสียงอะไร ควรพิจารณาดู". พระราชาทรงสดับคำบัณฑิตทั้ง ๔ นั้น ทรงดำริว่า "พระเจ้าพรหมทัตพึงเสด็จมา" จึงทรงเปิดสีหบัญชรทอดพระเนตร ก็ทรงทราบว่า พระเจ้าพรหมทัตเสด็จมา ทั้งกลัวทั้งสะดุ้งพระทัย ทรงทราบว่า "ชีวิตของพวกเราไม่มีแน่พรุ่งนี้พระเจ้าพรหมทัต จักยังพวกเราทั้งหมดให้ถึงความสิ้นชีวิต" ประทับนั่งตรัสอยู่กับพวกบัณฑิตทั้ง ๔ เหล่านั้น.

มหาสตฺโต ปน ตสฺสาคตภาวํ ญตฺวา สีโห วิย อสมฺภีโต สกลนคเร อารกฺขํ สำวิทหิตฺวา "ราชานํ อสฺสาเสสฺสามี"ติ จินฺเตตฺวา ราชนิเวสนํ อภิรุหิตวา ราชานํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ. ตํ ทิสฺวา ปฏิลทฺธสฺสาโส หุตฺวา "ฉเปตฺวา มม ปุตฺตํ มโหสถปณฺฑิตํ อญฺโญ มํ อิมมฺหา ทุกฺขา โมเจตุํ สมตฺโถ นาม นตฺถี"ติ จินฺเตตฺวา เตน สทฺธึ สลฺลปนฺโต อิมสฺมึ มหาอุมฺมงฺคชาตเก ปฐมคาถมาห

ส่วนพระมหาสัตว์ รู้ว่าพระเจ้าพรหมทัตเสด็จมาถึงแล้ว เป็นผู้ไม่ครั่นคร้ามดุจราชสีห์ จัดการรักษาในพระนครทั้งสิ้นแล้วจึงคิดว่า "เราจักยังพระราชาให้เบาพระทัย" จึงขึ้นสู่พระราชนิเวศน์ ถวายบังคมพระราชา ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง. พระเจ้าวิเทหราชทอดพระเนตรเห็นมโหสถมาเฝ้า กลับได้ความอบอุ่นพระทัยทรงจินตนาการว่า "ยกเว้นมโหสถบัณฑิต ผู้เป็นบุตรของเรา คนอื่นชื่อว่า สามารถจะเปลื้องเราจากทุกข์นี้ไม่มี" เมื่อจะรับสั่งกับมโหสถบัณฑิตนั้น จึงตรัสคาถาที่หนึ่ง ในมหาอุมังคชาดกว่า

๕๙๐. "ปญฺจาโล สพฺพเสนาย
พฺรหฺมทตฺโตยมาคโต
สายํ ปญฺจาลิยา เสนา
อปฺปเมยฺยา มโหสถ.

๕๙๑. วิทฺธิมตี ปตฺติมตี
สพฺพสงฺคามโกวิทา
โอหารินี สทฺทวตี
เภริสงฺขปฺปโพธนา.

๕๙๒. โลหวิชฺชา อลงฺการา
ธชินี วามโรหินี
สิปฺปิเยหิ สสมฺปนฺนา
สูเรหิ สุปฺปติฏฺฐิตา.[๑]

๕๙๓. ทเสตฺถ ปณฺฑิตา อาหุ
ภูริปญฺญา รโหคตา
มาตา เอกาทสี รญฺโญ
ปญฺจาลิยํ ปสาสติ.

๕๙๔. อเถตฺเถกสตํ ขตฺติยา
อนุยนฺตา ยสสฺสิโน

๕๙๐. "ดูกรพ่อมโหสถ พระเจ้าจุลนี-
พรหมทัต เจ้ากรุงปัญจาละนี้เสด็จ
ยาตราทัพมาพร้อมด้วยเสนาทั้งปวง
แห่งนครปัญจาละนี้นั้น อันบุคคล
พึงประมาณไม่ได้.

๕๙๑. มีกองช่างโยธา กองราบ ล้วน
ฉลาดในสงครามทั้งปวง สามารถ
จะนำข้าศึกมาได้ มีเสียงอื้ออึง
ยังกันและกันให้รู้ ด้วยเสียงกลอง
และเสียงสังข์.

๕๙๒. มีวิทยาทางโลหธาตุ มีเครื่อง
ประดับครบครัน ธงทิวปลิวสลอน
มีคนขึ้นพาหนะเบื้องซ้าย สมบูรณ์
ด้วยคนมีศิลป์ กองทัพนั้นตั้งมั่น
ด้วยทหารผู้แกล้วกล้าทั้งหลาย.

๕๙๓. กล่าวกันว่า ในกองทัพนี้ มีราชบุรุษ
๑๐ คน เป็นผู้ฉลาดมีปัญญา
กว้างขวาง ประชุมปรึกษากัน
ในที่ลับ พระชนนีของพระเจ้า
จุลนีพรหมทัต เป็นคนที่ ๑๑ ย่อม
ทรงสั่งสอนชาวปัญจาลนคร.

๕๙๔. ครั้งนั้น ในชนเหล่านั้น กษัตริย์
ร้อยเอ็ดพระองค์ ผู้มียศ ตาม

---

[๑] สุปติฏฺฐิตาติปิ ปาโจ.

อจฺฉินฺนรฏฺฐา พฺยถิตา
ปญฺจาลีนํ วสํ คตา.

เสด็จพระเจ้าปัญจาละ ถูกชิงแว่นแคว้น กลัวภัย จึงตกไปอยู่ในอำนาจของชาวปัญจาลนคร.

๕๙๕. ยํ วทา ตกฺกรา รญฺโญ
อกามา ปิยภาณิโน
ปญฺจาลมนุยายนฺติ
อกามา วสิโน คตา.

๕๙๕. เป็นผู้ทำตามพระราชกระแสรับสั่ง ไม่มีความปรารถนาก็ต้องกล่าวคำเป็นที่รัก ต้องเสด็จตามพระเจ้าปัญจาลราช เป็นผู้มีอำนาจมาก่อน ไม่ปรารถนาก็ต้องอยู่ในอำนาจของพระเจ้าปัญจาลราชนั้น.

๕๙๖. ตาย เสนาย มิถิลา
ติสนฺธิปริวาริตา
ราชธานี วิเทหานํ
สมนฺตา ปริขณฺณติ.

๕๙๖. มิถิลานครอันแวดล้อมด้วยกองทัพนั้น เป็นสามชั้น ราชธานีของชาววิเทหรัฐ ถูกขุดเป็นคูโดยรอบ.

๕๙๗. อุทฺธํ ตารกชาตาว
สมนฺตา ปริวาริตา
มโหสถ วิชานาหิ
กถํ โมกฺโข ภวิสฺสตี"ติ.

๕๙๗. ดูกรพ่อมโหสถ กองทัพที่แวดล้อมโดยรอบมิถิลานครนั้น ปรากฏเหมือนดวงดาวบนท้องฟ้า พ่อจงรู้ว่า จักมีความพ้นได้อย่างไร".

ตตฺถ **สพฺพเสนายาติ** สพฺพาย เอกสตราชนายิกาย อฏฺฐารสอกฺโขภิณี-สงฺขาตาย เสนาย สทฺธึ อาคโต กิร ตาตาติ. **ปญฺจาลิยาติ** ปญฺจาลรญฺโญ สนฺตกา.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ด้วยเสนาทั้งปวง** ความว่า ดูกรพ่อ ได้ยินว่าพระเจ้าจุลนีพรหมทัต เสด็จกรีฑาทัพมาพร้อมด้วยเสนาทั้งปวง นับจำนวน ๑๘ อักโขภิณี มีพระราชาร้อยเอ็ดนำมาด้วย. คำว่า **ของชาวปัญจาลนคร** ได้แก่ เสนาอันมีอยู่ของพระเจ้าปัญจาลราช.

วิทฺธิมตีติ วิทฺธิยา อานีตา ทพฺพสมฺภาเร คเหตฺวา วิจรนฺเตน วฑฺฒกีพเลน สมนฺนาคตา. **ปตฺติมตีติ** วราวรคฺคหิตปุริเสหิ รกฺขิตา. **สพฺพสงฺคามโกวิทาติ** สพฺพสงฺคามกุสลา.

คำว่า **กองช่างโยธา** ได้แก่ อันช่างโยธานำมาแล้ว คืออันกำลังแห่งช่าง เที่ยวไปแบกทัพสัมภาระมาพร้อมแล้ว. คำว่า **กองราบ** ได้แก่ อันพวกชายฉกรรจ์ซึ่งราชการกำหนดจำกัดรักษาแล้ว. คำว่า **ฉลาดในสงครามทั้งปวง** ได้แก่ มีความชำนาญในสงครามทั้งปวง.

โอหารินีติ เสนาย อนฺตรํ ปวิสิตฺวา อปญฺญายนฺตาว ปเรสํ สีสํ ฉินฺทิตฺวา ปริหริตุํ สมตฺถา. **สทฺทวตีติ** ทสหิ สทฺเทหิ อวิวิตฺตา.

คำว่า **นำข้าศึกมาได้** ความว่า ข้าศึกเมื่อไม่รู้เป็นผู้สามารถเข้าไป ในระหว่างเสนา แล้วตัดศีรษะของเสนาเหล่าอื่นมาได้. คำว่า **มีเสียงอื้ออึง** ได้แก่ ไม่สงัดด้วยเสียงดังสิบอย่าง.

เภริสงฺขปฺปโพธนาติ “เอถ, ยาถ, ยุชฺฌถ มา ปชฺชถา”ติ อาทีนิ ตตฺถ วจีเภเทน ชานาเปตุํ น สกฺกา, ตาทิสานิ ปเนตฺถ กิจฺจานิ เภริสทฺเทน จ สงฺขสทฺเทน จ ปโพเธนฺตีติ เภริสงฺขปฺปโพธนา.

คำว่า **ให้รู้ด้วยเสียงกลองและเสียงสังข์** ความว่า ใคร ๆ ไม่อาจจะยังกันและกันให้รู้กิจในการรบทั้งหลายเป็นต้นว่า “ท่านทั้งหลายจงกลับมาท่านทั้งหลายจงเดินไป ท่านทั้งหลายจงรบ ท่านทั้งหลายจงอย่าถอน” ด้วยการเปล่งวาจาในสมรภูมินั้นได้, แต่นักรบทั้งหลาย ให้รู้กิจเช่นนั้นได้ในสมรภูมินี้ด้วยเสียงกลองและเสียงสังข์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่ายังกันและกันให้รู้ด้วยเสียงกลองและเสียงสังข์.

โลหวิชฺชา อลงฺการาติ เอตฺถ **โลหวิชฺชาติ** โลหสิปฺปานิ, สตฺตรตนปฏิมณฺฑิตานํ กวจจมฺมชาลิกสีสกกโรนฺทิกาทีนํ เอตํ

ในคำว่า **โลหวิชฺชา อลงฺการา** นี้ ศิลปะฝ่ายโลหะ ชื่อว่า **โลหวิชชา** คำว่า โลหวิชชานี้ เป็นชื่อเครื่องประดับแห่ง

๑๑-๒๓. ม. ปา. ๑๓/๑๑๓/๑๓๓ ตอนที่ ๑๑๓ หน้าที่ ๑๓๓

นามํ. **อลงฺการา**ติ ราชราชมหามตฺตาทีนํ อลงฺการา. ตสฺมา โลหวิชฺชาหิ เจว อลงฺกาเรหิ จ ภาสตีติ โลหวิชฺชา อลงฺการาติ อยเมตฺถ อตฺโถ.

โล่ห์เขน เสื้อเกราะและหมวกเกราะเป็นต้น อันประดับด้วยรัตนะ ๗ ประการ. คำว่า **เครื่องประดับ** ได้แก่ เครื่องประดับของพระราชาและมหาอำมาตย์ของพระราชาเป็นต้น. อธิบายในคาถานี้ว่า เพราะเหตุนั้น พระเจ้าวิเทหราช จึงตรัสว่า กองทัพนั้นสมบูรณ์ด้วยคน มีวิทยาทางโลหธาตุและเครื่องประดับทั้งหลาย ฉะนั้น จึงชื่อว่ามีวิทยาทางโลหธาตุ และเครื่องประดับครบครัน.

ธชินีติ สุวณฺณาทิปฏิมณฺฑิเตหิ นานาวตฺถุสมุชฺชเลหิ รถาทีสุ สมุสฺสิเตหิ ธเชหิ สมนฺนาคตา. **วามโรหินี**ติ หตฺถี จ อสฺเส จ อาโรหนฺตา วามปสฺเสน อาโรหนฺตีติ เต "วามโรหินี"ติ วุจฺจนฺติ, เตหิ สมนฺนาคตา, อปริมิตหตฺถิอสฺสสมากิณฺณาติอตฺโถ,

คำว่า **มีธง** ได้แก่ ประกอบด้วยธงทั้งหลายอันยกขึ้นที่รถทั้งหลาย ซึ่งรุ่งเรืองด้วยวัตถุต่าง ๆ ประดับด้วยทองคำเป็นต้น. คำว่า **มีคนขึ้นสู่พาหนะเบื้องซ้าย** ความว่า ชนทั้งหลายเมื่อจะขึ้นช้างและม้า ย่อมขึ้นทางเบื้องซ้าย เพราะฉะนั้น พาหนะเหล่านั้น ท่านจึงกล่าวว่ามีคนขึ้นทางเบื้องซ้าย ชื่อว่า มาตามพร้อมแล้วด้วยพาหนะที่ขึ้นทางเบื้องซ้ายเหล่านั้น, อธิบายว่า เกลื่อนกล่นด้วยช้างและม้าหาประมาณมิได้.

สิปฺปิเยหีติ หตฺถิสิปฺปอสฺสสิปฺปาทีสุ อฏฺฐารสสิปฺเปสุ นิปฺผตฺติปตฺเตหิ สุฏฺฐุ สมฺปนฺนา สุสมากิณฺณา. **สูเรหี**ติ ตาต เอสา กิร เสนา สีหสมานปรกฺกเมหิ

คำว่า **ด้วยคนมีศิลปะทั้งหลาย** ความว่า สมบูรณ์ด้วยดี ด้วยคนถึงความสำเร็จในศิลปะ ๑๘ อย่าง มีหัตถศิลปะและอัศวศิลปะเป็นต้น คือเกลื่อนกล่นด้วยคน

สูรโยเธหิ สุปฺปติฏฺฐิตา.

มีศิลปะ. คำว่า **ด้วยทหารผู้แกล้วกล้าแล้วทั้งหลาย** ความว่า ดูกรพ่อ ได้ยินว่าเสนาเหล่านี้ตั้งมั่นดีแล้วด้วยเหล่าทหารแกล้วกล้า มีความบึกบึนเสมอด้วยสีหราช.

อาหูติ ทส กิร เอตฺถ เสนาย ปณฺฑิตาติ วทนฺติ. **รโหคตาติ** รโหคมนสีลา รโห นิสีทิตฺวา มนฺตนสีลา. เต กิร เอกาหำ ทฺวีหำ จินฺเตตุำ ลภนฺตา ปจฺวึ ปริวตฺเตตฺวา อากาเส สณฺฐิตุำ สมตฺถา. **เอกาทสีติ** เตหิ กิร ปณฺฑิเตหิ อติเรกตรา ปญฺญาย สมนฺนาคตา รญฺโญ มาตา. สา เตสำ เอกทสี หุตฺวา ปญฺจาลิยเสนำ ปสาสติ อนุสาสติ.

คำว่า **กล่าวกันว่า** ความว่า ได้ยินว่าชนทั้งหลายกล่าวกันว่าในกองทัพนี้มีราชบุรุษ ๑๐ นาย เป็นคนฉลาด. คำว่า **ไปในที่ลับ** ความว่า มีปรกติไปในที่ลับ นั่งในที่ลับ ปรึกษาหารือกันเป็นปรกติ. ได้ยินว่าคนทั้งสิบเหล่านั้นเมื่อได้เวลาคิดปัญหาสิ้นวันหนึ่ง หรือสองวัน เป็นผู้สามารถจะพลิกกลับแผ่นดินให้ตั้งอยู่ ณ อากาศได้. คำว่า **เป็นคนที่ ๑๑** ความว่า ได้ยินว่าพระชนนีของพระเจ้าจุลนีพรหมทัต ทรงประกอบด้วยพระปัญญาเหลือเกิน กว่าบัณฑิตเหล่านั้น. พระชนนีนั้น นับเป็นคนที่ ๑๑ แห่งราชบุรุษทั้ง ๑๐ นั้น ทรงสั่งสอนพร่ำสอนเสนาชาวปัญจาลนคร.

เอกทิวสำ กิร เอโก ปุริโส เอกำ ตณฺฑุลนาฬิญฺจ ปูฏกภตฺตญฺจ กหาปณสหสฺสญฺจ คเหตฺวา “นทึ ตริสฺสามี”ติ โอติณฺโณ นทีมชฺฌำ ปตฺวา ตริตุำ อสกฺโกนฺโต ตีเร ฐิเต มนุสฺเส เอวมาห “อมฺโภ มม หตฺเถ

ดังได้สดับมา วันหนึ่ง บุรุษคนหนึ่งถือข้าวสาร ๑ ทะนาน ข้าวสุก ๑ ห่อ กหาปณะ ๑ พัน คิดว่า “เราจักข้ามแม่น้ำ” ลงไปถึงท่ามกลางแม่น้ำไม่อาจจะข้ามจึงกล่าวกะคนผู้ยืนอยู่ที่ฝั่งอย่างนี้ว่า “ดูกร พ่อผู้เจริญ ข้าวสาร ๑ ทะนาน

เอกตณฺฑุลนาฬี ปูฏกภตฺตํ กหาปณสหสฺสญฺจ อตฺถิ, อิโต ยํ มยฺหํ รุจฺจติ, ตํ ทสฺสามีติ โย โกจิ สกฺโกติ, โส มํ อุตฺตาเรตู"ติ. อเถโก ถามสมฺปนฺโน ปุริโส ทฬฺหํ นิวาเสตฺวา นทึ โอคาเหตฺวา ตํ หตฺเถ คเหตฺวา อุตฺตาเรตฺวา "เทหิ เม ทาตพฺพยุตฺตกนฺ"ติ อาห. โส "ตณฺฑุลนาฬึ วา ปูฏภตฺตํ คณฺหาหี"ติ อาห.

ข้าวสุก ๑ ห่อ และกหาปณะ ๑ พัน มีอยู่ในมือของข้าพเจ้า บุคคลผู้ที่สามารถจะยังข้าพเจ้าให้ข้ามจากฝั่งนี้ได้ ข้าพเจ้าจักให้สิ่งที่ข้าพเจ้าชอบใจ จากส่วนนี้" ดังนี้ ลำดับนั้นบุรุษผู้สมบูรณ์ด้วยกำลังคนหนึ่ง นุ่งผ้าให้มั่นแล้วลงหยั่งแม่น้ำ แล้วจับแขนบุรุษนั้นให้ข้ามไป แล้วจึงกล่าวว่า "ท่านจงให้สิ่งที่ควรให้แก่ข้าพเจ้า" บุรุษนั้นตอบว่า "ท่านจงถือเอาข้าวสาร ๑ ทะนาน หรือข้าวสุก ๑ ห่อ".

อิตโร "อหํ ชีวิตํ อคเณตฺวา ตํ อุตฺตาเรสึ, น เม เอเตหิ อตฺโถ, กหาปเณ เม เทหี"ติ อาห. อิโต ยํ มยฺหํ รุจฺจติ ทสฺสามี"ติ อวจ, อิทานิ ยํ มยฺหํ รุจฺจติ, ตํ ทมฺมิ, อิจฺฉนฺโต คณฺหาหี"ติ. โส สมีเป ฐิตสฺส เอกสฺส กเถสิ. โสปิ นํ "เอส ยํ อตฺตโน รุจฺจนกํ ตว เทติ, คณฺหาหี"ติ อาห. โส "นาหํ คณฺหามิ"ติ ตํ อาทาย วินิจฺฉยํ คนฺตฺวา วินิจฺฉยามจฺจานํ อาโรเจสิ.

บุรุษผู้พาข้ามฟากนอกนี้กล่าวว่า "ข้าพเจ้าไม่เสียดายชีวิตตนยังท่านให้ข้ามขึ้นฝั่ง, ข้าพเจ้าไม่ต้องการด้วยของ ๒ สิ่งนั้น ท่านจงให้กหาปณะแก่ข้าพเจ้า". บุรุษผู้ข้ามฟากกล่าวว่า "ข้าพเจ้าได้พูดว่า 'ข้าพเจ้า จักให้สิ่งที่ข้าพเจ้าชอบใจจากของ ๓ อย่างนี้แก่ท่าน, บัดนี้ ข้าพเจ้าก็ให้ของที่ข้าพเจ้าชอบใจ แก่ท่านแล้ว ท่านเมื่อปรารถนาก็จงถือเอาเถิด" ดังนี้. บุรุษผู้พาข้ามฟากนั้น จึงพูดแก่บุคคลผู้หนึ่งซึ่งยืนอยู่ใกล้. บุคคลนั้นก็กล่าวว่า "บุรุษนี้จะให้ของชอบใจของตนแก่ท่าน ท่านจงรับเอาเถิด". บุรุษผู้พาข้ามฟากกล่าวว่า "เราไม่รับเอา" จึงพาบุรุษข้ามฟากนั้นไปสู่ที่วินิจฉัย แจ้งเรื่องแก่อำมาตย์ผู้วินิจฉัยทั้งหลาย.

เตปิ สพฺพำ สุตฺวา ตตฺเถว อาหำสุ. โส เตสำ วินิจฺฉเยน อตุฏฺโฐ รญฺโญ อาโรเจสิ. ราชาปิ วินิจฺฉยามจฺเจ ปกฺโกสาเปตฺวา เตสำ สนฺติกา อุภินฺนำปิ วจนำ สุตฺวา วินิจฺฉิตุำ อชานนฺโต ตเถว วกฺขติ. ตำ สุตฺวา ปุริโส "อตฺตโน ชีวิตำ ปหาย นทึ โอติณฺณำ มำ อปรชฺชาเปสี"ติ อาห.

อำมาตย์ผู้วินิจฉัยแม้เหล่านั้น ได้สดับข้อความทั้งปวง ก็วินิจฉัยอย่างนั้น. บุรุษผู้พาข้ามฟากนั้นไม่ยินดีด้วยคำวินิจฉัยของอำมาตย์วินิจฉัย จึงกราบทูลแด่พระราชา. ฝ่ายพระเจ้าจุลนีพรหมทัตมีรับสั่งให้เรียกอำมาตย์วินิจฉัยมา ทรงสดับคำของคนทั้งสอง จากสำนักของอำมาตย์วินิจฉัยเหล่านั้น เมื่อไม่ทรงทราบจะวินิจฉัยอย่างอื่น ก็ตรัสวินิจฉัยเหมือนอย่างนั้น, บุรุษผู้พาข้ามฟาก ฟังพระราชาวินิจฉัยนั้นแล้ว ก็กราบทูลว่า "พระองค์ทรงยังข้าพระบาท ผู้ละชีวิตของตนลงสู่แม่น้ำ ให้มีโทษ".

ตสฺมึ ขเณ รญฺโญ มาตา สลากเทวี นาม อวิทูเร นิสินฺนา รญฺโญ ทุพฺพินิจฺฉิตภาวำ ญตฺวา "ตาต อิมำ อฏฺฏำ ทุพฺพินิจฺฉิตำ สุฏฺฐุ วินิจฺเฉยฺยาสี"ติ อาห. "อมฺม อหำ เอตฺตกำ ชานามิ, สเจ ตุเมฺห อุตฺตรึ ชานาถ, ตุเมฺหว วินิจฺฉถา"ติ. สา "สาธุ ตาต เอวำ กริสฺสามี"ติ วตฺวา ตำ ปุริสำ ปกฺโกสาเปตฺวา "เอหิ ตาต ตว หตฺถคตานิ ตีณิปิ ภูมิยำ ฐเปหี"ติ ปฏิปาฏิยา ฐปาเปตฺวา "ตฺวำ อุทเก วุยฺหมาโน อิมสฺส กึ กเถสี"ติ ปุจฺฉิตฺวา "อิทำ นามา"ติ วุตฺเต

ในขณะนั้น พระราชชนนีของพระเจ้าจุลนีพรหมทัต พระนามว่าพระนางสลากเทวี ประทับนั่งในที่ใกล้ทรงทราบว่าพระราชาทรงวินิจฉัยคดีผิด จึงตรัสว่า "พ่อ คดีนี้ที่วินิจฉัยไว้ผิด เจ้าพึงวินิจฉัยให้ดี". พระเจ้าจุลนีพรหมทัตทูลพระราชมารดาว่า "ข้าแต่พระแม่เจ้า หม่อมฉันทราบเท่านี้ ถ้าพระมารดาทรงทราบยิ่งกว่านี้ไซร้ ขอพระมารดาทรงวินิจฉัยอีกเถิด". พระนางสลากเทวีทรงรับว่า "ดีละพ่อ มารดาจักทำการวินิจฉัย" จึงรับสั่งให้เรียก บุรุษข้ามน้ำมาแล้วตรัสว่า "เจ้าจงมาวางของ ๓ อย่าง

ตรวจทานแล้ว ก.ค. ๒๕๖๑

"เตนหิ อิทานิ ตว รุจฺจนกำ คณฺหาหี"ติ อาห.

ที่อยู่ในมือของเจ้าไว้ที่ภาคพื้นแล้ว ให้วางไว้โดยลำดับ ตรัสถามว่า "เจ้าเมื่อลอยอยู่ในน้ำ พูดอะไรแก่บุรุษผู้พาข้ามฟากคนนี้", ครั้นบุรุษข้ามฟากกราบทูลว่า "กล่าวอย่างนี้" จึงรับสั่งว่า "ถ้าเช่นนั้นเจ้าจงถือเอาของที่ชอบใจของเจ้าบัดนี้".

โส สหสฺสตฺถวิกำ คณฺหิ. อถ นำ สาโถกำ คตกาเล ปกฺโกสาเปตฺวา "ตาต สหสฺสำ เต รุจฺจตี"ติ ปุจฺฉิตฺวา "อาม รุจฺจตี"ติ วุตฺเต "ตาต ตยา 'อิโต ยำ มยฺหำ รุจฺจติ, ตำ ทสฺสามี'ติ อิมสฺส วุตฺตำ, น วุตฺตนฺ"ติ ปุจฺฉิตฺวา "วุตฺตำ เทวี"ติ วุตฺเต "เตนหิ อิมำ สหสฺสำ เอตสฺเสว เทหี"ติ อาห. โส โรทนฺโต ปริเทวนฺโต ตำ อทาสิ. ตสฺมึ ขเณ ราชาปิ อมจฺจาปิ ตุสิตฺวา สาธุการำ ปวตฺตยึสุ. ตโต ปฏฺฐาย ตสฺสา ปณฺฑิตภาโว สพฺพตฺถ ปากโฏ ชาโต ตำ สนฺธาย วิเทหราชา "มาตา เอกาทสี"ติ อาห.

บุรุษผู้ข้ามฟากนั้นถือเอาถุงกหาปณะ ๑ พันแล้ว. ลำดับนั้น พระนางสลากเทวีจึงรับสั่งให้เรียกบุรุษผู้ข้ามฟากมาในเวลาที่เขาเดินไปได้หน่อยหนึ่ง จึงตรัสถามว่า "เจ้าชอบใจกหาปณะ ๑ พันหรือ" เมื่อเขาทูลว่า "ชอบใจพระเจ้าข้า"แล้วตรัสถามว่า "เจ้าพูดว่า 'เราจักให้ของที่เราชอบใจจากของ ๓ อย่างนี้แก่บุรุษนี้' หรือไม่ได้พูด" เมื่อเขาทูลว่า "ได้พูดพระเจ้าข้า" จึงรับสั่งว่า "ถ้าเช่นนั้นเจ้าจงให้ทรัพย์พันกหาปณะนี้ แก่บุรุษผู้พาเจ้าข้ามฟากนี้โดยแท้". บุรุษข้ามฟากนั้น (ได้ฟังพระราชวินิจฉัยอย่างนั้น) ก็ร้องไห้คร่ำครวญ ได้ให้ทรัพย์ ๑ พันกหาปณะ (แก่บุรุษผู้พาตนข้ามฟาก) นั้นแล้ว. ขณะนั้น พระเจ้าจุลนีพรหมทัตและอำมาตย์ทั้งหลายพากันยินดีได้ซ้องสาธุการแล้ว. จำเดิมแต่กาลนั้นมา ความที่พระนางเจ้าสลากเทวีนั้นเป็นบัณฑิต ได้ปรากฏไปในที่ทั้งปวง พระเจ้าวิเทหราชทรงหมายเอา พระนางเจ้าสลากเทวีนั้น

จึงตรัสว่า "มาตา เอกาทสี" ดังนี้เป็นอาทิ.

ขตฺยาติ ขตฺติยา. **อจฺฉินฺนรฏฺฐาติ** จูฬนีพฺรหฺมทตฺเตน อจฺฉินฺทิตฺวา คหิตรฏฺฐา. **พฺยถิตาติ** มรณภยภีตา อญฺญํ คเหตพฺพคหณํ อปสฺสนฺตา.

คำว่า **กษัตริย์** ได้แก่ กษัตริย์ (ร้อยเอ็ดพระนคร) คำว่า **ถูกชิงแว่นแคว้น** ความว่า มีแว่นแคว้นอันพระเจ้าจุลนีพรหมทัตชิงยึดเอาแล้ว. คำว่า **กลัวภัย** ความว่า กลัวภัยแต่ความตายเมื่อไม่เห็นสิ่งอื่นเป็นเครื่องยึดอันตนควรยึด.

ปญฺจาลีนํ วสํ คตาติ เอตสฺส ปญฺจาลรญฺโญ วสํ คตาติ อตฺโถ. สามิวจนตฺเถหิ เอตํ อุปโยควจนํ. **ยํ วทา ตกฺกราติ** ยํ มุเขน ภณติ, ตสฺสรญฺโญ กาตุํ สกฺโกนฺตาว. **วสิโน คตาติ** ปุพฺเพ สยํ วสิโน อิทานิ ปนสฺส วสํ คตาติ อตฺโถ.

คำว่า **ตกไปอยู่ในอำนาจชาวปัญจาลนคร** ความว่า ตกไปสู่อำนาจของพระราชาปัญจาลนครนั้น. คำนี้เป็นทุติยาวิภัตติ โดยอรรถเป็นฉัฏฐีวิภัตติ. คำว่า **ทำตามพระราชกระแสรับสั่ง** ความว่า พระเจ้าจุลนีพรหมทัตตรัสพระดำรัสใด ด้วยพระโอษฐ์, พระราชาร้อยเอ็ด ก็อาจทรงทำตามพระดำรัสนั้นของพระเจ้าจุลนีพรหมทัต. คำว่า **อยู่ในอำนาจ** ความว่า มีอำนาจเองมาก่อน แต่บัดนี้ ต้องอยู่ในอำนาจของพระเจ้าปัญจาลราชนั้น.

ติสนฺธีติ ปจฺจมิเยว หตฺถิปากาเรน ปริกฺขิตฺตา, ตโต รถปากาเรน, ตโต อสฺสปากาเรน, ตโต โยธปตฺติปากาเรนาติ อิเมหิ จตูหิ สงฺเขเปหิ ติสนฺธิปริวาริตา. หตฺถีรถานํ หิ อนฺตรํ เอโก สนฺธิ,

คำว่า **สามชั้น** ความว่า กรุงมิถิลาแวดล้อมด้วยกองทัพ ๓ ชั้น โดยย่อมี ๔ เหล่านี้ คือ แวดล้อมด้วยกำแพง คือพลช้างเป็นที่ ๑ ก่อน แต่นั้นแวดล้อมด้วยกำแพง คือพลรถ ถัดจากนั้นแวดล้อม

รถอสฺสานำ อนฺตรำ เอโก สนฺธิ, อสฺสปตฺตีนำ อนฺตรำ เอโก สนฺธิ.

ด้วยกำแพง คือพลม้า ถัดจากนั้นแวดล้อมด้วยกำแพง คือพลราบ. แท้จริงเครื่องล้อมชั้นหนึ่งอยู่ในระหว่างพลช้างกับพลรถ ชั้นหนึ่งอยู่ในระหว่างพลรถกับพลม้า ชั้นหนึ่งอยู่ในระหว่างพลม้ากับพลเดินเท้า ๑ (จึงรวมเป็นสามชั้น).

ปริกฺขณฺณตีติ ขนิยติ. อิมำ หิ นครำ อิทานิ อุปฺปาเตตฺวา คณฺหิตุกามา วิย สมนฺตโต ขนนฺติ **อุทฺธำ ตารก-ชาตาวาติ** ตาต ยาย เสนาย สมนฺตา ปริวาริตา, สา อเนกสตสหสฺเสหิ ทณฺฑาทีหิ อุทฺธำ ตารกชาตา วิย ขายติ.

คำว่า **ถูกขุดเป็นคู** ได้แก่ ราชธานีของชาววิเทหรัฐถูกชาวเมืองขุด. ก็บัดนี้ชาวเมืองวิเทหรัฐ เป็นดุจผู้ใคร่จะยกนครนี้ เป็นที่ยึดอยู่ จึงช่วยกันขุดเป็นคูโดยรอบ. คำว่า **เหมือนดวงดาวบนท้องฟ้า** ความว่า แน่ะพ่อ กองทัพที่ล้อมเมืองไว้โดยรอบ ปรากฏด้วยศัสตราวุธทั้งหลาย มีท่อนไม้เป็นต้น มีจำนวนหลายแสน ปรากฏเหมือนดวงดาวบนท้องฟ้า ฉะนั้น.

วิชานาหีติ ตาต มโหสถ อวีจิโต ยาว ภวคฺคา อญฺโญ ตยา สทิโส อุปายกุสโล ปณฺฑิโต นาม นตฺถิ, ปณฺฑิตภาโว จ นาม เอวรูเปสุ ฐาเนสุ ปญฺญายติ, ยสฺมา อญฺโญ ตยา สทิโส นตฺถิ, ตสฺมา ตวเมว ชานาหิ, กถำ อมฺหากำ อิโต ทุกฺขา โมกฺโข ภวิสฺสตีติ.

คำว่า **พ่อจงรู้** พระเจ้าวิเทหราชตรัสว่า ดูกร พ่อมโหสถ เบื้องต่ำแต่อเวจีนรกเบื้องบนจนจดภวัคคพรหม คนอื่นชื่อว่าเป็นบัณฑิตฉลาด ในอุบายเช่นกับพ่อย่อมไม่มี ก็ขึ้นชื่อว่าความเป็นบัณฑิตย่อมปรากฏในฐานะทั้งหลายเห็นปานนี้ คนอื่นเช่นกับพ่อย่อมไม่มีเพราะเหตุใด เพราะเหตุนั้นพ่อเท่านั้นจงรู้, ความพ้นจากทุกข์นี้จักมีแก่เราทั้งหลายได้อย่างไร.

อิมํ รญฺโญ กถํ สุตฺวา มหาสตฺโต จินฺเตสิ "อยํ ราชา อติวิย มรณภยภีโต, คิลานสฺส โข ปน เวชฺโช ปฏิสรณํ, ฉาตสฺส โภชนํ, ปิปาสิตสฺส ปานียํ, อิมสฺสาปิ รญฺโญ มํ ฐเปตฺวา อญฺโญ ปฏิสรณํ นตฺถิ อสฺสาเสสฺสามิ นนฺ"ติ.

พระมหาสัตว์ครั้นสดับพระดำรัสนี้ของพระราชาแล้ว คิดว่า "พระราชานี้ทรงกลัวต่อมรณภัยเหลือเกิน ก็หมอเป็นที่พึ่งของคนไข้แล, โภชนาหารเป็นที่พึ่งของคนหิว, น้ำดื่มเป็นที่พึ่งของคนกระหาย, คนอื่นเว้นเราเสียจะเป็นที่พึ่งของพระราชานั้นย่อมไม่มี, เราจักยังพระราชาให้อบอุ่นพระทัย" ดังนี้.

อถ นํ มหาสตฺโต มโนสิลาตเล นทนฺโต สีโห วิย อจฺฉมฺภิโต "มา ภายิ มหาราช รชฺชสุขํ อนุภว, อหํ เสฑฺฑุํ คเหตฺวา กาเก วิย ธนุํ คเหตฺวา มกฺกเฏ วิย จ อิมํ อฏฺฐารสอกฺโขภินีสงฺขฺยํ เสนํ อุทเร พนฺธนสาฏกานิปิ อสฺสามิกํ กตฺวา ปลาเปสฺสามี"ติ วตฺวา นวมํ คาถมาห

ครั้งนั้น พระมหาสัตว์มิได้สะดุ้งกลัว ประดุจสีหราชบันลือสีหนาท ณ พื้นมโนสิลา จึงกราบทูลพระราชาว่า "ข้าแต่มหาราชเจ้าขอพระองค์อย่าทรงกลัวเลย จงเสวยราชสมบัติให้ผาสุก, ข้าพระองค์จักทำเสนานับได้ ๑๘ อักโขภินี มิให้เป็นเจ้าของผ้าสาฏกที่พันท้องให้หนีไป ดุจบุคคลจับก้อนดินขึ้นเงื้อไล่กาให้หนีไป หรือดุจบุคคลจับธนูขึ้น ไล่ลิงให้หนีไป ฉะนั้น" ดังนี้ จึงกล่าวคาถาที่ ๙ ว่า

๕๙๘. "ปาเท เทว ปสาเรหิ
ภุญฺช กาเม รมสฺสุ จ
หิตฺวา ปญฺจาลิยํ เสนํ
พฺรหฺมทตฺโต ปลายตี"ติ.

๕๙๘. "ข้าแต่สมมติเทพ ขอเชิญพระองค์ทรงเหยียดพระบาทให้ผาสุก เชิญเสวยและรื่นรมย์ในกามสมบัติเถิด พระเจ้าพรหมทัต จะละเสนาชาวปัญจาลนครหนีไป".

ตสฺสตฺโถ ตฺวํ เทว ยถาสุขํ อตฺตโน รชฺชสงฺขาเต ปาเท ปสาเรหิ, เนื้อความแห่งคาถานั้นว่า ข้าแต่สมมติเทพ พระองค์จงทรงเหยียดพระบาท

ปสาเรนฺโต จ สงฺคาเม จิตฺตํ อกตฺวา ภุญฺช กาเม รมสฺสุ จ, เอส จุฬนีพฺรหฺมทตฺโต อิมํ เสนํ ฉฑฺเฑตฺวา ปลายิสสตีติ.

กล่าวคือราชสมบัติของพระองค์ ตามความสำราญพระทัย, ก็พระองค์เมื่อจะทรงเหยียดพระบาท อย่าทรงทำพระทัยในราชการสงครามจงเสวยและรื่นรมย์ในกามสมบัติเถิด, พระเจ้าจุลนีพรหมทัตนี้จักทรงละทิ้งเสนาเสด็จหนีไป.

ปณฺฑิโต ราชานํ อสฺสาเสตฺวา นิกฺขมิตฺวา นครเ ฉณเภริญฺจาราเปตฺวา นาครเ อาห "อมฺโภ ตุเมฺห มา จินฺตยิตฺถ, สตฺตาหํ มาลาคนฺธวิเลปน-ปานโภชนาทีนิ สมฺปาเทตฺวา ฉณกีฬ์ ปฏฺฐเปถา"ติ. "ตตฺถ ตตฺถ มนุสฺสา ยถารูปิ มหาปานํ ปิวนฺตุ, คนฺธพฺพํ กโรนฺตุ, วาเทนฺตุ นจฺจนฺตุ วคฺคนฺตุ เสเลนฺตุ นทนฺตุ อปฺโผเฏนฺตุ คายนฺตุ, ปริพฺพโยปิ โว มม สนฺตโกว โหตุ, อหํ มโหสถปณฺฑิโต นาม ปสฺสิสฺสถเม อานุภาวนฺ"ติ นาครเ อสฺสาเสสิ. เต ตถา กรึสุ. คีตวาทิตาทิสทฺทํ พหิ นครเ ฐิตา สุณนฺติ, จูฬ์ทฺวาเรน มนุสฺสา นครํ ปวิสนฺติ. ฐเปตฺวา ปฏิสตฺตุ์ ทิฏฺฐทิฏฺฐํ น คณฺหนฺติ, ตสฺมา ปทสญฺจารโร น ฉิชฺชติ. นครํ ปวิฏฺฐา ฉณกีฬ์นิสฺสิตํ ชนํ ปสฺสนฺติ.

มโหสถบัณฑิต ยังพระราชาให้อบอุ่นพระราชหฤทัยแล้วออกมา ให้ประชาชนเที่ยวตีกลอง ประกาศการเล่นมหรสพในพระนคร จึงกล่าวกะชาวพระนครว่า "ดูกร ผู้เจริญทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่าคิดวิตก จงยังดอกไม้ของหอมเครื่องลูบไล้ น้ำดื่มและโภชนาหารเป็นต้น ให้ถึงพร้อมแล้วเริ่มเล่นมหรสพตลอดเจ็ดวันเถิด". มโหสถกล่าวกะชาวพระนครว่า "ชนทั้งหลายในที่นั้น ๆ จงดื่มน้ำปานะให้เต็มที่ จงดีดสีตีเป่า จงประโคมดนตรี จงฟ้อนรำ จงโห่ร้อง จงเฮฮา จงบันลือเสียงดัง จงปรบมือ จงขับร้องตามสบาย, เสบียงใช้สอยเป็นของเราจัดให้พวกท่าน เราผู้ชื่อว่ามโหสถบัณฑิต ท่านทั้งหลายจักเห็นอานุภาพของเรา" ดังนี้ ยังชาวพระนครให้เบาใจแล้ว. ชาวพระนครทั้งหลายได้ทำอย่างนั้น. คนทั้งหลายที่ตั้งอยู่ภายนอกเมือง ได้ยินเสียงขับร้องประโคมดนตรี

เป็นต้น ก็เข้าไปสู่พระนครโดยทางประตูเล็ก. คนรักษาทั้งหลาย ย่อมไม่จับคนที่ตนเห็นแล้ว ๆ ยกไว้แต่คนผู้เป็นศัตรูตอบ, เพราะเหตุนั้น คนผู้เดินเข้าออกจึงไม่ขาด. คนผู้เข้าไปยังพระนคร ย่อมเห็นคนอยู่ในพระนคร เล่นมหรสพ.

ราชาปิ นครเร โกลาหลำ สุตฺวา อมจฺเจ เอวมาห "อมฺโภ อเมฺหสุ อฏฺจารสอกฺโขภิณิยา เสนาย นครำ ปริวาเรตฺวา จิเตสุ นครวาสีนำ ภยำ วา สรชฺชนมตฺตำ วา นตฺถิ อานนฺทิตา ปีติโสมนสฺสปฺปตฺตา วาเทนฺติ นจฺจนฺติ คายนฺติ วคฺคนฺติ อปฺโผเฏนฺติ คชฺชนฺติ, กินฺนาเมตำ การณนฺ"ติ.

ฝ่ายพระราชาทรงสดับเสียงโกลาหลในมิถิลานคร จึงตรัสถามอำมาตย์ทั้งหลายอย่างนี้ว่า "ดูกรผู้เจริญทั้งหลาย ครั้นเมื่อเราทั้งหลายตั้งแวดล้อมพระนครด้วยเสนา ๑๘ อักโขภิณีอยู่ ความกลัวหรือสักว่า ความพรั่นพรึง ย่อมไม่มีแก่ชาวเมือง พวกชาวเมืองกลับร่าเริงถึงความปีติโสมนัส ประโคมดนตรี ฟ้อนรำ ขับร้อง โห่ร้อง ปรบมือ คำรามเหตุการณ์นี้ เป็นอย่างไร".

อถ นำ อุปนิกฺขิตฺตปุริสา มุสาวาทำ กตฺวา เอวมาหำสุ "เทว มยำ เอเกน กมฺเมน จูฬฑฺวาเรน นครำ ปวิสิตฺวา ฉณกีฬนิสฺสิตำ มหาชนำ ทิสฺวา ปจฺฉิมฺหา 'อมฺโภ สกลชมฺพุทีปราชาโน อาคนฺตฺวา ตุมฺหากำ นครำ ปริกฺขิปิตฺวา ฐิตา, ตุเมฺห ปน อติวิย ปมตฺตา กินฺนาเมตนฺ'ติ, เต เอวมาหำสุ 'อมฺหากำ รญฺโญ กุมารกกาเล เอโก มโนรโถ

ลำดับนั้น บุรุษที่มโหสถวางไว้ก็กราบทูลมุสาวาท แด่พระราชาอย่างนี้ว่า "ข้าแต่สมมติเทพ พวกข้าพระองค์เข้าไปสู่พระนครทางประตูเล็ก ด้วยกิจอันหนึ่ง เห็นมหาชนชาวเมืองเล่นมหรสพ จึงถามว่า 'ดูกรผู้เจริญทั้งหลาย พระราชาในสกลชมพูทวีปทั้งหลาย มาตั้งล้อมเมืองท่านทั้งหลายอยู่แล้ว ก็แต่พวกท่านเป็นผู้ประมาทเหลือเกิน เหตุการณ์นี้

อโหสิ สกลชมฺพุทีปราชูหิ มม นคเร ปริวาริเต ฉณํ กริสฺสามาติ, ตสฺสชฺช มโนรโถ มตฺถกํ ปตฺโต, ตสฺมา ฉณเภริญฺจาราเปตฺวา สยํ มหาตเล มหาปานํ ปิวตี"ติ.

เป็นอย่างไร, ชาวเมืองเหล่านั้นกล่าวตอบว่า 'พระราชาของพวกเราทรงตั้งความปรารถนาอย่างหนึ่ง ได้มีในเวลาทรงพระเยาว์ว่า 'เมื่อเมืองของเราถูกพระราชาในสกลชมพูทวีป ล้อมแล้ว พวกเราจักเล่นมหรสพวันนี้ ความปรารถนาของพระองค์ถึงที่สุดแล้ว เพราะเหตุนั้น พระราชาจึงรับสั่งให้ตีกลองเที่ยวป่าวร้องให้มหาชนเล่นมหรสพ ส่วนพระองค์ทรงดื่มเป็นการใหญ่ ณ ท้องพระโรงหลวง" ดังนี้.

ราชา พรหมทตโต เตสํ กถํ สุตฺวา กุชฺฌิตฺวา เสนํ อาณาเปสิ "โภนฺโต คจฺฉถ ขิปฺปํ อิโต จิโต จ นครํ อวตฺถริตฺวา ปริขานิ ภินฺทิตฺวา ปาการํ มทฺทนฺตา ทฺวารฏฺฏาลเก ภินฺทนฺตา นครํ ปวิสิตฺวา สกฏสเตหิ กุมฺภณฺฑานิ วิย มหาชนสฺส สีสานิ คณฺหถ วิเทหรญฺโญ สีสํ ฉินฺทิตฺวา อาเนถา"ติ. ตสฺส นํ สุตฺวา สูรโยธา นานาวิธา วุธหตฺถา ทฺวารฏฺฏาลกสมีปํ คนฺตฺวา ปณฺฑิตสฺส ปุริเสหิ สกฺขรกทฺทมวาลิกกลลสิญฺจนปาสาณปาตนาทีหิ อุปทฺทุตา ปฏิกฺกนฺตา "ปาการํ ภินฺทิสฺสามา"ติ ปริขํ โอติณฺณาปิ

พระเจ้าพรหมทัต ทรงสดับคำกราบทูลของบุรุษที่มโหสถวางไว้ ก็กริ้วรับสั่งเสนาว่า "ผู้เจริญทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงไป จงรีบถมเมืองข้างนี้ด้วย ๆ จงทำลายคู จงเหยียบย่ำกำแพง จงทำลายประตูหอรบ จงเข้าไปยังเมือง จงเอาศีรษะมหาชนมาด้วยเกวียนร้อยเล่มดุจเอาฟักเขียวมาฉะนั้น จงตัดเอาเศียรของพระเจ้าวิเทหะ นำมาด้วย". ทหารกล้าทั้งหลาย ได้สดับพระราชดำรัสสั่งของพระเจ้าพรหมทัต มือถืออาวุธชนิดต่าง ๆ ก็ไปใกล้ประตูป้อมหอรบ ถูกบุรุษทั้งหลายของมโหสถบัณฑิตประทุษร้ายด้วยวัตถุทั้งหลายมีเทสาดเปือกตมระคน

อนฺตรทฺวารฏฺฏาลเกสุ จิตมนุสฺสา อุสุสตฺติโตมราทีหิ มหาวินาสํ ปาเปนฺติ.

ด้วยก้อนกรวด เลน ระคนด้วยทรายและกลิ้งหินเป็นต้น ต่างก็ถอยกลับ แม้พวกที่ลงสู่คู ด้วยคิดว่า "พวกเราจักทำลายกำแพง" พวกคนที่ยืนอยู่ในระหว่างประตูหอรบ ก็ยังนักรบกล้าหาญทั้งหลายให้ถึงความพินาศใหญ่ด้วยลูกศร หอก และโตมร เป็นต้น.

ปณฺฑิตสฺส โยธา จูฬนีพฺรหฺมทตฺตสฺส โยเธ หนนฺติ, หตฺถวิการาทีนิ ทสฺเสตฺวา นานปฺปกาเรหิ อกฺโกเสนฺติ ปริภาสนฺติ คชฺเชนฺติ "ตุเมฺห กิลนฺตคตฺตา ภตฺตํ อลภนฺตา เอถ โถกํ ปวิสฺสถ ขาทิสฺสถา"ติ สุราปิฏกานิ เจว มจฺฉมํส-สูลานิ จ ปสาเรตฺวา สยเมว ปิวนฺติ ขาทนฺติ, อนุปากาเร จงฺกมนฺติ. อิตเร กิญฺจิ กาตุํ อสกฺโกนฺตา จูฬนีพฺรหฺม-ทตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา "เทว ฐเปตฺวา อิทฺธมนฺเต อญฺเญหิ นิตฺถรตุํ น สกฺกา"ติ วทึสุ.

เหล่านักรบของมโหสถบัณฑิตเบียดเบียนนักรบทั้งหลายของพระเจ้าจุลนีพรหมทัต, แสดงกิริยามีการชี้มือเป็นต้น ย่อมด่า ย่อมบริภาษ และย่อมคำรามด้วยประการต่าง ๆ พูดยั่วให้โกรธว่า "พวกแกมีร่างกายเหน็ดเหนื่อยแล้ว ไม่ได้อาหารจงมา เข้าไปสักหน่อยจักได้เคี้ยวกิน" จึงชูขวดสุรา และไม้เสียบปลาและเนื้อขึ้นแล้ว ก็ดื่มเคี้ยวกินเองนั่นแล เดินไปมาอยู่บนกำแพง นักรบทั้งหลายของพระเจ้าพรหมทัต ไม่อาจทำอะไรได้ จึงไปเฝ้าพระเจ้าจุลนีพรหมทัต กราบทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพ คนอื่นทั้งหลายไม่อาจเอาชนะได้ เว้นได้แต่คนผู้มีฤทธิ์เท่านั้น.

ราชา จตุปญฺจาหํ วสิตฺวา คเหตพฺพคหณํ อปสฺเสนฺโต เกวฏฺฏํ ปุจฺฉิ "อาจริย นครํ คณฺหิตุํ น สกฺโกม, เอโกปิ อุปสงฺกมิตุํ สมตฺโถ

พระราชาประทับพักแรมอยู่ ๔ - ๕ วัน เมื่อไม่ทอดพระเนตรเห็นสถานที่ ควรจะยึดเอาเมืองได้ จึงตรัสถามเกวัฏว่า "แน่ะอาจารย์ พวกเราไม่สามารถจะยึด

นาม นตฺถิ, กึ กาตพฺพนฺ"ติ, เกวฏฺโฏ อาห "โหตุ มหาราช, นครํ นาม พหิ อุทกํ โหติ, อุทกกฺขเยน นครํ คณฺหิสฺสาม, อนฺโตมนุสฺสา อุทเกน กิลมนฺตา ทฺวารํ วิวริสฺสนฺตีติ. โส "เอตฺเถโส อุปาโย"ติ สมฺปฏิจฺฉิ. ตโต ปฏฺฐาย อุทกํ ปเวเสตุ์ น เทนฺติ. ปณฺฑิตสฺส อุปนิกฺขิตฺตปุริสา ปณฺณํ ลิขิตฺวา สรกณฺเฑ พนฺธิตฺวา ตํ ปวุตฺตึ เปเสสุ์. เตน หิ ปฐมเมว อาณตฺตํ "โย โย สรกณฺเฑ ปณฺณํ ปสฺสติ โส โส อาหรตู"ติ.

เอาเมืองได้, บุคคลแม้คนหนึ่ง ชื่อว่าเป็นผู้สามารถจะเข้าไปในเมืองย่อมไม่มี เราควรทำอย่างไร". เกวัฏกราบทูลพระราชาว่า "ข้าแต่มหาราชเจ้า ข้อนั้น จงยกไว้, ขึ้นชื่อว่าเมือง ย่อมมีน้ำภายนอก เราจะยึดเอาเมือง เพราะความสิ้นน้ำ, คนทั้งหลายภายในเมือง เมื่อลำบากด้วยน้ำจักเปิดประตูเมืองออกมา". พระราชาทรงรับรองว่า "อุบายนี้ดี". จำเดิมแต่กาลนั้น พวกนักรบก็ไม่ให้ใครนำน้ำเข้าไปในเมือง. พวกบุรุษที่มโหสถวางไว้ก็เขียนหนังสือผูกปลายลูกศร ส่งข่าวเรื่องนั้นเข้าไปในเมือง. เพราะว่า มโหสถได้ตั้งอาณัติไว้ก่อนว่า "คนผู้พบหนังสือที่ปลายลูกศร จงนำหนังสือนั้นมาให้แก่เรา" ดังนี้.

อเถโก ปุริโส ตํ ทิสฺวา คเหตฺวา ปณฺฑิตสฺส ทสฺเสสิ. โส ตํ ปวุตฺตึ ญตฺวา "น เม โส มโหสถปณฺฑิตภาวํ ชานาตี"ติ สฏฺฐีหตฺถเวฬุ ทฺวิธา ผาเลตฺวา สุปริสุทฺธํ โสเธตฺวา ปุน เอกโต กตฺวา จมฺเมน พนฺธิตฺวา อุปริกลเลน มกฺเขตฺวา หิมวนฺตโต อิทฺธิมนฺตตาปเสน อานีตํ กุทฺรุสกุมุทวีชํ โปกฺขรณีตีเร กลเล โรปาเปตฺวา อุปริเวฬุ ฯเปตฺวา อุทกสฺส ปูราเปสิ.

ครั้งนั้น บุรุษคนหนึ่งเห็นหนังสือที่ปลายลูกศรนั้น ก็เอามาแสดงแก่มโหสถ. มโหสถทราบประพฤติเหตุนั้นจึงคิดว่า "พระเจ้าจุลนีพรหมทัตไม่รู้ความที่เราเป็นมโหสถบัณฑิต" จึงให้ผ่าไม้ไผ่ยาว ๖๐ ศอก เป็น ๒ ซีก ทะลุปล้องออกให้หมด แล้วประกอบเข้าเป็นลำเดียวอีก ผูกรัดด้วยหนังทาโคลนข้างบนให้ปลูกบัวสายและพืชบัวขาว อันดาบสผู้มีฤทธิ์นำมาจากหิมวันตประเทศ ในเลนใกล้สระ-

เอกรตฺเตเนว วฑฺฒิตฺวา ปุปฺผิ เวฬุมตฺถกโต อุคฺคนฺตฺวา รตนมตฺตํ อฏฺฐาสิ.

โบกขรณี วางไม้ไผ่ข้างบนกรอกน้ำให้เต็ม. คืนเดียวเท่านั้น ดอกไม้งอกงามขึ้นไป ๆ ถึงปลายไม้ไผ่ ตั้งสูงขึ้นไปประมาณ ๑ ศอก.

อถ นํ อุปฺปาเฏตฺวา "อิมํ จูฬนีพฺรหฺมทตฺตสฺส เทถา"ติ อตฺตโน ปุริสานํ ทาเปสิ. เต ตสฺส ทณฺฑกํ วลยํ กตฺวา "อมฺโภ พฺรหฺมทตฺตสฺส ปาทมูลิกา ฉาตเกน มา มริตฺถ, คณฺหเถตํ อุปฺปลํ ปิลนฺธิตฺวา ทณฺฑกํ กุจฺฉิปุรํ ขาทถา"ติ วตฺวา ขิปึสุ. ตเมโก ปณฺฑิตสฺส อุปนิกฺขิตฺตปุริโส คณฺหิ. อถ นํ รญฺโญ สนฺติกํ หริตฺวา "ปสฺสถ เทว อิมสฺส ปุปฺผสฺส ทณฺฑกํ, น โน อิโต ปุพฺเพ เอวรูโป ทีโฆ ทณฺฑโก ทิฏฺฐปุพฺโพ"ติ วตฺวา "มินถ นนฺ"ติ วุตฺเต ปณฺฑิตสฺส อุปนิกฺขิตฺตปุริสา สฏฺฐีหตฺถทณฺฑกํ อสีติหตฺถํ กตฺวา มินึสุ. ปุน รญฺญา "กตฺเถตํ ชาตนฺ"ติ วุตฺเต เอโก ปุริโส มุสาวาทํ กตฺวา เอวมาห "อหํ เทว เอกทิวสํ ปิปาสิโต หุตฺวา 'สุรํ ปิวิสฺสามี'ติ จูฬทฺวาเรน นครํ ปวิฏฺโฐ นาครานํ อุทกกีฬนตฺถาย กตา มหาโปกฺขรณิโย ปสฺสึ, มหาชโน นาวาย นิสีทิตฺวา ปุปฺผานิ คณฺหติ ตตฺถ อิทํ

ครั้งนั้นมโหสถสั่งให้ถอนสายบัวนั้นแล้ว ส่งไปให้แก่บุรุษทั้งของตนด้วยคำว่า "พวกท่านจงถวายสายบัว แก่พระเจ้าจุลนีพรหมทัต". พวกบุรุษของมโหสถเหล่านั้น ทำสายบัวนั้นให้เป็นขด แล้วบอกว่า "ดูกรผู้เจริญทั้งหลาย ผู้เป็นข้าบาทมูลของพระเจ้าพรหมทัต พวกท่านอย่าตายด้วยความหิวเลย จงรับเอาดอกอุบลนี้ประดับ จงเคี้ยวกินสายบัวให้เต็มท้องเถิด" แล้วโยนลงไป. บุรุษคนหนึ่งที่มโหสถบัณฑิตวางไว้จึงถือเอาสายบัวนั้น. ลำดับนั้น เขาจึงนำสายบัวนั้น ไปเฝ้าพระเจ้าพรหมทัต กราบทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพขอเชิญพระองค์ทอดพระเนตรสายบัวนี้, สายบัวยาวเห็นปานนี้เราไม่เคยเห็นมาในก่อนแต่กาลนี้" เมื่อพระราชาตรัสว่า "เจ้าทั้งหลายจงวัดสายบัวนั้น" บุรุษที่มโหสถวางไว้จึงวัดสายบัว ๖๐ ศอก ทูลว่า ๘๐ ศอก. เมื่อพระราชาตรัสถามอีกว่า "สายบัวนั้นเกิดที่ไหน" บุรุษคนหนึ่งกราบทูลเท็จอย่างนี้ว่า "ข้าแต่สมมติเทพวันหนึ่งข้าพระองค์

ตีรปสฺเส ชาตํ, คมฺภีรฏฺฐาเน ชาตสฺส ปน ทณฺฑโก สตหตฺโถ ภวิสฺสตี"ติ.

เป็นผู้มีความกระหายจึงเข้าไปสู่เมืองโดยทางประตูเล็ก ด้วยหมายใจว่า "จักดื่มสุรา" ได้เห็นสระโบกขรณีใหญ่ทั้งหลายที่ขุดไว้เพื่อประโยชน์ชาวเมืองเล่นน้ำมหาชนนั่งเรือเก็บดอกบัว. ดอกบัวนี้เกิดข้างริมฝั่งที่สระโบกขรณีนั้น, แต่สายบัวของต้นบัวอันเกิดในที่ลึกจักยาว ๑๐๐ ศอก".

ตํ สุตฺวา ราชา เกวฏฺฏํ อาห "อาจริย น สกฺโกม อิทํ อุทกกฺขเยน คเหตุ, ตุเมฺห หรเถตํ มนฺตนฺ"ติ. "เตนหิ เทว ธญฺญกฺขเยน นครํ คณฺหิสฺสาม นครํ นาม พหิ ธญฺญํ โหตี"ติ. เอวํ โหตุ อาจริยาติ. ปณฺฑิโต ปุริมนเยเนว ตํ ปวุตฺตึ ญตฺวา "น เม เกวฏฺฏพฺราหฺมโณ ปณฺฑิตภาวํ ชานาตี"ติ อนุปาการมตฺถเก กลลํ ทตฺวา วีหึ ตตฺถ โรปาเปสิ. โพธิสตฺตานํ อธิปฺปาโย นาม อิชฺฌติ. วีหโย เอกรตฺเตเนว วุฏฺฐาย ปาการมตฺถเก ปญฺญายึสุ.

พระเจ้าจุลนีพรหมทัต ทรงสดับข้อความนั้นจึงตรัสกับเกวัฏว่า "ดูกรอาจารย์ เราไม่อาจจะยึดเอาเมืองนี้ได้ด้วยการให้สิ้นน้ำ, ท่านจงเลิกความคิดนี้เสีย. พราหมณ์เกวัฏกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ ถ้าเช่นนั้น เราทั้งหลายจักยึดเอาเมืองด้วยการให้สิ้นข้าว ขึ้นชื่อว่าเมืองย่อมมีข้าวภายนอกเมือง". พระราชาตรัสว่าจงเป็นอย่างนั้นอาจารย์. มโหสถบัณฑิตรู้เรื่องนั้นโดยนัยก่อนจึงคิดว่า "เกวัฏพราหมณ์ไม่รู้ความที่เราเป็นบัณฑิต" จึงให้เทโคลนตามบนกำแพงแล้ว ให้หว่านข้าวเปลือกในที่นั้น. ธรรมดาความประสงค์ของพระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลายย่อมสำเร็จ. ข้าวเปลือกทั้งหลายก็งอกขึ้น ปรากฏบนกำแพงโดยราตรีเดียวเท่านั้น.

ตำ ทิสฺวา จูฬนีพฺรหฺมทตฺโต อาห “อมฺโภ กิเมตำ ปาการมตฺถเก นีลำ หุตฺวา ปญฺญายตี”ติ. ปณฺฑิตสฺส อุปริกฺขิตฺตปุริสา รญฺโญ วจนำ สุตฺวา มุขโต ชิวฺหำ ลุญฺจนฺตา วิย คเหตฺวา อาหำสุ “เทว คหปติปุตฺโต กิร มโหสถปณฺฑิโต อนาคตภยำ ทิสฺวา รฏฺฐโต ธญฺญำ อาหราเปตฺวา โกฏฺฐาคาราทีนิ ปูเรตฺวา เสสธญฺญำ ปาการปสฺเส นิกฺขิปาเปสิ.

พระราชาจุลนีพรหมทัต ทอดพระเนตรเห็นต้นข้าวนั้น จึงตรัสถามว่า “ดูกรผู้เจริญทั้งหลาย นั่นอะไรปรากฏเป็นสีเขียวบนกำแพง”. พวกบุรุษที่มโหสถบัณฑิตวางไว้ ได้ฟังพระราชดำรัสของพระเจ้าจุลนีพรหมทัต ก็จับความลับนั้นได้ เป็นดุจดึงพระชิวหาจากพระโอษฐ์ฉะนั้น จึงกราบทูลว่า “ข้าแต่สมมติเทพ ได้ยินว่าบุตรแห่งคฤหบดี ผู้ชื่อว่า มโหสถบัณฑิต เห็นภัยในอนาคตกาลจึงให้ชาวเมืองขนข้าวเปลือกมาจากแว่นแคว้น บรรจุให้เต็มฉางหลวง ข้าวเปลือกที่เหลือก็ให้เก็บไว้ที่ข้างกำแพง.

เต กิร วีหโย อาตเปน สุกฺขนฺตา วสฺเสน เตเมตฺวา ตตฺเถว จ สสฺสานิ สญฺชาเนสุ. อหำปิ เอกทิวสำ เอเกน กมฺเมน จูฬทฺวาเรน ปวิสิตฺวา ปาการปสฺเส วีหิราสึ ทิสฺวา วีหิราสิโต วีหึ หตฺเถน คเหตฺวา วีถิยำ ฉฑฺเฑสึ. อถ มำ ปุริสา ปริหาเสนฺตา “ฉาโตสิ ตฺวำ มญฺเญ, วีหึ ทุสฺสนฺเตน พนฺธิตฺวา ตว เคหำ หริตฺวา โกฏฺฐาเปตฺวา ภุญฺชาหี”ติ วทิสุ.

ได้ยินว่า ข้าวเปลือกเหล่านั้นแห้งไปด้วยแดดร้อน ชุ่มไปด้วยฝนตกยังข้าวกล้าทั้งหลายให้เกิดขึ้นพร้อมในที่นั้น. วันหนึ่ง ข้าพระองค์เข้าไปโดยประตูเล็กด้วยการงานอย่างหนึ่ง เห็นกองข้าวเปลือกอยู่ริมกำแพง ก็เอามือหยิบข้าวเปลือกจากกองข้าวเปลือกนั้น มาทิ้งไว้ที่ถนน. ลำดับนั้น บุรุษทั้งหลายหัวเราะข้าพระองค์ว่า “ชะรอยท่านจะหิว จงเอาชายผ้าห่อเอาข้าวเปลือกนำไปเรือนของท่านแล้ว ให้เขาซ้อมให้เขาหุงกินเถิด”.

ตํ สุตฺวา ราชา เกวฏฺฏํ อาห "อาจริย ธญฺญกฺขเยนปิ นครํ คเหตุํ นครํ นาม พหิ ทารุกํ โหตี"ติ. เอวํ โหตุ อาจริยาติ. ปณฺฑิโต ปุริมนเยเนว ตํ ปวตฺตี ญตฺวา ปาการมตฺถเก วีหึ อติกฺกมิตฺวา ปญฺญายมานํ ปพฺพตปฺปมาณํ ทารุราสึ กาเรสิ. ปณฺฑิตสฺส มนุสฺสา จูฬนี-พฺรหฺมทตฺตสฺส ปุริเสหิ สทฺธึ ปริหาสกโรนฺตา "สเจ ฉาตา ตตฺถ ยาคุภตฺตํ ปจิตฺวา ภุญฺชถา"ติ มหนฺตมหนฺตานิ ทารูนิ ขิปนฺติ.

พระเจ้าจุลนีพรหมทัต ทรงสดับข้อความนั้น จึงตรัสกะเกวัฏว่า "แน่ะอาจารย์ เราไม่อาจยึดเอาเมืองแม้ด้วยการสิ้นธัญญาหาร อุบายอื่นมีหรือ". เกวัฏกราบทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพ ถ้าเช่นนั้น เราจะยึดเอาด้วยการหมดฟืน, ธรรมดาเมืองย่อมมีฟืนในภายนอก". พระราชาตรัสว่า แน่ะอาจารย์จงเป็นอย่างนั้น. มโหสถบัณฑิต ทราบเรื่องนั้นโดยนัยหนหลังนั่นเอง ให้ทำกองฟืนประมาณเท่าภูเขาไว้บนกำแพงให้ปรากฏเกินข้าวเปลือก. คนทั้งหลายของมโหสถบัณฑิต ทำการเยาะเย้ยกับบุรุษทั้งหลายของพระเจ้าจุลนีพรหมทัตว่า "ถ้าพวกท่านหิวก็จงหุงต้มข้าวยาคู และภัตในที่นั้นกินเถิด" แล้วจึงโยนฟืนดุ้นใหญ่ ๆ ไปให้.

ราชาปิ ปาการมตฺถเกน ทารูนิ ทิสฺวา "กิเมตนฺ"ติ ปุจฺฉิ, เทว คหปติปุตฺโต กิร อนาคตภยํ ทิสฺวา ทารูนิ อาหราเปตฺวา กุลานํ ปจฺฉา เคเหสุ, ฐปาเปตฺวา อติเรกานิ ปาการานิ นิสฺสาย ฐปาเปสีติ. ราชา อุปนิกฺขิตฺตปุริสานญฺเจว วจนํ สุตฺวา เกวฏฺฏํ อาห "อาจริย ทารุกฺขเยนาปิ น สกฺกา คณฺหิตุ, ตุเมฺห หรเถตํ อุปายนฺ"ติ. "มา จินฺตยิตฺถ มหาราช, ฝ่ายพระราชาทอดพระเนตรเห็นฟืนทั้งหลายบนกำแพง จึงตรัสถามว่า "นั่นอะไร" บุรุษที่มโหสถวางไว้ กราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ ได้ยินว่าบุตรคฤหบดีชื่อมโหสถบัณฑิต เห็นภัยในอนาคต จึงให้ขนฟืนมากองไว้หลังเรือนแห่งเหล่าสกุล และกองไว้อาศัยกำแพงเมืองเป็นอันมาก. พระเจ้าพรหมทัตทรงสดับคำของบุรุษที่มโหสถวางไว้ จึงตรัสกะเกวัฏพราหมณ์ว่า "เราไม่อาจจะยึดเอาเมือง

อณฺโณ อุปาโย อตฺถี"ติ. "อาจริย กึ อุปาโย นาเมส, นาหํ ตว อุปายสฺส อนฺตํ ปสฺสามิ, น สกฺกา อเมฺหหิ เทเวหํ คณฺหิตุ, อมฺหากํ นครเมว คมิสฺสามาติ.

ด้วยการสิ้นฟืนได้ ท่านจงเลิกอุบายนี้เสีย". เกวัฏพราหมณ์กราบทูลว่า "ขอพระองค์อย่าทรงวิตกมหาราช อุบายอื่นยังมีอยู่". พระราชาตรัสถามว่า "อาจารย์อุบายนี้ชื่ออุบายอะไร เราไม่เห็นที่สุดอุบายของท่าน, เราไม่อาจยึดเอาวิเทหรัฐได้ เราจักกลับเมืองของเรา.

เกวฏฺโฏ อาห "เทว 'จูฬนีพฺรหฺมทตฺโต อเนกสเตหิ ขตฺติเยหิ สทฺธึ เวเทหํ คณฺหิตุ นาสกฺขี'ติ อมฺหากํ ลชฺชนกํ ภวิสฺสติ กึ มโหสโถ ปณฺฑิโต อหัปิ ปณฺฑิโตเยว เอกํ เลสํ กริสฺสามา"ติ. กึ เลสํ นามาจริยาติ. "เทว ธมฺมยุทฺธํ นาม กริสฺสามา"ติ. กึ นาเมตํ ธมฺมยุทฺธํ นามาติ. "มหาราช น เสนา ยุชฺฌนฺติ, ทฺวินฺนํ ปน ราชูนํ เทฺว ปณฺฑิตา เอกฏฺฐาเน ภวิสฺสนฺติ เตสุ โย วนฺทิสฺสติ, ตสฺส ปราชโย ภวิสฺสติ, มโหสโถ ปน อิมํ มนฺตํ น ชานาติ, อหัปิ ปณฺฑิโต มหลฺลโก โส ทหโร มํ ทิสฺวา วนฺทิสฺสติ, ยทา วนฺทิสฺสติ, ตทา เวเทโห ปราชิโต นาม ภวิสฺสติ, อถ มยํ นํ เวเทหํ ปราเชตฺวา อตฺตโน นครํ คมิสฺสาม, เอวํ โน ลชฺชนกํ น ภวิสฺสติ, อิทํ ธมฺมยุทฺธํ นามา"ติ.

เกวัฏกราบทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพความอับอาย จักมีแก่เราทั้งหลายว่า 'พระเจ้าจุลนีพรหมทัตกับกษัตริย์ร้อยเอ็ดพระนครไม่สามารถจะยึดเอาวิเทหนครได้' มโหสถบัณฑิตเป็นอย่างไร แม้ข้าพระองค์ก็เป็นบัณฑิตเหมือนกัน พวกเราจักทำเลสอย่างหนึ่ง". พระราชาตรัสถามว่า อาจารย์ ท่านจักทำเลสชื่ออะไร. เกวัฏกราบทูลว่า "ขอเดชะข้าพระองค์จักทำเลส ชื่อธรรมยุทธ". ตรัสถามว่า เลส ชื่อว่าธรรมยุทธนั้นเป็นอย่างไร. เกวัฏกราบทูลว่า "ข้าแต่มหาราชเจ้า เสนา ไม่ต้องรบ, แต่บัณฑิตทั้งสองของ พระราชาทั้งสองจักอยู่ในที่เดียวกัน ในบรรดาบัณฑิตทั้งสองนั้น บัณฑิตใดจักไหว้ความปราชัยจักมีแก่บัณฑิตนั้น ก็มโหสถไม่รู้ความคิดนี้, แม้ข้าพระองค์ก็เป็นบัณฑิตผู้แก่กว่ามโหสถนั้นยังหนุ่ม เห็นข้าพระองค์ก็จักไหว้

ถอดโดย ภาควิชาภาษาบาลี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มโหสถไหว้ข้าพระองค์เมื่อใด ชาววิเทหะก็จักชื่อว่า เป็นผู้พ่ายแพ้แล้วเมื่อนั้น, ลำดับนั้น เราทั้งหลายจักยังวิเทหะให้ปราชัยแล้ว ยึดไว้เป็นเมืองของตน, ความอายจักไม่มีแก่เราทั้งหลาย ด้วยประการฉะนี้, การรบด้วยเลสนี้ชื่อว่าธรรมยุทธ".

ปณฺฑิโตปิ ตำ รหสฺสำ ปุริมนเยเนว ญตฺวา "สเจ เกวฏฺฏสฺส ปราชยามิ, น ปณฺฑิโตสฺมี"ติ จินฺเตสิ. จูฬนีพฺรหฺมทตฺโตปิ "โสภโน อาจริย อุปาโย"ติ วตฺวา "เสฺว ธมฺมยุทฺธำ ภวิสฺสติ ทฺวินฺนำ ปณฺฑิตานำ ธมฺเมน สเมน ชยปราชโย ภวิสฺสติ, โย ธมฺมยุทฺธำ น กริสฺสติ, โสปิ ปราชิโต นาม ภวิสฺสตี"ติ ปณฺณำ ลิขาเปตฺวา จูฬทฺวาเรน วิเทหสฺส เปเสสิ. ตำ สุตฺวา เวเทโห ปณฺฑิตำ ปกฺโกสาเปตฺวา ตมตฺถำ อาจิกฺขิ.

ฝ่ายมโหสถบัณฑิตได้ทราบความลับนั้นโดยนัยหนหลัง คิดว่า "ถ้าเราปราชัยแก่เกวัฏไซร้, เราก็ไม่ใช่เป็นบัณฑิต". ฝ่ายพระเจ้าจุลนีพรหมทัต ตรัสว่า "อุบายนี้งาม อาจารย์" จึงรับสั่งให้เขียนพระราชสาส์นว่า "พรุ่งนี้ธรรมยุทธจักมี, ความชนะและแพ้โดยธรรมโดยเสมอ จักมีแก่บัณฑิตทั้งสอง, ผู้ใดไม่ทำธรรมยุทธ ผู้นั้นจักชื่อว่าเป็นผู้พ่ายแพ้" ดังนี้ แล้วส่งไปถวายพระเจ้าวิเทหรัฐโดยประตูเล็ก. พระเจ้าวิเทหะทรงสดับสาส์นนั้น ให้เรียกมโหสถบัณฑิตมาตรัสบอกเนื้อความนั้น.

ปณฺฑิโต "สาธุ เทว เสฺว ปาโตว ปจฺฉิมทฺวาเรน ธมฺมยุทฺธมณฺฑลำ สชฺชิสฺสนฺติ ธมฺมยุทฺธมณฺฑลำ อาคจฺฉนฺตู"ติ ปฏิปณฺณำ เปเสถา"ติอาห. ตำ สุตฺวา ราชา อาคตทูตสฺเสว ปฏิปณฺณำ ทาเปสิ. ปณฺฑิโต ปุนทิวเส "เกวฏฺฏสฺเสว ปราชโย โหตู"ติ ปจฺฉิมทฺวาเรน

มโหสถบัณฑิตกราบทูลว่า "ดีแล้วพระเจ้าข้า ข้าแต่สมมติเทพ ขอพระองค์จงส่งพระราชสาสน์ตอบไปว่า 'วันพรุ่งนี้แต่เช้า ชาวมิถิลานครจักจัดเตรียมสนามรบโดยเป็นธรรมไว้ทางประตูด้านปัจฉิมทิศ กองทัพกรุงปัญจาละ จงมาสู่สนามธรรมยุทธ". พระเจ้าวิเทหราชทรง

ธมฺมยุทฺธมณฺฑลํ สชฺชาเปสิ. เตปิ โข เอกสตอุปนิกฺขิตฺตปุริสา "โก ชานาติ กึ ภวิสฺสตี"ติ ปณฺฑิตสฺส อารกฺขนตฺถาย เกวฏฺฏํ ปริวารยึสุ. เตปิ เอกสตราชาโน ธมฺมยุทฺธมณฺฑลํ คนฺตฺวา ปาจีนทิสํ โอโลเกนฺตา อฏฺฐํสุ. ตถา เกวฏฺฏ-พฺราหฺมโณ.

สดับคำมโหสถ จึงให้พระราชสาส์นตอบแก่ทูตผู้มาแล้วนั้นแหละ. วันรุ่งขึ้นมโหสถบัณฑิตให้จัดเตรียมสนามรบ โดยเป็นธรรม ด้านประตูทิศปัจฉิมด้วยคิดว่า "ความปราชัยจงมีแก่เกวัฏในวันพรุ่งนี้นี่แหละ. ฝ่ายบุรุษที่มโหสถวางไว้ร้อยเอ็ดคนเหล่านั้นแล ก็แวดล้อมเกวัฏไว้เพื่อประโยชน์การรักษามโหสถบัณฑิตด้วยคิดว่า "ใครจะรู้ เหตุการณ์อะไรจักมี". ฝ่ายพระราชาร้อยเอ็ดพระองค์เหล่านั้น ก็เสด็จไปสู่สนามรบโดยธรรม ยืนคอยดูทางด้านปาจีนทิศ, เกวัฏพราหมณ์ก็ไป อย่างนั้น.

โพธิสตฺโต ปน ปาโตว คนฺโธทเกน นฺหายิตฺวา สตสหสฺสคฺฆนิกํ กาสิกวตฺถํ นิวาเสตฺวา สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิโต นานคฺครสโภชนํ ภุญฺชิตฺวา มหนฺเตน ปวาเรน ราชทฺวารํ คนฺตฺวา "ปวิสตุ เม ปุตฺโต"ติ วุตฺเต ปวิสิตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ ฐตฺวา "กึ ตาต มโหสถา"ติ วุตฺเต "ธมฺมยุทฺธมณฺฑลํ คมิสฺสามี"ติ วตฺวา "ตาต กึ ลทฺธุํ วฏฺฏตี"ติ วุตฺเต "เทว เกวฏฺฏพฺราหฺมณํ มณินา วญฺเจตุกาโมมฺหิ, อฏฺฐวงฺกํ มณิรตนํ มยา ลทฺธุํ วฏฺฏตี"ติ อาห. คณฺห ตาตาติ. โส ตํ คเหตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา ราชนิเวสนา

ส่วนว่ามโหสถโพธิสัตว์สรงสนานน้ำหอมแต่เช้าเทียว แล้วนุ่งผ้ามาแต่แคว้นกาสี มีราคาแสนกหาปณะ ประดับด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง บริโภคโภชนาหารมีรสเลิศต่าง ๆ ไปสู่พระราชทวารด้วยบริวารใหญ่เมื่อพระราชาตรัสว่า "บุตรของเราจงเข้ามา" ดังนี้ ก็เข้าไปถวายบังคมพระราชา แล้วยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง เมื่อพระราชาตรัสถามว่า "พ่อมโหสถหรือ" ก็กราบทูลว่า "ข้าพระบาทจักไปสนามรบโดยธรรม" ตรัสถามว่า "พ่อควรได้อะไรไป" จึงกราบทูลว่า "ข้าพระองค์เป็นผู้ใคร่จะลวงเกวัฏพราหมณ์ด้วยแก้วมณี ควรข้าพระองค์ได้แก้วมณี ๘ เหลี่ยมไป".

โอติณฺโณ สหชาเตน โยธสหสฺเสน ปริวุโต นวุติกหาปณสหสฺสคฺฆนิกํ เสตสินฺธวยุตฺตํ รถวรมารุยฺห ปาตราส-เวลายํ ทฺวารสมีปี ปาปุณิ.

พระราชาตรัสว่า พ่อจงถือไปเถิด. มโหสถนั้น ถือเอาแก้วมณีนั้น แล้วถวายบังคมพระราชาลงจากพระราชนิเวศน์ ผู้อันพันแห่งโยธาสหชาต แวดล้อมแล้วขึ้นสู่รถอันประเสริฐ เทียมด้วยเศวตสินธพอันควรค่า ๙ หมื่นกหาปณะ ถึงสถานที่ใกล้ประตูเวลาอาหารเช้า.

เกวฏฺโฏปิ "อิทานิ อาคมิสฺสติ อิทานิ อาคมิสฺสตี"ติ ตสฺสาคมนํ โอโลเกนฺโต อฏฺฐาสิ, โอโลกิเตเนว ทีฆํ คีวํ ปตฺโตวิย, สุริยเตเชน เสทา มุจฺจนฺติ. มหาสตฺโตปิ โข มหาปริวารตาย มหาสมุทฺโท วิย อชฺโฌตฺถรนฺโต เกสรสีโห วิย อสมฺภีโต วิคตโลมหํโส ทฺวารํ วิวราเปตฺวา นครา นิกฺขมิตฺวา รถา โอรุยฺห สีโห วิย วิชิมฺหมาโน ปายาสิ. เอกสตราชาโน โพธิสตฺตสฺส รูปสิรึ ทิสฺวา "เอส กิร สิริวฑฺฒก-เสฏฺฐิปุตฺโต มโหสถปณฺฑิโต นาม ปณฺณาย สกลชมฺพุทีเป อทุติโย อสทิโส"ติ อุกฺกฏฺฐิสตสหสฺสานิ ปวตฺตาเปสุ.

ฝ่ายเกวัฏ ยืนคอยดูทางมาแห่งมโหสถด้วยคิดว่า "มโหสถจักมาบัดนี้ มโหสถจักมาบัดนี้" เป็นดุจคนถึงการชะเง้อคอด้วยแลดู เหงื่อไหลโซมด้วยความร้อนแห่งดวงอาทิตย์. ฝ่ายพระมหาสัตว์ท่วมทับด้วยความเป็นผู้มีบริวารมาก ดุจมหาสมุทร ท่วมทับ(ด้วยน้ำ)ฉะนั้น เป็นผู้ไม่หวาดหวั่น ปราศจากความครั่นคร้าม ดุจไกสรราชสีห์ ให้เปิดประตูออกจากพระนคร ลงจากรถ ดำเนินไปว่องไวองอาจดุจพญาราชสีห์. พระราชาร้อยเอ็ดพระนครเห็นรูปสิริพระโพธิสัตว์ ยังสำเนียงเสียงสรรเสริญอันเลิศลอยตั้งแสน ให้เป็นไปว่า "ได้ยินว่าบุตรสิริวัฑฒกเศรษฐีนี้ผู้ชื่อว่า มโหสถบัณฑิต เป็นผู้ไม่มีสองไม่มีผู้เปรียบด้วยปัญญาในสกลชมพูทวีป.

โสปิ โข มรุคณปริวุโต วิย สกุโก อโนปเมน สิริวิภเวน ตํ มณิรตนํ

ฝ่ายมโหสถบัณฑิตนั้นแล (ผู้อันหมู่โยธาสหชาตแวดล้อมแล้ว) เหมือนท้าว

หตฺเถน คเหตฺวา เกวฏฺฏาภิมุโข อคมาสิ. เกวฏฺโฏปิ ตำ ทิสฺวาว สกภาเวน สนฺธาเรตุ์ อสกฺโกนฺโต ปจฺจุคฺคมนำ กตฺวา เอวมาห "ปณฺฑิต มโหสถ มยำ เทฺว ปณฺฑิตา, อมฺหากำ ตุเมฺห นิสฺสาย เอตฺตกำ กาลำ อิธ วสนฺตานำ ตุเมฺหหิ ปณฺณาการมตฺตำปิ น เปสิตปุพฺพำ, กสฺมา เอวมกตฺถา"ติ. อถ นำ มหาสตฺโต อาห "ปณฺฑิต ตุมฺหากำ อนุจฺฉวิกำ ปณฺณาการำ โอโลเกนฺตา อชฺช อิมำ มณิรตนำ ลภิมฺหา, หนฺท อิทำ คณฺหถ, เอวรูปำ นาม อญฺญำ มณิรตนำ นตฺถี"ติ. โส ตสฺส หตฺเถ ชลมานำ มณิรตนำ ทิสฺวา "มยฺหำ ทาตุกาโม ภวิสฺสตี"ติ จินฺเตตฺวา "เตนหิ เทหี"ติ หตฺถำ ปสาเรติ.

สักกเทวราช อันหมู่เทวดาแวดล้อมแล้ว ฉะนั้น มีสิริสมบัติหาที่เปรียบมิได้ มือถือมณีรัตนะเดินตรงไปหาเกวัฏพราหมณ์. ฝ่ายพราหมณ์เกวัฏ เห็นมโหสถบัณฑิตก็ไม่อาจจะทรงกายอยู่ได้ โดยปรกติของตน จึงลุกขึ้นต้อนรับ กล่าวอย่างนี้ว่า "ท่านมโหสถบัณฑิต เราทั้งสองก็เป็นบัณฑิตเหมือนกัน เมื่อเรามาอยู่ที่นี้ตลอดกาลมีประมาณเท่านี้เพราะอาศัยท่าน ท่านไม่เคยส่งวัตถุสักว่าเครื่องบรรณาการมาเลย, เพราะเหตุไร ท่านจึงได้ทำอย่างนี้". ลำดับนั้น พระมหาสัตว์เจ้าจึงกล่าวกะเกวัฏพราหมณ์ว่า "ท่านบัณฑิต ข้าพเจ้าเลือกหาบรรณาการ อันสมควรแก่ท่านพึงได้มณีรัตนะนี้ในวันนี้ เชิญท่านจงรับเอามณีรัตนะนี้เถิด มณีรัตนะอื่นชื่อว่าเห็นปานนี้หาไม่มี". เกวัฏพราหมณ์เห็นมณีรัตนะส่องแสงรุ่งเรืองอยู่ที่มือของมโหสถ จึงคิดว่า "มโหสถนี้จักประสงค์ให้มณีรัตนะแก่เรา" กล่าวว่า "ถ้าเช่นนั้นท่านจงให้" ดังนี้แล้ว เหยียดมือคอยรับ.

มหาสตฺโต "คณฺหา"ติ ขิปิตฺวา ปสาริตหตฺถสฺส องฺคุลีสุ ปาเตสิ. อถ นำ พฺราหฺมโณ ครุมณิรตนำ องฺคุลีหิ ธาเรตุ์ นาสกฺขิ. ตำ ปคฺคลิตฺวา มหาสตฺตสฺส ปาทมูเลเยว ปติ.

พระมหาสัตว์จึงกล่าวว่า "ท่านจงรับเถิด" ดังนี้ จึงโยนไปให้มณีรัตนะตกไป ณ นิ้วมือที่เหยียดออกรับ. ลำดับนั้น เกวัฏพราหมณ์ ไม่สามารถจะรับแก้วมณีอันมีน้ำหนักด้วยนิ้วมือ. แก้วมณีก็พลาดตก

พฺราหฺมโณ โลเภน "คณฺหิสฺสามี"ติ ตสฺส ปาทมูเล โอนโต อโหสิ. อถสฺส มหาสตฺโต อุฏฺฐาตุ๋ อเทนฺโต เอเกน หตฺเถน ขนฺธปิฏฺเฐ เอเกน หตฺเถน ปิฏฺฐิกจฺฉายุ๋ คเหตฺวา "อุฏฺเฐถ อาจริย, อหุ๋ ทหโร ตุมฺหากุ๋ นตฺตมตฺโต, มา มุ๋ วนฺทถา"ติ วทนฺโต อปราปรุ๋ กตฺวา มุขุ๋ ภูมิยุ๋ ฆสิตฺวา โลหิตมกฺขิตุ๋ กตฺวา "อนฺธพาล ตฺวุ๋ มม สนฺติกา วนฺทนุ๋ ปจฺจาสีสสี"ติ คีวายุ๋ คเหตฺวา ขิปิ. โส อุสภมตฺเต ฐาเน ปติตฺวา อุฏฺฐาย ปลายิ. มณิรตนุ๋ ปน มหาสตฺตสฺส ปุริสาเยว คณฺหึสุ.

ใกล้เท้ามโหสถโพธิสัตว์. เกวัฏพราหมณ์ได้เป็นผู้น้อมกายลงแทบเท้ามโหสถนั้น ด้วยคิดว่า "เราจักถือเอา(แก้วมณี)" เพราะความโลภ. ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ไม่ให้เกวัฏพราหมณ์ลุกขึ้นได้จึงจับต้นคอด้วยมือข้างหนึ่ง อีกข้างหนึ่งจับเหนือรักแร้ กล่าวอยู่ว่า "ท่านจงลุกขึ้นเถิด อาจารย์, ข้าพเจ้าเป็นเด็กเท่ากับหลานของท่าน ท่านอย่าไหว้ข้าพเจ้าเลย" ทำหน้าเกวัฏให้เสียดสีที่พื้น กลับไปกลับมาทำให้เปื้อนด้วยเลือดแล้ว กล่าวว่า "แน่ะคนอันธพาล เจ้าหวังการไหว้จากเราหรือ" แล้วจับที่คอไสไป. เกวัฏตกไปในที่ประมาณ ๑ อุสภะ ลุกขึ้นแล้วหนีไป. ส่วนเหล่าบุรุษของพระมหาสัตว์เจ้านั้นเอง ถือแก้วมณีไว้.

โพธิสตฺตสฺส ปน "อุฏฺเฐถ อุฏฺเฐถ มา มุ๋ วนฺทถา"ติ วจีโฆโส สกลปริสุ๋ ฉาเทตฺวา อฏฺฐาสิ. "เกวฏฺฏพฺราหฺมเณน มโหสถสฺส ปาทา วนฺทิตาติ ปริสาปิสฺส เอกปฺปหาเรเนว มหาอุนฺนาทานิ อกาสิ. พฺรหฺมทตฺตุ๋ อาทึ กตฺวา สพฺเพปิ เอเต ราชาโน เกวฏฺฏุ๋ มหาสตฺตสฺส ปาทมูเล โอนตุ๋ อทฺทสุ๋สุเยว. เต "อมฺหากุ๋ ปณฺฑิเตน มโหสถปณฺฑิโต วนฺทิโต, อิทานิ ปราชิตมฺหา. น โน ชีวิตุ๋ ทสฺสตี"ติ อตฺตโน อตฺตโน

ก็เสียงประกาศร้องของพระโพธิสัตว์ว่า "ลุกขึ้นเถิด ๆ อย่าไหว้เราเลย" ดังนี้ ดังครอบคลุมบริษัททั้งสิ้น. ฝ่ายบริษัทของมโหสถโพธิสัตว์ กล่าวว่า เกวัฏ-พราหมณ์ ไหว้เท้าของมโหสถ" ได้ทำเสียงโห่ร้องบันลือลั่นเป็นเสียงเดียวกันนั้นเทียว. พระราชาร้อยเอ็ดเหล่านั้น แม้ทั้งหมดจนถึง พระเจ้าจุลนีพรหมทัตได้เห็นเกวัฏน้อมกายลงแทบเท้าพระมหาสัตว์. พระราชาเหล่านั้นปรึกษากันว่า "บัณฑิตของพวกเราทั้งหลายไหว้มโหสถบัณฑิต

อสฺเส อารุยฺห อุตฺตรปญฺจาลาภิมุขา ปลายิตุ๋ อารภีสุ.

แล้ว บัดนี้พวกเราเป็นผู้พ่ายแพ้ มโหสถจักไม่ให้ชีวิตแก่พวกเรา" ดังนี้ พากันขึ้นม้าของตน ๆ มุ่งหน้าตรงไปอุตรปัญจาลนคร เริ่มจะหนีไป.

เต ปลายนฺเต ทิสฺวา โพธิสตฺตสฺส ปริสา "จูฬนีพฺรหฺมทตฺโต เอกสเต ขตฺติเย คเหตฺวา ปลายตี"ติ ปุน อุกฺกฏฺฐิสทฺทมกาสุ. ตุ๋ สุตฺวา สพฺเพ ราชาโน มรณภยภีตา ภิยฺโยโส มตฺตาย ปลายนฺตา เสนางฺคุ๋ ภินฺทึสุ. โพธิสตฺตสฺส ปุริสา นทนฺตา วคฺคนฺตา สุฏฺฐุตรุ๋ โกลาหลมกาสุ. มหาสตฺโต เสนางฺคปริวุโต นครเมว ปาวิสิ. พฺรหฺมทตฺตสฺส เสนาปิ ติโยชนานิ ปกฺขนฺทึสุ.

เหล่าบุรุษของพระโพธิสัตว์เห็นกษัตริย์และโยธาทวยหาญเหล่านั้นหนีไปอยู่ จึงกล่าวกันว่า "พระเจ้าจุลนีพรหมทัต พากษัตริย์ร้อยเอ็ดหนีไปอยู่" ได้ร้องเสียงดังอุกฤษฎ์อีก. พระราชาทั้งหลายทั้งปวงได้ทรงสดับเสียงนั้น กลัวต่อภัย คือความตายหนีไปด้วยความประมาทยิ่ง แตกทัพแล้ว. เหล่าบุรุษของพระโพธิสัตว์ ก็บันลือเสียงโห่ร้องคุมกันเป็นพวก ๆ ทำเสียงเอิกเกริกโกลาหล ยิ่งขึ้นไปอีก. พระมหาสัตว์เจ้า ผู้อันเสนางคนิกรแวดล้อมกลับเข้าสู่มิถิลานครตามเดิม. ฝ่ายเสนาทั้งหลาย ของพระเจ้าจุลนีพรหมทัต แล่นหนีไป สิ้นทาง ๓ โยชน์.

เกวฏฺโฏปิ อสฺสมารุยฺห นลาเต โลหิตุ๋ ปุญฺฉมาโน เสนุ๋ ปตฺวา อสฺสปิฏฺฐิยุ๋ นิสินฺโนว "โภนฺโต มา ปลายถ, นาหุ๋ คหปติปุตฺตุ๋ วนฺทามิ, ติฏฺฐถ ติฏฺฐถา"ติ อาห. เสนา อสทฺทหนฺตา อจฺฉตฺวา คจฺฉนฺตาว เกวฏฺฏุ๋ อกฺโกสนฺตา ปริภาสนฺตา

ฝ่ายเกวัฏขึ้นม้าแล้ว เช็ดโลหิตที่หน้าผาก ไปถึงกองทัพนั่งอยู่บนหลังม้า จึงกล่าวว่า "แน่ะท่านผู้เจริญทั้งหลาย ท่านอย่าหนีไป, ข้าพเจ้าไม่ได้ไหว้บุตรคหบดีชื่อมโหสถ, ท่านทั้งหลายจงหยุด ๆ". เสนาทั้งหลายไม่เชื่อ ไม่หยุด ยังเดินต่อไป ทั้งด่าทั้งบริภาษ เกวัฏว่า "แน่ะพราหมณ์

"ปาปธมฺม ทุฏฺฐพฺราหฺมณ "ธมฺมยุทฺธํ อันโทษประทุษร้ายแล้ว ผู้มีธรรมอันชั่ว
นาม กริสฺสามี"ติ วตฺวา อาคนฺตฺวา ท่านกล่าวว่า เราจักทำการต่อสู้โดย
นตฺถุมตฺถปิ อปฺปโหนฺตํ วนฺทสิ, นตฺถิ ธรรม" ดังนี้ มาแล้วไหว้มโหสถผู้เป็น
ตว กตฺถพฺพนฺ"ติ ตสฺส กถํ อสุณนฺตา ครางหลาน ไม่เพียงพอจะไหว้, กิจที่
คจฺฉนฺเตว. พวกเราพึงทำแก่ท่านไม่มี" ดังนี้ ไม่ฟัง
ถ้อยคำของเกวัฏนั้น พากันเดินไป
นั่นเทียว.

โส เวเคน อาคนฺตฺวา เสนํ เกวัฏนั้นมาโดยเร็วถึงกองทัพ กล่าวว่า
สมฺปาปุณิตฺวา "โภนฺโต สทฺทหถ มยหํ, "ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย พวกท่านจง
นาหํ ตุ วนฺทามิ, มณิรตเนน มุ เชื่อคำของเราเถิด เราไม่ได้ไหว้มโหสถ-
วณฺเจสี"ติ สพฺเพปิ เต ราชาโน บัณฑิต มโหสถลวงเราด้วยแก้วมณี"
นานากาเรหิ โพเธตฺวา อตฺตโน กถํ ดังนี้ ยังพระราชาทั้งหมดเหล่านั้น ให้รู้
คาหาเปตฺวา ตถาปิ ตุ ภินฺนํ เสนํ โดยอาการต่างๆ ให้เชื่อถือถ้อยคำของตน
ปฏินิวตฺเตสิ. สา ปน ตาว มหตี ยังกองทัพที่แตกเช่นนั้นให้กลับเป็นปรกติ.
เสนา สเจ ปสุมุฏฺฐี วา เอเกกํ ก็กองทัพใหญ่ถึงเพียงนั้น ถ้าจะถือเอา
เลฑฺฑุ วา คเหตฺวา ขิเปยฺย, ปริขุ กำฝุ่นหรือก้อนดินคนละก้อนโยนไป,
ปูเรตฺวา ปาการปฺปมาโน ราสิ ภเวยฺย. กำฝุ่นหรือก้อนดินจะถมคูเมืองให้เต็ม
โพธิสตฺตานุ ปน อธิปฺปาโย อิชฺฌติ. จะพึงเป็นกองประมาณเท่ากำแพงเมือง.
ตสฺมา เอโกปิ ปสุมุฏฺฐี วา เลฑฺฑุ แต่ความประสงค์ของพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย
วา นครภิมุโข ขิปนฺโต นาม ย่อมสำเร็จ. เพราะเหตุนั้น แม้บุคคล
นาโหสิ. สพฺเพปิ นิวตฺติตฺวา อตฺตโน ผู้หนึ่งซึ่งมุ่งหน้าเฉพาะเมือง ชื่อว่า โยน
ขนฺธาวารฏฺฐานเมว ปจฺจาคมึสุ. กำฝุ่นหรือก้อนดินไปไม่มีเลย. กองทัพ
แม้ทั้งปวง ได้กลับมาถึงที่ตั้งค่ายและ
ฐานทัพของตนตามเดิม.

ราชา เกวฏฺฏํ ปุจฺฉิ "กึ กโรม อาจริยา"ติ. "เทว กสฺสจิ จูฬฑฺวาเรน นิกฺขมิตุํ อเทนฺตา สญฺจารํ ฉินฺทิสฺสาม, มนุสฺสาปิ นิกฺขมิตุ อลภนฺตา อุกฺกณฺฐิตฺวา ทฺวารํ วิวริสฺสนฺติ, อถ มยํ ปจฺจามิตฺเต คณฺหิสฺสามาติ. ราชา "โสภโน อาจริย อุปาโย"ติ สมฺปฏิจฺฉิ. ปณฺฑิโตปิ ตํ ปวตฺตึ ปุริมนเยเนว ญตฺวา จินฺเตสิ "อิเมสุ จิรํ อิเธว วสนฺเตสุ อมฺหากํ ผาสุกํ นาม นตฺถิ, อุปาเยเนว เต ปลาเปตุ วฏฺฏติ. มนฺเตน ปลาเปสฺสามี"ติ.

พระราชาตรัสถามเกวัฏว่า "ดูกรอาจารย์ เราจะทำอย่างไร" เกวัฏกราบทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพ เราจักไม่ให้ใคร ๆ ออกโดยประตูเล็ก ตัดการสัญจรเสีย, คนทั้งหลายเมื่อออกไม่ได้ ก็จักเดือดร้อนเปิดประตู ครั้งนั้น เราทั้งหลายก็จักจับปัจจามิตรทั้งหลายได้". พระราชาตรัสรับรองว่า "อุบายนี้งาม ท่านอาจารย์". ฝ่ายมโหสถบัณฑิตก็รู้เรื่องนั้น โดยนัยหนหลังนั่นเอง จึงคิดว่า "ครั้นเมื่อกองทัพนี้ตั้งอยู่ในที่นี้นาน ความผาสุกจะไม่มีแก่พวกเรา ควรที่จะให้กองทัพนั้นหนีไปโดยอุบายทีเดียว. เราจักให้กองทัพนั้นหนีไปโดยความคิดให้ได้".

โส เอกํ มนฺตกุสลํ อุปฏฺฐาเรนฺโต อนุเกวฏฺฏํ นาม พฺราหฺมณํ ทิสฺวา ตํ ปกฺโกสาเปตฺวา "อาจริย อมฺหากํ เอกํ กมฺมํ นิตฺถริตุ วฏฺฏตี"ติ อาห. "กึ กโรมิ ปณฺฑิต วเทหี"ติ. ตุเมฺห อนุปากาเร ฐตฺวา อมฺหากํ มนุสฺสานํ ปมาทํ โอโลเกนฺตา อนฺตรนฺตรา พฺรหฺมทตฺตมนุสฺสานํ ปูวมจฺฉมํสาทีนิ ขิปิตฺวา "อมฺโภ อิทญฺจิทญฺจ ขาทถ, มา อุกฺกณฺฐถ, อญฺญํ กติปาหํ วสิตุ วายมถ, นครวาสิโน ปญฺชเร นิรุทฺธา กุกฺกุฏา วิย อุกฺกณฺฐิตา น

มโหสถพิจารณาคนผู้ฉลาดคิดคนหนึ่งก็เห็นพราหมณ์ชื่ออนุเกวัฏ จึงให้เรียกพราหมณ์นั้นมา กล่าวว่า "แน่ะ อาจารย์ ท่านควรช่วยทำการอย่างหนึ่งของเราทั้งหลายได้". อนุเกวัฏพราหมณ์ถามว่า "ข้าพเจ้าจะทำอะไร ท่านบัณฑิตจงบอกเถิด". มโหสถบัณฑิตจึงชี้แจงว่า "ท่านจงไปยืนอยู่ตามกำแพงเมือง เมื่อเห็นความประมาทของคนทั้งหลาย จงโยนขนม ปลา และเนื้อเป็นต้น แก่คนในกองทัพของพระเจ้าพรหมทัตในระหว่าง ๆ จงบอกว่า "ดูกรผู้เจริญทั้งหลาย จงเคี้ยว

จิรสฺเสว โว ทฺวารํ วิวริสฺสนฺติ อถ ตุเมฺห วิเทหญฺจ ทุฏฺฐคหปติปุตฺตญฺจ คณฺหิสฺสถา"ติ วเทยฺยาถ อมฺหากํ มนุสฺสา ตํ กถํ สุตฺวา ตุเมฺห อกฺโกสิตฺวา ตชฺเชตฺวา พฺรหฺมทตฺต-มนุสฺสานํ ปสฺสนฺตานเยว ตุเมฺห หตฺถปาเทสุ คเหตฺวา เวฬุเปสิกาทีหิ ปหรนฺตา วิย หุตฺวา ปาการโต โอตาเรตฺวา ปญฺจจูฬานิ การาเปตฺวา อิฏฺฐกจุณฺเณหิ โอกิริตฺวา กรณวิธมาลํ กณฺเณ กตฺวา กติปยปหารํ ทตฺวา ปิฏฺฐิยํ ราชิโย ทสฺเสตฺวา ปาการํ อาโรเปตฺวา สิกฺกาย ปกฺขิปิตฺวา โยตฺเตน โอตาเรตฺวา "คจฺฉ มนฺตเภทกโจรา"ติ พฺรหฺมทตฺตมนุสฺสานํ ทสฺเสนฺติ. เต ตํ รญฺโญ สนฺติกํ เนสฺสนฺติ.

กินสิ่งนี้ด้วย ๆ อย่าเดือดร้อนเลย ท่านทั้งหลาย จงอย่าท้อถอย จงพยายามอยู่ต่อไปอีกสองสามวัน, ชาวเมืองมิถิลาเดือดร้อนแล้วดุจไก่เดือดร้อนตายในกรงขังฉะนั้น ไม่ช้านานก็จักเปิดประตูเพื่อท่านทั้งหลาย, แต่นั้น พวกท่านจงจับพระเจ้าวิเทหราชและมโหสถบุตรคหบดีผู้ดุร้าย" คนรักษาทั้งหลาย ของพวกเราได้ฟังคำนั้นก็จักด่าคุกคามท่าน เมื่อคนในกองทัพของพระเจ้าจุลนีพรหมทัต เห็นอยู่นั่นเองเป็นดุจจับท่านที่มือและเท้าทั้งหลาย ทำเป็นเฆี่ยนด้วยซีกไม้ไผ่เป็นต้น ให้ลงจากกำแพงให้ทำผมเป็น ๕ จุก แล้วจงโรยจุณอิฐลงบนศีรษะท่าน ให้ทัดดอกยี่โถ ให้การเฆี่ยนเล็กน้อย แสดงรอยที่หลังท่าน ให้ท่านขึ้นไปบนกำแพงเมือง บรรจุท่านในสาแหรก เอาเชือกผูกหย่อนไป (นอกกำแพงเมือง) แสดงแก่คนในกองทัพของพระเจ้าจุลนีพรหมทัตว่า "แน่ะอ้ายโจร เผยความลับ เอ็งจงไป". พวกคนในกองทัพของพระเจ้าพรหมทัตเหล่านั้นพาท่านไปเฝ้าพระเจ้าพรหมทัต.

ตํ ทิสฺวา ราชา "โก เต อปราโธ"ติ ปุจฺฉิสฺสติ, อถสฺส เอวํ วเทยฺยาถ "มหาราช มยฺหํ ปุพฺเพ ยโส มหนฺโต, คหปติปุตฺโต มจฺฉริเยน มํ 'น ภุญฺชตี"ติ

พระราชาทอดพระเนตรเห็นท่าน จักตรัสถามว่า "ท่านมีความผิดอย่างไร". ครั้งนั้น ท่านจึงพึงทูลอย่างนี้ แด่พระเจ้าจุลนีว่า "ข้าแต่มหาราชเจ้า ครั้งก่อน ข้าพระองค์

กุชฺฌิตฺวา รญฺโญ กเถตฺวา สพฺพํ เม, ยสํ อจฺฉินฺทิ, อหํ "มม ยสโจรสฺส คหปติปุตฺตสฺส สีสํ คณฺหาเปสฺสามี"ติ ตุมฺหากํ มนุสฺเส อุกฺกณฺฐิเต ทิสฺวา เอเตสํ ขาทนียํ โภชนียํ วา เทมิ, เอตฺตเกน มํ โปราณกเวรํ วิย หทเย กตฺวา อิมํ พฺยสนํ ปาเปสิ สพฺพํ ตุมฺหากํ มนุสฺสา ชานนฺติ มหาราชาติ นานปฺปกาเรหิ ตํ สทฺทหาเปตฺวา วิสฺสาเส อุปฺปนฺเน "มหาราช ตุเมฺห มมํ ลทฺธกาลโต ปฏฺฐาย มา จินฺตยิตฺถ, อิทานิ เวเทหสฺส จ คหปติปุตฺตสฺส จ ชีวิตํ นตฺถิ, อหํ อิมสฺมึ นคเร ปาการสฺส ถิรฏฺฐานญฺจ ทุพฺพลฏฺฐานญฺจ ปริขายํ กุมฺภีลาทีนญฺจ อตฺถิฏฺฐานญฺจ นตฺถิฏฺฐานญฺจ ชานามิ, น จิเรเนว โว นครํ คเหตฺวา ทสฺสามี"ติ วเทยฺยาถ.

มียศใหญ่, บุตรคฤหบดีมโหสถ โกรธข้าพระองค์ว่า ไม่(กินสินบน) บริโภคเพราะความตระหนี่ จึงทูลพระเจ้าวิเทหราชชิงเอายศของข้าพระองค์ทั้งหมด. ข้าพระองค์คิดว่า "จักขอให้พวกพลของพระองค์ตัดศีรษะบุตรของคฤหบดีผู้เป็นโจร ชิงยศของข้าพระองค์ไป" ดังนี้ เห็นคนทั้งหลายผู้เป็นเสนาของพระองค์ เดือดร้อน จึงให้ของควรเคี้ยว ควรบริโภคแก่เสนาเหล่านั้น มโหสถทำข้าพระองค์ไว้ในใจดุจผู้มีเวรเก่าด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้ จึงให้ข้าพระองค์ถึงความพินาศนี้ คนทั้งหลายของพระองค์ย่อมรู้เหตุทั้งหมด ท่านจงยังพระเจ้าพรหมทัตให้เชื่อเหตุนั้นโดยประการต่างๆ ครั้นความคุ้นเคยเกิดขึ้นแล้วจงทูลต่อไปว่า "ข้าแต่มหาราชเจ้า จำเดิมแต่พระองค์ได้ข้าพระองค์มาแล้ว พระองค์อย่าทรงวิตกไปเลย บัดนี้ พระชนม์ชีพของพระเจ้าวิเทหราชและชีวิตของบุตรคฤหบดี จะไม่มี, ข้าพระองค์รู้สถานที่มั่นคง สถานที่ทรุดโทรม และสถานที่มีหรือไม่มีสัตว์ร้ายมีจระเข้เป็นต้น ที่คูแห่งกำแพงในเมืองนี้ ข้าพระองค์จักยึดเอาเมืองถวายพระองค์โดยกาลไม่นานทีเดียว".

อถ โส ราชา เต สทฺทหิตฺวา สกฺการํ กริสฺสติ, อถสฺส เสนํ พาหนญฺจ ครั้นทูลอย่างนี้ พระราชาจักทรงเชื่อทำสักการะแก่ท่าน, แต่นั้นจักให้ท่าน

ตัดตอนมาจากหนังสือ ในเว็บไซต์ www.84000.org

จ ปฏิจฺฉาเปสฺสติ อถสฺส เสนํ พาลกุมฺภีลฏฺฐาเนสุเยว โอตาเรยฺยาถ ตสฺส เสนา กุมฺภีลภเยน น โอตริสฺสนฺติ, ตทา 'ตุมฺหากํ เทว เสนา คหปติปุตฺเตน ภินฺนา สพฺเพ ราชาโน จ อาจริยเกวฏฺฏา จ อาทึ กตฺวา เกนจิ ลญฺโจ อคฺคหิโต นาม นตฺถิ. เกวลํ เอเต ตุเมฺห ปริวาเรตฺวา วิจรนฺติ, สพฺเพ คหปติปุตฺตสฺเสว สนฺตกา, อหเมเวโก ตุมฺหากํ ปุริโส สเจ เม วจนํ น สทฺทหถ, สพฺเพ เต ราชาโน อลงฺกริตฺวา มํ ทสฺสนาย อาคจฺฉนฺตูติ เปเสถ. อถ (เต) เนสํ ราชูนํ คหปติปุตฺเตน อตฺตโน นามรูปํ ลิขิตฺวา ทินฺเนสุ วตฺถาลงฺการขคฺคาทีสุ อกฺขรานิ ทิสฺวา นิฏฺฐํ คจฺเฉยฺยาถา"ติ วเทยฺยาถ.

ปกครองกองทัพและพาหนะของพระองค์ ลำดับนั้น ท่านจงให้กองทัพของพระเจ้าจุลนี ลงในคูที่มีจระเข้ดุร้ายนั่นเทียว, กองทัพของพระเจ้าจุลนีจักไม่ลง เพราะกลัวจระเข้, ในกาลนั้น ท่านพึงกราบทูลว่า 'ข้าแต่สมมติเทพกองทัพของพระองค์ถูกมโหสถบุตรคฤหบดียุยงให้แตกกัน คนทุกคนตั้งต้นแต่พระราชาร้อยเอ็ดและอาจารย์เกวัฏชื่อว่าครๆ ที่จะไม่รับสินบนของมโหสถไม่มี. ชนเหล่านี้แวดล้อมพระองค์ตามเสด็จทั้งสิ้น ชนทั้งหมดล้วนเป็นพวกของมโหสถบุตรคฤหบดีทั้งนั้น ราชบุรุษของพระองค์มีแต่ข้าพระบาทคนเดียวเท่านั้น ถ้าพระองค์ไม่ทรงเชื่อคำของข้าพระบาทจงมีพระราชโองการส่งไปว่า 'พระราชาเหล่านั้นทั้งหมด จงตกแต่งองค์มาพบเรา' ดังนี้, ครั้งนั้น พระองค์พึงทอดพระเนตรเห็นอักษรในวัตถาภรณ์เครื่องประดับและพระขรรค์เป็นต้น อันมโหสถผู้บุตรคฤหบดีจารึกชื่อ ของตนถวายแก่พระราชาเหล่านั้นไว้ จะพึงถึงความสำเร็จ".

โส ตถา กตฺวา ตานิ อกฺขรานิ ทิสฺวา นิฏฺฐํ คนฺตฺวา ภีตตสิโต เต ราชาโน อุยฺโยเชตฺวา "อิทานิ กึ กโรม ปณฺฑิตา"ติ ตุเมฺห ปุจฺฉิสฺสติ ตเมว

พระเจ้าจุลนีพรหมทัตนั้น ทรงทำอย่างนั้น ทอดพระเนตรเห็นอักษรเหล่านั้น ก็ทรงเชื่อ ทรงกลัวสะดุ้งพระทัย ส่งพระราชาเหล่านั้นไปแล้วจักตรัสถามท่านว่า 'บัดนี้

ราชานำ ตุเมฺห เอวำ วเทยฺยาถ "มหาราช คหปติปุตฺโต พหุมาโย, สเจ อญฺญานิ กติปยทิวสานิ วสิสฺสถ, สพฺพำ โว เสนำ อตฺตโน หตฺถคตำ กตฺวา ตุเมฺห คณฺหิสฺสติ ปปญฺจำ อกตฺวา อชฺเชว มชฺฌิมยามสมนนฺตเร อสฺสปิฏฺฐิยำ นิสีทิตฺวา ปลายิสฺสาม, มา โน ปรหตฺเถ มรณำ โหตูติ วเทยฺยาถ โส ตุมฺหากำ วจนำ สุตฺวา ตถา กริสฺสติ, ตุเมฺห ตสฺส ปลายนเวลาย นิวตฺติตฺวา อมฺหากำ มนุสฺเส ชานาเปยฺยาถา"ติ.

เราจะทำอย่างไรบัณฑิต' ท่านควรกราบทูลพระราชานั้นอย่างนี้ว่า "ข้าแต่มหาราชเจ้ามโหสถผู้บุตรคฤหบดี เป็นผู้มีมายามาก, ถ้าพระองค์จักประทับอยู่สักสองสามวันมโหสถก็จักทำเสนาทั้งหมดของพระองค์ให้อยู่ในเงื้อมมือของตน แล้วจับพระองค์เราทั้งหลายอย่าทำการเนิ่นช้า รีบนั่งบนหลังม้าหนีไปในระหว่างมัชฌิมยามวันนี้นี่แหละ, มรณภัยของพวกเราอย่ามีในมือคนอื่นเลย' พระเจ้าจุลนีพรหมทัตนั้นฟังคำของท่านแล้วจักทรงทำตามอย่างนั้น ท่านจงกลับในเวลาที่พระเจ้าจุลนีพรหมทัตหนีไปแล้ว ยังพวกโยธาของเราทั้งหลายให้รู้".

ตำ สุตฺวา อนุเกวฏฺฏพฺราหฺมโณ "สาธุ ปณฺฑิต, กริสฺสามิ เต วจนนฺ"ติ อาห. "เตนหิ กติปยปหาเร สหิตุำ วฏฺฏตี"ติ. "ปณฺฑิต มม ชีวิตญฺจ หตฺถปาเท จ ฉเปตฺวา อวเสสำ อตฺตโน รุจฺจนวเสน กโรหี"ติ. โส ตสฺส เคเห มนุสฺสานำ สกฺการำ กตฺวา อนุเกวฏฺฏำ วุตฺตนเยเนว วิปฺปการำ ปาเปตฺวา สิกฺกาย ปกฺขิปิตฺวา โยตฺเตน โอตาเรตฺวา พฺรหฺมทตฺตมนุสฺสานำ ทาเปสิ. อถ เต ตำ คเหตฺวา เนตฺวา พฺรหฺมทตฺตสฺส ทสฺเสสุำ. ราชา ตำ

อนุเกวัฏพราหมณ์ฟังคำสั่งนั้นแล้วกล่าวรับว่า "ดีละ ท่านบัณฑิต ข้าพเจ้าจักทำตามคำของท่าน". มโหสถจึงกล่าวว่า "ถ้าเช่นนั้น ท่านควรจะอดทนต่อการเฆี่ยนตีสักเล็กน้อย". อนุเกวัฏ กล่าวตอบว่า "ข้าแต่บัณฑิต ยกไว้แต่ชีวิตและมือเท้าของข้าพเจ้า อวัยวะที่เหลือท่านจงทำตามความชอบใจของตนเถิด" ดังนี้. มโหสถนั้น ก็ให้เครื่องอุปโภคและบริโภคแก่คนทั้งหลายผู้อยู่ในเรือนของอนุเกวัฏนั้น ยังพราหมณ์อนุเกวัฏให้ถึงประการอันแปลก ตามนัยที่กล่าวแล้วนั่นแล

วีมสิตฺวา สทฺทหิตฺวา สกฺการมสฺส กตฺวา เสนํ ปฏิจฺฉาเปสิ.

บรรจุให้นั่งในสาแหรก เอาเชือกผูกหย่อนลงไป ให้แก่พวกเสนาของพระเจ้าจุลนีพรหมทัต. ครั้งนั้น เสนาทั้งหลายจึงจับอนุเกวัฏ นำไปแสดงแด่พระเจ้าพรหมทัต. พระราชาทรงทดลองดูอนุเกวัฏแล้วก็ทรงเชื่อ พระราชทานรางวัลแก่อนุเกวัฏ แล้วให้ปกครองเสนา.

โสปิ เสนํ พาลกุมฺภีลฏฺฐาเนสุเยว โอตาเรสิ. มนุสฺสา กุมฺภีเลหิ ขชฺชมานา อฏฺฏาลเกหิ ฐิเตหิ มนุสฺเสหิ อุสุสตฺติ-โตมรวสฺเสหิ วิชฺฌิยมานา มหาวินาสํ ปาปุณนฺติ. ตโต ปฏฺฐาย เกจิ ภเยน อุปคนฺตุํ น สกฺโกนฺติ. อถ อนุเกวฏฺโฏ ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา อาห "เทว ตุมฺหากํ อตฺถาย ยุชฺฌนกา นาม นตฺถิ, สพฺเพหิ ลญฺโจ คหิโต, สเจ อสทฺทหนฺตา ปกฺโกสาเปตฺวา นิวตฺถ-วตฺถาทีสุ อกฺขรานิ โอโลเกถา"ติ.

ฝ่ายอนุเกวัฏนั้นก็ให้เสนาลงไปในสถานที่มีจระเข้ดุร้าย. พวกเสนาถูกจระเข้ขบกัด ถูกกองรักษาอันตั้งอยู่หอรบ ยิงพุ่งด้วยศร หอกและโตมรถึงความพินาศใหญ่. จำเดิมแต่กาลนั้นมา ใคร ๆ ไม่อาจจะเข้าไป เพราะกลัวอันตราย. ลำดับนั้น อนุเกวัฏเข้าไปเฝ้าพระราชากราบทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพ ชื่อว่า นักรบเพื่อพระองค์ไม่มี นับรบทั้งหมดรับสินบนกัน, ถ้าพระองค์ไม่ทรงเชื่อจงรับสั่งให้เรียกพวกเหล่านั้นมา จักทอดพระเนตรเห็นอักษรจารึกชื่อมโหสถในเครื่องอุปโภค มีผ้านุ่งเป็นต้น".

ราช ตถา กตฺวา สพฺเพสํ วตฺถาทีสุ อกฺขรานิ ทิสฺวา "อทฺธา อิเมหิ ลญฺโจ คหิโต"ติ นิฏฺฐํ คนฺตฺวา "อาจริย อิทานิ กึ กาตพฺพนฺ"ติ ปุจฺฉิตฺวา "เทว อญฺญํ กตฺตพฺพํ นตฺถิ สเจ

พระราชาทรงทำอย่างนั้น ก็ทอดพระเนตรเห็นอักษรชื่อมโหสถในผ้าเป็นต้นแห่งพวกนั้นทั้งหมดก็ทรงเชื่อว่า "พวกนี้รับสินบนแน่แท้ จึงตรัสถามอนุเกวัฏว่า "บัดนี้ เราควรจะทำอย่างไร อาจารย์"

ปปญฺจํ กริสฺสถ, คหปติปุตฺโต โว คณฺหิสฺสติ, อาจริยเกวฏฺโฏปิ เกวลํ นลาเต วณํ กตฺวา จรติ, ลญฺโจ ปน เอเตนปิ คหิโต อยมฺหิ มณิรตนํ คเหตฺวา ตุเมฺห ติโยชนํ ปลาเปตฺวา สทฺทหาเปตฺวา นิวตฺเตสิ, อยมฺหิ ปริภินฺนโกว, เอกรตฺติวาโสปิ มยฺหํ น รุจฺจติ, อชฺเชว มชฺฌิมยามสมนนฺตเร ปลายิตุํ วฏฺฏติ, มํ ฐเปตฺวา อญฺโญ ตว สุหทโย นาม นตฺถี"ติ วุตฺเต "เตนหิ อาจริย ตุเมฺหเยว เม อสฺสํ กปฺเปตฺวา ยานสชฺชํ กโรถา"ติ อาห.

เมื่ออนุเกวัฏทูลตอบว่า "ข้าแต่สมมติเทพ กิจอื่นที่เราควรทำไม่มี ถ้าพระองค์จักทำชักช้าอยู่ มโหสถบุตรคฤหบดี จักจับพระองค์ ฝ่ายอาจารย์เกวัฏก็เที่ยวกระทำแผลที่หน้าผากอย่างเดียว แม้อาจารย์เกวัฏนี้ก็รับสินบนเหมือนกัน แกรับมณีรัตนะแล้ว แสร้งให้พระองค์หนีไปสิ้นทาง ๓ โยชน์ แล้วทำให้ทรงเชื่อ กลับคืนมาอีก. เกวัฏนี้แหละยุยงกองทัพให้แตก ข้าพระองค์ไม่ชอบใจจะอยู่แม้เพียงคืนเดียว ควรจะหนีไปในระหว่างเที่ยงคืนวันนี้นี่แหละ เว้นข้าพระองค์เสียแล้วคนอื่น ชื่อว่า มีความจงรักภักดีต่อพระองค์ไม่มี" ดังนี้, จึงตรัสสั่งว่า "ถ้าเช่นนั้น ท่านอาจารย์จงผูกม้าให้เรียบร้อยแล้วเตรียมยานไว้ให้พร้อม".

พฺราหฺมโณ ตสฺส นิจฺจเยน ปลายนภาวํ ญตฺวา "มา ภายิ มหาราชา"ติ ตํ อสฺสาเสตฺวา พหิ นิกฺขมิตฺวา อุปนิกฺขิตฺตปุริสานํ "อชฺช ราชา ปลายิสฺสติ, มา นิทฺทายิตฺถา"ติ โอวาทํ ทตฺวา รญฺโญ อสฺโส ยถา อากฑฺฒิโตปิ สุฏฺฐุตรํ ปลายติ, เอวํ อวกมฺปนาย กปฺเปตฺวา มชฺฌิมยาม-สมนนฺตเร อสฺสํ อภินีหริตฺวา "กปฺปิโต เต เทว อสฺโส, เวลํ ชานาหี"ติ อาห.

อนุเกวัฏพราหมณ์ทราบความที่พระเจ้าจุลนีพรหมทัตนั้นจะเสด็จหนีไปแน่นอนจึงปลอบพระเจ้าพรหมทัตให้ทรงอุ่นพระราชหฤทัยว่า "ข้าแต่มหาราชเจ้า พระองค์อย่าทรงกลัวเลยพระเจ้าข้า" จึงออกไปข้างนอกให้โอวาทแก่บุรุษทั้งหลายที่มโหสถวางไว้ว่า "วันนี้ พระราชาจักเสด็จหนีไป พวกท่านอย่านอนหลับเสีย" ดังนี้ จึงผูกม้าที่นั่งให้มั่นคงโดยประการที่ม้าแม้คนที่นั่งไปจะรั้งไว้ก็วิ่งเร็วยิ่งขึ้น

ราชา อสฺสํ อภิรุหิตฺวา ปลายิ. อนุเกวฏฺโฏปิ อสฺสํ อภิรุหิตฺวา เตน สทฺธึ คจฺฉนฺโต วิย โถกํ คนฺตฺวา นิวตฺติ. อวกมฺปนาย กปฺปิตอสฺโส อากฑฺฒิยมาโนปิ ราชานํ คเหตฺวา ปลายิ. อนุเกวฏฺโฏปิ เสนาย อนฺตรํ ปวิสิตฺวา "จูฬนีพฺรหฺมทตฺโต ปลาโต"ติ อุกฺกุฏฺฐิมกาสิ. อุปนิกฺขิตฺตปุริสาปิ อตฺตโน มนุสฺเสหิ สทฺธึ อุปกฺโกสึสุ.

แล้วก็นำม้ามาในเวลาเที่ยงคืน กราบทูลว่า "ม้าที่นั่งของพระองค์ ข้าพระองค์ผูกเรียบร้อยแล้วพระเจ้าข้า ขอพระองค์ทรงทราบเวลาเสด็จเถิด". พระราชาก็เสด็จขึ้นม้าหนีไป. ฝ่ายอนุเกวัฏขึ้นสู่ม้าแล้วทำเหมือนตามเสด็จไปด้วย ไปได้หน่อยหนึ่งก็กลับมา. ม้าที่นั่งผูกมั่นคง แม้พระราชารั้งให้หยุดก็พาเอาพระราชาหนีไป. ฝ่ายอนุเกวัฏก็เข้าไปในระหว่างเสนาร้องตะโกนขึ้นว่า "พระเจ้าจุลนีพรหมทัตเสด็จหนีไปแล้ว". ฝ่ายพวกบุรุษที่มโหสถวางไว้ก็ร้องบอกกับคนของตน.

เสสราชาโนปิ ตํ สทฺทํ สุตฺวา "มโหสถปณฺฑิโต ทฺวารํ วิวริตฺวา นิกฺขมนฺโต ภวิสฺสติ, อิทานิ โน ชีวิตํ น ทสฺสตี"ติ ภีตตสิตา อุปโภค-ปริโภคภณฺฑานิปิ อโนโลเกตฺวา ตโต ตโต ปลายึสุ. มนุสฺสา ราชาโนปิ ปลายนฺตีติ สุฏฺฐุตรํ อุปกฺโกสึสุ. ตํ สทฺทํ สุตฺวา ทฺวารฏฺฐาลกาทีสุ ฐิตาปิ อุนฺนาทึสุ อปฺโผฏยึสุ. อิติ ตสฺมึ ขเณ ปฐวี ภิชฺชมานา สมุทฺโท วิย สงฺขุพฺภิโต สกลนครํ อนฺโต จ พหิ จ เอกนินฺนาทมโหสิ. อฏฺฐารสอกฺโขภีณี-สงฺขาตา มนุสฺสา "มโหสถปณฺฑิเตน กิร พฺรหฺมทตฺโต จ เอกสตราชาโน

ฝ่ายพระราชาร้อยเอ็ดพระนคร สดับเสียงนั้นคิดว่า "คงจักเป็นมโหสถบัณฑิตเปิดประตูออกมา บัดนี้ เขาจักไม่ไว้ชีวิตพวกเรา" เป็นผู้กลัวสะดุ้งตกใจแล้ว ไม่เหลียวแลดูเครื่องอุปโภคและบริโภคและพัสดุสิ่งของเป็นต้น หนีไปจากสถานที่นั้น ๆ. คนทั้งหลายก็ร้องเอ็ดอึงยิ่งขึ้นว่าแม้พระราชาร้อยเอ็ดก็พากันเสด็จหนีไป. คนผู้รักษาการทั้งหลายที่ยืนอยู่ บนประตูป้อมหอรบได้ยินเสียงนั้น ก็โห่ร้องปรบมือกันขึ้น. ในขณะนั้น มิถิลานครทั้งสิ้นทั้งภายในและภายนอกได้บันลือเสียงสนั่นหวั่นไหวเป็นอันเดียวกัน ดุจแผ่นดินจะแตกทำลายหรือดุจมหาสมุทรกำเริบ

จ คหิตา"ติ มรณภยภีตา อตฺตโน ปั่นป่วนฉะนั้น. พลเสนาทั้งหลายนับได้
อตฺตโน อุทเร พนฺธสาฏกำปิ ฉฑฺเฑตฺวา ๑๘ อักโขภิณี กลัวแต่ภัยคือความตาย
ปลายึสุ. ขนฺธาวารฏฺฐาน ตุจฺฉำ อโหสิ. ด้วยสำคัญว่า "ได้ยินว่า พระเจ้าพรหมทัต
และพระราชาร้อยเอ็ดถูกมโหสถบัณฑิต
จับไว้ได้" ก็ทิ้งผ้าสาฏกพันพุงของตนหนี
ไปแล้ว. สถานที่ตั้งกองทัพได้ว่างเปล่า.

จูฬนีพฺรหฺมทตฺโต เอกสเต ขตฺติเย พระเจ้าจุลนีพรหมทัตพากษัตริย์ร้อยเอ็ด
คเหตฺวา อตฺตโน นครเมว คโต. พระองค์กลับไปสู่นครของตนตามเดิม.
ปุน ทิวเส ปาโตว นครทฺวารานิ ในวันรุ่งขึ้น พลนิกายชาวเมืองมิถิลาเปิด
วิวริตฺวา พลนิกายา นครา นิกฺขมิตฺวา ประตูเมืองแต่เช้าออกจากเมืองมา เห็น
มหาวิโลปำ ทิสฺวา "กึ กโรม ปณฺฑิตา"ติ สิ่งของกองอยู่เป็นอันมาก จึงบอกแก่
มหาสตฺตสฺส อาโรจยึสุ. โส อาห พระมหาสัตว์ว่า "ข้าแต่ท่านบัณฑิตเรา
"เอเตหิ ฉฑฺฑิตำ ธนำ ตุมฺหากำ ทั้งหลายจะทำอย่างไร. พระโพธิสัตว์นั้น
ปาปุณาติ, สพฺเพสำ ราชูนำ สนฺตกำ กล่าวว่า "ทรัพย์ที่เหล่าทหารทิ้งไว้ตกเป็น
รญฺโญ เทถ, เสฏฺฐีนญฺจ เกวฏฺฏ- ของพวกท่าน พวกท่านจงถวายทรัพย์
พฺราหฺมณสฺส จ สนฺตกำ อมฺหากำ อาหรถ, สิ่งของที่เป็นของพระราชาทั้งปวง แด่
อวเสสำ นครวาสิโน คณฺหนฺตู"ติ. เตสำ พระราชา จงนำทรัพย์สิ่งของเป็นของ
มหคฺฆรตนภณฺฑเมว อาหรนฺตานำ เศรษฐี และของพราหมณ์เกวัฏมาให้แก่
อฑฺฒมาโส วีตวตฺโต. เสสำ ปน จตูหิ เรา ชาวเมืองจงถือเอาสิ่งของที่เหลือลง
มาเสหิ อาหรึสุ. มหาสตฺโต จากนี้", เมื่อชนทั้งหลายนำเอารัตนภัณฑะ
อนุเกวฏฺฏสฺส มหนฺตำ สกฺการำ อกาสิ. ที่มีค่ามากไปอยู่ เวลาครึ่งเดือนล่วงไป
ตโต ปฏฺฐาย กิร มิถิลานครวาสิโน แล้ว. ก็ชนทั้งหลายนำสิ่งของที่เหลือไป
สหิรญฺญสุวณฺณา ชาตา. มหคฺฆรตนานิ สิ้นเวลา ๔ เดือน พระมหาสัตว์ได้ให้
ชาตานิ. พฺรหฺมทตฺตสฺสาปิ เตหิ ราชูหิ รางวัลเป็นอันมากแก่พราหมณ์อนุเกวัฏ.
สทฺธึ อุตฺตรปญฺจาลนคเร วสนฺตสฺส ได้ยินว่า จำเดิมแต่กาลนั้นมาชาว
เอกวสฺสำ อตีตำ. มิถิลานครมั่งมีเงินทองกันมาก. รัตนะมี

ค่ามากก็เกิดขึ้น. เมื่อพระเจ้าพรหมทัต ประทับอยู่เมืองอุตรปัญจาละกับพระราชาร้อยเอ็ดเหล่านั้น เวลาล่วงไปได้ ๑ ปี.

พฺรหฺมทตฺตสฺส ยุทฺธปราชยกณฺฑำ นิฏฺฐิตำ. กัณฑ์แห่งความปราชัยในการยุทธของพระเจ้าพรหมทัต จบ.

อเถกทิวสำ เกวฏฺโฏ อาทาเสน มุขำ โอโลเกนฺโต นลาเต วณำ ทิสฺวา "อิทำ คหปติปุตฺตสฺส กมฺมำ, เตนาหำ เอตฺตกานำ ราชูนำ อนฺตเร ลชฺชาปิโต"ติ จินฺเตตฺวา สมุปฺปนฺนโกโธ หุตฺวา "กทา นุ ขวสฺส ปิฏฺฐึ ปสฺสิตุำ สมตฺโถ ภวิสฺสามี"ติ จินฺเตนฺโต "อตฺเถโส อุปาโย, อมฺหากำ รญฺโญ ธีตา ปญฺจาลจนฺที นาม อุตฺตมรูปธรา เทวจฺฉรปฏิภาคา, ตำ วิเทหสฺส รญฺโญ ทสฺสามา"ติ วตฺวา วิเทหำ กาเมน ปโลเภตฺวา คิลิตพลิสำ วิย มจฺฉำ มโหสถปณฺฑิเตน สทฺธึ วิเทหำ อาเนตฺวา อุโภปิ เต มาเรตฺวา ชยปานำ ปิวิสฺสามา"ติ สนฺนิฏฺฐานำ กตฺวา ราชานำ อุปสงฺกมิตฺวา อาห "เทว เอโก มนฺโต อตฺถี"ติ. ตสฺส วจนำ สุตฺวา ราชา "อาจริย ตว มนฺตำ นิสฺสาย อุทรสาฏกสฺสาปิ

ต่อมาวันหนึ่ง เกวัฏพราหมณ์ แลดูหน้าด้วยกระจก ก็เห็นแผลที่หน้าผาก คิดว่า "แผลนี้เป็นการกระทำของบุตรคฤหบดี, เราเป็นผู้อันบุตรคฤหบดีให้อับอายแล้วในระหว่างพระราชาทั้งหลายมีประมาณเท่านี้" เป็นผู้มีความโกรธเกิดขึ้น คิดว่า "เมื่อไรหนอแลเราจักเป็นผู้สามารถเห็นหลังของมโหสถบัณฑิต" ดังนี้ จึงพูดลอย ๆ ขึ้นมาว่า "อุบายนี้มีอยู่, ธิดาพระราชาของเราทั้งหลาย ชื่อนางปัญจาลจันที ทรงรูปโฉมอุดมเปรียบด้วยนางฟ้า เราจักถวายธิดานั้นแก่พระเจ้าวิเทหะ" ตังใจว่า "พวกเราจักให้ธิดานั้นเล้าโลมพระเจ้าวิเทหะด้วยกามคุณแล้วนำเอาพระเจ้าวิเทหะผู้ดุจปลากลืนเบ็ดพร้อมกับมโหสถมาฆ่าเสียทั้ง ๒ คน แล้วดื่มน้ำชัยบาน" ดังนี้ จึงเข้าไปเฝ้าพระราชากราบทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพ

สามิโน น ชาตมฺหา, อิทานิ กึ กริสฺสสิ, ตุณฺหี โหหี"ติ อาห. "มหาราช อิมินา อุปาเยน สทิโส อญฺโญ อุปาโย นตฺถี"ติ. "เตนหิ ภณาหีติ. "มหาราช อเมฺหหิ ทฺวีหิเยว ภวิตุํ วฏฺฏตี"ติ. "เอวํ โหตู"ติ.

ความคิดอีกอย่างหนึ่งมีอยู่". พระราชาทรงสดับคำของเกวัฏแล้ว จึงรับสั่งว่า "แน่ะอาจารย์ พวกเราไม่เป็นเจ้าของแห่งผ้าสาฎกที่พันพุงเพราะอาศัยความคิดของท่าน, บัดนี้ท่านจักทำอะไรอีก, จงนิ่งเสียเถิด". เกวัฏกราบทูลว่า "ข้าแต่มหาราชเจ้า อุบายอื่นเช่นอุบายนี้ไม่มี". พระราชาตรัสว่า "ถ้าเช่นนั้น ท่านจงกล่าวต่อไป". เกวัฏกราบทูลว่า "ข้าแต่มหาราชเจ้า ถ้าจะทูล ควรมีแต่เราสองคนเท่านั้น". พระราชาตรัสว่า "จงเป็นอย่างนั้น".

อถ นํ พราหมโณ อุปริปาสาทตลํ อาโรเปตฺวา สยนคพฺภํ ปเวเสตฺวา อาห "มหาราช วิเทหราชานํ กิเลเสน ปโลเภตฺวา อิธาเนตฺวา คหปติปุตฺเตน สทฺธึ มาเรสฺสามา"ติ. "เอโส สุนฺทโร อาจริย อุปาโย, กถํ ปน ตํ ปโลเภตฺวา อาเนสฺสามา"ติ. "มหาราช ธีตา โว ปญฺจาลจนฺที อุตฺตมรูปธรา, ตสฺสา รูปสิริสมฺปตฺติญฺจ จาตุริย-วิลาสญฺจ กฺวีหิ คีตพนฺธเนน พนฺเธตฺวา ตานิ กาพฺยานิ มิถิลายํ คายาเปตฺวา 'เอวรูปี อิตฺถีรตนํ อลภนฺตสฺส วิเทหนรินฺทสฺส กึ รชฺเชนา'ติ ตสฺส สวนสมฺผคฺเคเนว ปฏิพทฺธภาวํ ญตฺวา อหํ ตตฺถ คนฺตฺวา ทิวสํ วฏฺเฏสฺสามิ,

ลำดับนั้น เกวัฏพราหมณ์จึงเชิญพระราชาให้เสด็จขึ้นไปบนปราสาท เสด็จเข้าไปสู่ห้องบรรทม ทูลว่า "ข้าแต่มหาราชเจ้า เราทั้งหลายจักล่อพระเจ้าวิเทหราช ด้วยกิเลส แล้วนำมาฆ่าเสียพร้อมกับมโหสถบุตรคฤหบดี ณ อุตรปัญจาลนครนี้". พระเจ้าพรหมทัตตรัสว่า "ท่านอาจารย์ อุบายนี้ดี, แต่เราทั้งหลายจักล่อ พระเจ้าวิเทหราชนั้น นำมาอย่างไร". เกวัฏทูลว่า "ข้าแต่มหาราชเจ้า พระธิดาของพระองค์ทรงพระนามว่า ปัญจาลจันที ทรงรูปโฉมงดงาม, เราจักยังจินตกวีให้ประพันธ์รูปสิริสมบัติ และพรรณนาการเยื้องย่างอันประกอบด้วยองค์ ๔ ของพระราชธิดานั้น ด้วยประพันธ์เป็นเพลงขับ ให้นักขับ

โส มยิ ทิวสํ ววฏฺเปตฺวา อาคเต คิลิตพลิโส วิย มจฺโฉ คหปติปุตฺตํ คเหตฺวา อาคมิสฺสติ อถ เน มาเรสฺสามา"ติ.

ผู้ชำนาญ ไปขับกาพย์กลอนเหล่านั้น ในเมืองมิถิลา กล่าวใจความว่า 'เมื่อพระเจ้าวิเทหนรินทร์ ไม่ได้สตรีรัตนะเห็นปานนี้ จะประโยชน์อะไร ด้วยราชสมบัติ' ดังนี้ รู้ความที่พระเจ้าวิเทหราช ทรงปฏิพัทธ์ด้วยความเกี่ยวข้องกับการฟังเพลงขับร้อง, ข้าพระองค์จักไปที่เมืองมิถิลานั้น กำหนดวัน, ครั้นเมื่อข้าพระองค์กำหนดวัน (อภิเษกพระราชธิดา) กลับมาแล้ว พระเจ้าวิเทหราชนั้น ก็จักเป็นเหมือนปลาติดเบ็ดพามโหสถบุตรคฤหบดีมา ต่อมาเราทั้งหลายจักฆ่า พระเจ้าวิเทหราชกับมโหสถเสีย".

ราชา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ตุสิตฺวา "โสภโน เต อาจริย อุปาโย เอวํ กริสฺสามา"ติ สมฺปฏิจฺฉิ. ตํ ปน มนฺตํ จูฬนีพฺรหฺมทตฺตสฺส สยนปาลิกา สาลิกา สกุณิกา สุตฺวา ปจฺจกฺขํ อกาสิ. ราชา โปราณกาพฺยการเก ปกฺโกสาเปตฺวา พหุธนํ ทตฺวา ธีตรํ เตสํ ทสฺเสตฺวา "ตาตา เอติสฺสา รูปสมฺปตฺตึ นิสฺสาย กาพฺยํ กโรถา"ติ อาห. เต อติมโนหรานิ คีตานิ พนฺธิตฺวา ราชานํ สาวยึสุ. ราชา

พระราชา ทรงสดับคำของเกวัฏนั้น ก็ทรงยินดี ทรงรับรองว่า "ท่านอาจารย์อุบายของท่านงาม เราทั้งหลายจักทำอย่างนั้น". ก็นางนกสาลิกาที่เลี้ยงไว้ในที่บรรทมของพระเจ้าจุลนีพรหมทัตได้ฟังความคิดนั้น ได้ทำไว้โดยประจักษ์. พระเจ้าจุลนีพรหมทัตให้เรียกจินตกวีเก่ามา พระราชทานทรัพย์เป็นอันมากทรงแสดงพระธิดาแก่จินตกวีพวกนั้น ตรัสว่า "แน่ะพ่อทั้งหลาย เจ้าจงประพันธ์กาพย์กลอน อาศัยรูปสมบัติของธิดานี้". พวก

เตสํ พหุธนํ อทาสิ. กวีนํ สนฺติกา กาพฺยานิ นาฏกิตฺถิโย สิกฺขาเปตฺวา สมชฺชมณฺฑเล คายึสุ. อิติ ตานิ คีตานิ วิตฺถาริตานิ อเหสุ.

จินตกวีเหล่านั้นก็ประพันธ์ เพลงขับเป็นที่จับใจยิ่งแล้วขับถวายพระราชา. พระราชาก็พระราชทานทรัพย์เป็นอันมากแก่พวกนั้นอีก. หญิงฟ้อนรำทั้งหลายเรียนกาพย์กลอนจากสำนักกวีทั้งหลายก็ไปขับร้องในมณฑลมหรสพ. เพลงขับเหล่านั้น ได้ขยายกว้างขวางไปด้วยประการฉะนี้.

เตสุ มนุสฺสานํ อนฺตเร วิตฺถาริตตฺตํ คเตสุ ราชา คายเก ปกฺโกสาเปตฺวา อาห "ตาตา ตุเมฺห มหาสกุเณ คเหตฺวา รตฺตึ รุกฺขํ อภิรุยฺห ตตฺถ นิสินฺนา คายิตฺวา ปจฺจูสกาเล เตสํ คีวาสุ กสตาเล พนฺธิตฺวา เต อุฏฺฐาเปตฺวา โอตรถา"ติ. "อากาเส กิร กสตาลสทฺทํ สุตฺวา ปญฺจาลรญฺโญ ธีตุ สรีรวณฺณํ เทวตาโยปิ คายนฺตี"ติ ปากฏภาวกรณตฺถํ ตถา กาเรสิ. ปุน ราชา เต กวิโย ปกฺโกสาเปตฺวา "ตาตา อิทานิ ตุเมฺห "เอวรูปา กุมาริกา ชมฺพุทีปตเล อญฺญสฺส รญฺโญ นานุจฺฉวิกา, มิถิลายํ วิเทหรญฺโญ อนุจฺฉวิกา รญฺโญ อสฺสริยญฺจ อิมาย เอวานุจฺฉวิกนฺ"ติ วณฺเณตฺวา คีตานิ พนฺธถา"ติ อาห. เต ตถา กตฺวา รญฺโญ อาโรจยึสุ.

ครั้นเมื่อเพลงขับเหล่านั้น ถึงความแผ่กว้างขว้างไปในระหว่างหมู่ชน พระเจ้าจุลนีพรหมทัตให้เรียกพวกขับร้องทั้งหลายมาตรัสว่า "แน่ะพ่อทั้งหลาย เจ้าจงจับนกใหญ่ จงส่งขึ้นต้นไม้ในราตรี นั่งขับร้องอยู่บนต้นไม้นั้นในเวลาใกล้รุ่ง จงผูกกังสดาลที่คอนกเหล่านั้น ปล่อยนกเหล่านั้นขึ้นไปแล้ว จึงลงจากต้นไม้." พระเจ้าจุลนีพรหมทัตให้ทำอย่างนั้น เพื่อทำให้ปรากฏว่า "ได้ยินว่า แม้เทวดาทั้งหลายก็ขับร้องพรรณนารูปโฉมแห่งพระธิดาของพระราชากรุงปัญจาละ เพราะได้ฟังเสียงดังกังสดาลในอากาศ. พระราชาตรัสรับสั่งให้เรียกพวกจินตกวีมาอีก ตรัสว่า "แน่ะพ่อทั้งหลาย บัดนี้เจ้าทั้งหลายจงพรรณนารูปสมบัติว่า "นางกุมาริกาเห็นปานนี้ ไม่สมควรแก่พระราชาอื่นในพื้นชมพูทวีป นางกุมาริกาสมควร

แก่พระราชาวิเทหะในเมืองมิถิลาและอิสริยยศของพระราชาวิเทหราช ก็สมควรแก่นางกุมาริกานี้ เหมือนกัน" ดังนี้ จงผูกเป็นเพลงขับ". พวกจินตกวีเหล่านั้นทำตามรับสั่งแล้ว กราบทูลแด่พระราชา.

ราชา เตสํ ธนํ ทตฺวา "ตาตา มิถิลํ คนฺตฺวา ปุน ตตฺถ อิมินาว อุปาเยน คายถา"ติ เปเสสิ. เต ตานิ คายนฺตา อนุปุพฺเพน มิถิลํ ปตฺวา สมชฺชมณฺฑเล คายึสุ. ตานิ สุตฺวา มหาชโน อุกฺกุฏฺฐิสหสฺสานิ ปวตฺเตตฺวา เตสํ พหุธนํ อทาสิ. เต รตฺติสมเย รุกฺเขสุ คายิตฺวา ปจฺจูสกาเล สกุณานํ คีวาสุ กำสตาเล พนฺธิตฺวา โอตรนฺติ. อากาเส กำสตาลสทฺทำ สุตฺวา ปญฺจาล-รญฺโญ ธีตุ สิรีรวณฺณำ เทวตาโยปิ คายนฺตีติ สกลนคเร เอกโกลาหลมโหสิ. วิเทหราชา ตำ สุตฺวา กาพฺยการเก ปกฺโกสาเปตฺวา อตฺตโน นิเวสเน สมชฺชำ กาเรตฺวา "เอวรูปำ กิร อุตฺตมรูปธรำ ราชธีตรำ จูฬนีราชา มยฺหำ ทาตุกาโม"ติ ตุสิตฺวา เตสำ พหุธนำ อทาสิ. เต อาคนฺตฺวา พฺรหฺมทตฺตสฺส อาโรเจสุำ.

พระราชา พระราชทานทรัพย์แก่พวกจินตกวีนั้นแล้ว ทรงส่งไปว่า "แน่ะพ่อทั้งหลาย พวกเจ้าจงไปสู่เมืองมิถิลาแล้วขับโดยอุบายนี้แหละ ในเมืองมิถิลานั้นอีก". จินตกวีเหล่านั้น เมื่อขับเพลงเหล่านั้นไปถึงเมืองมิถิลาโดยลำดับ ก็ขับเพลงขับที่มณฑลมหรสพ. มหาชนได้ฟังเพลงขับเหล่านั้น ก็ยังเสียงโห่ร้องนับพันให้เป็นไป ได้ให้ทรัพย์เป็นอันมากแก่พวกจินตกวีเหล่านั้น. จินตกวีเหล่านั้นในเวลาราตรี จินตกวีเหล่านั้น ขับเพลงบนต้นไม้ใกล้เวลารุ่งสว่าง จึงผูกกังสดาลที่คอนกทั้งหลาย แล้วลงจากต้นไม้. เสียงโกลาหลได้เป็นอันเดียวกันในพระนครทั้งสิ้นว่า "แม้เทวดาทั้งหลายก็พากันขับเพลงพรรณนา พระสิริระโฉมพระธิดาของพระเจ้าปัญจาละ เพราะได้ยินเสียงกังสดาลดัง ในอากาศ. พระเจ้าวิเทหราช ได้ทรงสดับเสียงนั้น จึงรับสั่งให้เรียกนักประพันธ์กาพย์กลอนมาให้เล่นมหรสพในราชนิเวศน์ ของ

พระองค์ ทรงยินดีว่า “ได้ยินว่าพระราชาจุลนีพรหมทัต มีพระประสงค์จะประทานพระธิดาผู้ทรงรูปโฉมอุดม เห็นปานนี้แก่เรา” ดังนี้ พระราชทานทรัพย์เป็นอันมากแก่พวกนักประพันธ์นั้น. พวกนักประพันธ์เหล่านั้น ก็กลับมากราบทูลพระเจ้าพรหมทัต.

อถ นํ เกวฏฺโฏ อาห “อิทานาหํ มหาราช ทิวสํ ววฏฺฐปนตฺถาย คมิสฺสามี”ติ. โส สาธุ อาจริย กึ ลทฺธุ วฏฺฏตีติ อาห. “โถกํ ปณฺณาการํ มหาราชา”ติ. “คณฺหาหิ อาจริยา”ติ ทาเปสิ. โส ตํ อาทาย มหนฺเตน ปริวาเรน คนฺตฺวา วิเทหรฏฺฐ สมฺปาปุณิ. ตสฺสาคมนํ สุตฺวา นคเร เอกโกลาหลํ ชาตํ “จูฬนีราชา จ กิร วิเทโห จ มิตฺตสนฺถวํ กริสฺสนฺติ, จูฬนีราชาปิ อตฺตโน ธีตรํ อมฺหากํ รญฺโญ ทสฺสติ, เกวฏฺโฏ กิร ทิวสํ ววฏฺฐเปตุ เอตี”ติ.

ลำดับนั้น เกวัฏจึงกราบทูลว่า “ข้าแต่มหาราชเจ้า บัดนี้ ข้าพระองค์จักไปเพื่อต้องการกำหนดวัน”. พระเจ้าพรหมทัตตรัสว่า ดีแล้ว ท่านอาจารย์ ท่านควรจะได้อะไรไปบ้าง . เกวัฏกราบทูลว่า “ข้าแต่มหาราชเจ้า ควรได้บรรณาการไปบ้างเล็กน้อย”. พระราชาทรงให้พระราชทานเครื่องบรรณาการตรัสว่า “ท่านอาจารย์ จงรับเอาไป”. เกวัฏถือเอาเครื่องบรรณาการไปกับบริวารมาก มาถึงวิเทหรัฐ. ความโกลาหลเป็นเสียงเดียวกันเกิดในมิถิลานคร เพราะได้ฟังการมาของเกวัฏว่า “ได้ยินว่า พระเจ้าจุลนีพรหมทัตและพระเจ้าวิเทหราช จักทรงทำสัมพันธมิตรไมตรีต่อกัน, ฝ่ายพระเจ้าจุลนีราชาจักประทานพระธิดาของพระองค์แด่พระราชาของเราทั้งหลาย, ข่าวว่า เกวัฏพราหมณ์มาเฝ้า เพื่อกำหนดวันเสด็จราชาภิเษก”.

วิเทหราชาปิ ตำ สุณิ. มหาสตฺโตปิ ตำ สุณิ. ตำ สุตฺวานสฺส เอตทโหสิ "ตสฺสาคมนำ มยฺหำ น รุจฺจติ, ตตฺถโต๊ ตำ ชานิสฺสามี"ติ. โส จูฬนีรญฺโญ สนฺติเก อุปนิกฺขิตฺตปุริสานำ สาสนำ ปาเสสิ "อิมมตฺถำ ตตฺถโต ชานิตฺวา สาสนำ เปเสนฺตู"ติ. อถสฺส เต "มยเมตำ ตตฺถโต น ชานาม, ราชา จ เกวฏฺโฏ จ สยนคพฺเภ นิสีทิตฺวา มนฺเตนฺติ, รญฺโญ ปน สยนปาลิกา สาลิกา สกุณิกา เอตำ มนฺตำ ชาเนยฺยา"ติ ปฏิสาสนำ เปสยึสุ.

ฝ่ายพระเจ้าวิเทหราชได้ทรงสดับคำนั้น. แม้พระมหาสัตว์ก็ได้ฟังคำนั้นเหมือนกัน. เพราะได้ยินข่าวนั้น ความปริวิตกได้มีแก่พระมหาสัตว์ว่า "การที่เกวัฏมา เราไม่ชอบใจ เราจักรู้เหตุนั้นโดยจริง" ดังนี้. มโหสถจึงส่งข่าวไป แก่บุรุษที่วางไว้ในสำนักพระเจ้าจุลนีว่า "เจ้าจงรู้เนื้อความนี้โดยจริง แล้วส่งข่าวไป". ลำดับนั้นบุรุษเหล่านั้นของมโหสถจึงส่งข่าวตอบมาว่า "ข้าพเจ้าทั้งหลายไม่รู้เนื้อความนี้ โดยแท้จริง พระเจ้าจุลนีกับเกวัฏนั่งคิดกันในห้องบรรทม, แต่นางนกสาลิกาที่เลี้ยงไว้ในห้องบรรทมของพระเจ้าจุลนี น่าจะรู้ความคิดอันนี้".

ตำ สุตฺวา มหาสตฺโต จินเตสิ "ยถา ปจฺจามิตฺตานำ โอกาโส น โหติ, เอวำ สุวิภตฺตำ กตฺวา สุสชฺชิตนครำ อหำ เกวฏฺฏสฺส ทสฺสามี"ติ. โส นครทฺวารโต ยาว ราชเคหา ราชเคหโต จ ยาว อตฺตโน เคหา อาคมนมตฺตำ อุโภสุ ปสฺเสสุ กิลญฺเชหิ ปริกฺขิปาเปตฺวา มตฺถเกปิ กิลญฺเชหิ ปฏิจฺฉาทาเปตฺวา จิตฺตกมฺมำ กาเรตฺวา ภูมิยำ ปุปฺผานิ วิกิริตฺวา ปุณฺณฆเฏ

พระมหาสัตว์ทราบความนั้นแล้ว คิดว่า "เราจัดแผนผังเมืองไว้ดีแล้ว ก็เพื่อไม่ให้ปัจจามิตรมีโอกาส เราจักไม่ให้นายเกวัฏ เห็นพระนครที่จัดเตรียมไว้พร้อมแล้ว". มโหสถจึงให้ล้อมทางที่มาทั้ง ๒ ข้าง ด้วยเสื่อทำด้วยต้นกก ตั้งแต่ประตูพระนครจนถึงพระราชนิเวศน์ ตั้งแต่พระราชนิเวศน์จนถึงเรือนตนแล้ว ให้ปกปิดด้วยเสื่อลำแพนข้างบน ให้เขียนภาพอันงดงามให้โรยดอกไม้ที่พื้น ให้ตั้ง

---

[๑] ตตฺวโตติปิ ปาโฐ.

ฐปาเปตฺวา กทฺทลิโย จ ฐปาเปตฺวา ธเช ปคฺคณฺหาเปสิ.

หม้อบรรจุน้ำไว้ (เป็นระยะ ๆ) ให้ปักต้นกล้วย และให้ปักธงทั้งหลายไว้.

เกวฏฺโฏ นครํ ปวิสิตฺวา สุวิภตฺตํ นครํ อปสฺสนฺโต "รญฺญา เม มคฺโค อลงฺการาปิโต"ติ จินฺเตตฺวา นครสฺส อทสฺสนตฺถํ กตภาวํ น ชานาติ. โส คนฺตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา ปณฺณาการํ ปฏิจฺฉาเปตฺวา ปฏิสนฺถารํ กตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา รญฺญา กตสกฺการสมฺมาโน อตฺตโน อาคตการณํ อาโรเจนฺโต เทฺว คาถา อภาสิ

เกวัฏเข้าไปสู่พระนคร เมื่อไม่เห็นแผนผังเมืองที่จัดไว้ดีแล้ว กลับคิดว่า "ทางอันพระราชาให้ตกแต่งต้อนรับเรา" ไม่รู้ความที่เขาทำเพื่อไม่ให้เห็นผังเมือง. เกวัฏจึงไปถวายบังคมพระเจ้าวิเทหราช มอบถวายเครื่องราชบรรณาการ ทำปฏิสันถารแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง ผู้อันพระราชาพระราชทานสิ่งของ และแสดงความนับถือแล้ว เมื่อจะกราบทูลเหตุที่ตนมา จึงกล่าว ๒ คาถาว่า

๕๙๙. "ราชา สนฺถวกาโม เต
รตนานิ ปเวจฺฉติ
อาคจฺฉนฺตุ อิโต ทูตา
มญฺชุกา ปิยภาณิโน.

๕๙๙. "พระราชา มีพระราชประสงค์จะทรงทำสัมพันธมิตรกับพระองค์ จะทรงถวายรัตนะทั้งหลาย แก่พระองค์ ตั้งแต่นี้ไป ราชทูตทั้งหลายผู้มีวาจาไพเราะ กล่าวคำที่น่ารัก.

๖๐๐. ภาสนฺตุ มุทุกา วาจา
ยา วาจา ปฏินนฺทิตา
ปญฺจาโล จ วิเทโห จ
อุโภ เอกา ภวนฺตุ เต"ติ.

๖๐๐. จงคุมเครื่องบรรณาการ แต่ปัญจาลนคร มายังมิถิลานคร จงกล่าววาจาอันอ่อนหวาน วาจาเป็นที่น่ายินดี ปัญจาลนครกับวิเทหรัฐทั้งสองนั้น จงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน".

ตตฺถ **สนฺถวกาโม เตติ** มหาราช อมฺหากำ ราชา ตยา สทฺธึ มิตฺตสนฺถวำ กตฺตุกาโม. **รตนานีติ** อิตฺถีรตนำ อตฺตโน ธีตรำ อาทึ กตฺวา ตุมฺหากำ รตนานิ เทติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **มีพระราชประสงค์จะทรงทำสัมพันธมิตรกับพระองค์** ความว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า พระราชาของข้าพระองค์ทั้งหลายทรงใคร่จะทำสัมพันธมิตรไมตรีกับพระองค์. คำว่า **รัตนะทั้งหลาย** ความว่า พระราชาของข้าพระองค์จะถวายรัตนะแก่พระองค์ กระทำพระราชธิดาของตนเป็นต้น ให้เป็นอิตถีรัตนะ.

อาคจฺฉนฺตูติ อิโต ปฏฺฐาย กิร อุตฺตรปญฺจาลนครโต ปณฺณาการำ คเหตฺวา มธุรวจนา ปิยภาณิโน ทูตา อิธาคจฺฉนฺตุ, อิโต จ ตตฺถ คจฺฉนฺตุ. **เอกา ภวนฺตูติ** เต คงฺโคทกำ วิย ยมุโนทเกน สทฺธึ สำสนฺทนฺตำ เอกสทิสาว โหนฺตุ.

คำว่า **คุมเครื่องบรรณาการมา** ความว่า ได้ยินว่าจำเดิมแต่กาลนี้ ราชทูตทั้งหลาย ผู้กล่าววาจาอ่อนหวาน ผู้กล่าวคำเป็นที่น่ายินดี จงคุมเครื่องบรรณาการจากกรุงปัญจาละ มากรุงมิถิลานี้ และคุมจากกรุงมิถิลานี้ไปกรุงปัญจาละนั้น. คำว่า **เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน** ความว่า กรุงปัญจาละกับแคว้นวิเทหะทั้งสองนั้น จงเป็นเช่นนครเดียวกัน ดุจน้ำคงคาไหลไปอยู่กับน้ำยมุนา ฉะนั้น.

เอวญฺจ ปน วตฺวา "มหาราช อมฺหากำ ราชา อญฺญำ มหามจฺจำ เปเสตุกาโม หุตฺวาปิ รญฺโญ มนาปำ กตฺวา สาสนำ อาโรเจตุำ น สกฺขิสฺสตีติ ตสฺมา มำ เปเสติ อาจริย ตุเมฺห สาธุกำ ราชานำ

ก็แล เกวัฏครั้นกราบทูลอย่างนี้แล้ว จึงกราบทูลต่อไปว่า "ข้าแต่มหาราชเจ้า พระราชาของข้าพระองค์ แม้มีพระราชประสงค์จะส่งมหาอำมาตย์คนอื่นมา ไม่สามารถจะกราบทูลข่าว ให้เป็นที่ชอบพระราชหฤทัยได้ เพราะฉะนั้น จึงส่ง

โพเธตฺวา อาทาย อาคจฺฉถาติ, คจฺฉถ ราชเสฏฺฐ อภิรูปญฺจ กุมาริกํ ลภิสฺสถ, อมฺหากญฺจ รญฺญา สทฺธึ มิตฺตสนฺถโว เต ปติฏฺฐหิสฺสตี"ติ อาห. โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา ตุฏฺฐมานโส หุตฺวา "อุตฺตมรูปธรํ กิร กุมาริกํ ลภิสฺสามี"ติ สวนสฺสคฺเคน พชฺฌิตฺวา "อาจริย ตุมฺหากญฺจ กิร มโหสถ-ปณฺฑิตสฺส จ ธมฺมยุทฺเธ วิวาโท อโหสิ, คจฺฉถ ปุตฺตํ เม ปสฺสถ, อุโภปิ ปณฺฑิตา อญฺญมญฺญํ ขมาเปตฺวา มนฺเตตฺวา เอถา"ติ อาห.

ข้าพระองค์มาด้วยพระดำรัสว่า ท่านอาจารย์ ท่านจงยังพระเจ้าวิเทหราช ให้ทรงทราบด้วยดี เชิญท้าวเธอเสด็จให้ได้ ข้าแต่พระราชาผู้ประเสริฐ ขอเชิญพระองค์จงเสด็จไป พระองค์จักได้พระนางกุมาริการูปงามยิ่ง และพระราชสัมพันธ์ฉันมิตรของพระองค์ กับพระราชาของข้าพระบาทก็จักตั้งอยู่นาน". พระเจ้าวิเทหราชทรงสดับคำเกวัฏกราบทูล เป็นผู้มีพระราชหฤทัยยินดีแล้วทรงดำริว่า "ได้ยินว่าเราจักได้นางกุมาริกาผู้ทรงรูปอันอุดม" ดังนี้ ทรงปฏิพัทธ์ผูกพันแล้วด้วยการเกี่ยวข้องตั้งแต่ได้ฟังเพลงขับ จึงตรัสว่า "ดูกรอาจารย์ ได้ยินว่า ท่านและมโหสถ-บัณฑิต ได้มีความโกรธเคืองกัน ในการทำธรรมยุทธสงคราม, ท่านจงไปพบบุตรของเรา, ท่านผู้เป็นบัณฑิตแม้ทั้งสองขอขมากันและกัน ปรึกษากันแล้วจงมา".

ตํ สุตฺวา เกวฏฺโฏ "ปสฺสิสฺสามิ ปณฺฑิตนฺ"ติ ตํ ปสฺสิตุํ อคมาสิ. มหาสตฺโตปิ ตํ ทิวสํ ตสฺส อตฺตโน สนฺติกํ อาคตภาวํ ญตฺวา จินฺเตสิ "เตน เม ปาปธมฺเมน สทฺธึ สลฺลาโป มา โหตู"ติ ปาโตว โถกํ สปฺปึ ปิวิ, เคหปิสฺส พหเลน อลฺลโคมเยน ลิมฺเปสิ, ถมฺเภ จ เตเลน มกฺเขสิ,

เกวัฏอาจารย์ได้ฟังพระราชดำรัสนั้น จึงกราบทูลว่า "ข้าพระบาทจักไปพบบัณฑิต(บัดนี้)" ได้ไปเพื่อพบมโหสถ-บัณฑิตนั้น. วันนั้น ฝ่ายพระมหาสัตว์ทราบว่า เกวัฏนั้นจะมาสู่สำนักแห่งตน จึงคิดว่า "เราไม่ต้องการจะสนทนากับเกวัฏพราหมณ์ ผู้มีธรรมชั่วร้าย" ดังนี้ จึงดื่มเนยใสหน่อยหนึ่งแต่เช้า จึงให้

ตสฺส นิปชฺชนกำ เอกำ ปน วตฺถมญฺจกำ ฐเปตฺวา เสสานิ มญฺจปีฐานิ นีหราเปสิ.

บุรุษฉาบทาเรือนของตน ด้วยโคมัยสดเป็นอันมาก และให้ทาเสาด้วยน้ำมัน, แต่พระมหาสัตว์เหลือไว้ เตียงผ้าอันหนึ่งสำหรับนอน ให้นำเตียงตั่งที่เหลือทั้งหลายไปเก็บเสีย.

โส มนุสฺสานำ สญฺญำ อทาสิ "ตุเมฺห พฺราหฺมเณ กเถตุำ อารทฺเธ เอวำ วเทยฺยาถ 'พฺราหฺมณ มา ปณฺฑิเตน สทฺธึ กเถยฺยาสิ, อชฺช เตน สปฺปิ ปิตนฺ"ติ. มยิ เตน สทฺธึ กถนาการำ กโรนฺเตปิ 'เทว ติขิณสปฺปิ โว ปีตำ, มา กเถถา"ติ นิวาเรยฺยาถา"ติ. เอวำ วิจาเรตฺวา มหาสตฺโต รตฺตปฏึ นิวาเสตฺวา สตฺตเม ทฺวารโกฏฐเก ปุริเส ฐเปตฺวา วตฺถมญฺจเก นิปชฺชิ. เกวฏฺโฏปิสฺส ปฐเม ทฺวารโกฏฐเก ฐตฺวา "กหำ ปณฺฑิโต"ติ ปุจฺฉิ. อถ นำ เต มนุสฺสา "พฺราหฺมณ มา สทฺทมกริ, สเจปิ อาคนฺตุกาโม ตุณฺหี หุตฺวา เอหิ, อชฺช ปณฺฑิเตน ติขิณสปฺปิ ปีตำ, มหาสทฺทำ กาตุำ น ลภิสฺสตี"ติ อาหำสุ. เสสทฺวารโกฏฐเกสุปิ นำ ตเถว อาหำสุ. โส สตฺตมำ ทฺวารโกฏฐกำ อติกฺกมิตฺวา ปณฺฑิตสฺส สนฺติกำ อคมาสิ. ปณฺฑิโต กถนาการำ ทสฺเสสิ.

พระโพธิสัตว์ ได้ให้การนัดหมายแก่คนทั้งหลายว่า "เมื่อเกวัฏพราหมณ์เริ่มจะพูดกะเรา ท่านทั้งหลายพึงกล่าวอย่างนี้ว่า 'ดูกรพราหมณ์ ท่านอย่าพูดกับบัณฑิต วันนี้บัณฑิต ดื่มเนยใสไม่สบาย' ครั้น เมื่อเรากระทำอาการกล่าวกับพราหมณ์นั้น พวกท่านพึงห้ามว่า 'ข้าแต่ท่านบัณฑิต ท่านดื่มเนยใสกล้าแข็งไป, ท่านอย่าพูด". พระมหาสัตว์ตรวจตราอย่างนี้แล้วนุ่งผ้าสีแดง วางบุรุษทั้งหลายในซุ้มประตู ทั้ง ๗ ชั้น แล้ว นอนอยู่บนเตียงผ้า. ฝ่ายเกวัฏมาถึงเรือน ของมโหสถบัณฑิต ยืนอยู่ใกล้ซุ้มประตูที่ ๑ จึงถามนายประตูว่า "ท่านบัณฑิตอยู่ที่ไหน". ลำดับนั้น คนทั้งหลายจึงกล่าวกับเกวัฏว่า "ดูกรพราหมณ์ ท่านอย่าทำเสียงดัง ถ้าท่านประสงค์จะเข้ามา จงเป็นผู้นิ่งเข้ามา, วันนี้ท่านบัณฑิต ดื่มกินเนยใสอันกล้า, ใคร ๆ จักไม่ได้ทำเสียงดังอื้ออึง" ดังนี้. คนทั้งหลายผู้รักษาประตู กล่าวห้าม

เกวัฏพราหมณ์ ไม่ให้พูดแม้ในประตูที่เหลือทั้งหลายก็เช่นนั้น. เกวัฏพราหมณ์ได้ก้าวล่วงไปถึงซุ้มประตูที่ ๗ ก็ไปถึงสำนักของมโหสถบัณฑิต. มโหสถบัณฑิตก็แสดงอาการดุจจะเจรจาด้วย.

อถ นं มนุสฺสา "เทว มา กถยิตฺถ, ติขิณสปฺปิ โว ปีตं, กึ โว อิมินา ทุฏฺฐพฺราหฺมเณน สทฺธึ กถเนนา"ติ วตฺวา นิวารยึสุ. อิติ โส ปณฺฑิตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา เนว นิสีทิตุ อาสนํ นิสฺสาย จิตฏฺฐานมฺปิ น ลภติ, อลฺลโคมยํ อกฺกมิตฺวา อฏฺฐาสิ. อถ นं โอโลเกตฺวา เอโก อกฺขีนิ อุมฺมิลิ, เอโก ภมุกํ อุกฺขิปิ, เอโก กปฺปุรํ อากฑฺฒยิ. เกจิ หตฺถปาทวิการาทีนิ ทสฺเสนฺติ. โส เตสํ กิริยํ โอโลเกตฺวา มงฺกุภูโต "คจฺฉามหํ ปณฺฑิตา"ติ วตฺวา อปเรหิ "อเร ทุฏฺฐพฺราหฺมณ มา สทฺทมกาสิ, สเจ สทฺทเมว กโรสิ, อฏฺฐีนิ เต ภินฺทิสฺสามา"ติ วุตฺเต ภีตตสิโต หุตฺวา นิวตฺติตฺวา คจฺฉนฺโต น โอโลเกสิ.

ลำดับนั้น คนทั้งหลายก็กล่าวห้ามเขาว่า "ข้าแต่ท่านบัณฑิต ท่านอย่าพูดเสียเลยวันนี้ ท่านดื่มกินเนยใสอันกล้าอยู่ จะประโยชน์อะไรสำหรับท่าน ด้วยการพูดกับพราหมณ์คนชั่วร้ายนี้". เกวัฏนั้น ไปถึงสำนักของมโหสถบัณฑิตแล้ว ย่อมไม่ได้อาสนะเพื่อจะนั่ง ไม่ได้ที่อาศัยจะยืน เหยียบย่ำโคมัยสดไปแล้ว จึงได้ยืนอยู่. ลำดับนั้น บุรุษของพระมหาสัตว์ ก็แลดูอาจารย์เกวัฏคนหนึ่งก็เลิกตาดูเกวัฏนั้น คนหนึ่งก็ยักคิ้วให้ คนหนึ่งก็งอศอก ทำท่าจะถอง บางคนก็แสดงอาการอันแปลก ทำดุจชกด้วยมือเตะด้วยเท้า. เกวัฏพราหมณ์แลดูกิริยาของคนเหล่านั้นแล้ว เป็นผู้เก้อจึงกล่าวลาว่า "ท่านบัณฑิต ข้าพเจ้าลาท่านไป"เมื่อพราหมณ์เหล่าอื่นกล่าวว่า "เฮ้ย อ้ายพราหมณ์คนชั่ว แกอย่ามาทำเสียงดัง ถ้าแกจะทำเสียงดังอีก พวกข้าจะทำลาย แกให้กระดูกแตก" สะดุ้งตกใจกลัว รีบกลับออกไปไม่แลดู.

ตรวจทานแล้ว ๑๔ ก.ย. ๒๕๔๑

อถ นं อญ่โญ อุฏฐาย เวฬุเปสิกาย ปิฏฐิยं ตาเฬสิ. อญ่โญ ปิฏฐิยं หตฺถตเลน ปหริ. อนฺตเร อญ่โญ คีวายं คเหตฺวา ขิปิ. โส สีหมุขโต มุตฺตมิโค วิย ภีตตสิโต หุตฺวา นิกฺขมิตฺวา ราชเคหं คโต. ราชา จินฺเตสิ "อชฺช มม ปุตฺโต อิมं ปวุตฺตึ สุตฺวา ตุฏฺโฐ ภวิสฺสติ, ทฺวินฺนं ปณฺฑิตานं มหติยา ธมฺมสากจฺฉาย ภวิตพฺพं, อชฺช อุโภปิ อญ่ญมญ่ญं ขมาเปสฺสนฺติ, ลาภา วต เม"ติ. โส เกวฏฺฏึ ทิสฺวา ปณฺฑิเตน สทฺธึ สํสนฺทนาการं ปุจฺฉนฺโต อิมं คาถมาห

ลำดับนั้น คนอื่นที่รักษาประตูลุกขึ้นแล้ว ก็ตีพราหมณ์ที่หลังด้วยเรียวไม้ไผ่. คนอื่นต่อมาก็ตบที่หลังพราหมณ์ด้วยฝ่ามือ. ถัดมาในระหว่างคนอื่นอีก ก็จับต้นคอพราหมณ์ไสออกไป. เกวัฏพราหมณ์เป็นผู้สะดุ้งกลัวออกไป (จากประตู)แล้ว เพียงดังเนื้อพ้นจากปากราชสีห์ฉะนั้น ได้ไปสู่วังหลวง. พระเจ้าวิเทหราชทรงดำริว่า "วันนี้บุตรของเราทราบเรื่องนี้แล้ว จักยินดี, ธรรมสากัจฉาอันใหญ่จะพึงมีแก่บัณฑิตทั้งสอง, วันนี้บัณฑิตทั้งสอง จักขอขมาอภัยให้แก่กันและกัน เป็นลาภประเสริฐของเราหนอ" ดังนี้. พระเจ้าวิเทหราชบรมกษัตริย์นั้น ทอดพระเนตรเห็นเกวัฏพราหมณ์ เมื่อจะตรัสถามถึงอาการสังสรรค์สนทนากันกับมโหสถบัณฑิต จึงตรัสคาถานี้ว่า

๖๐๑. "กถนฺนุ เกวฏฺฏ มโหสเถน
สมาคโม อาสิ ตทิงฺฆ พฺรูหิ
กจฺจิ เต ปฏินิชฺฌตฺโต
กจฺจิ ตุฏฺโฐ มโหสโถ"ติ.

๖๐๑. "ดูกรอาจารย์เกวัฏ การสมาคมกับมโหสถเป็นอย่างไรหนอ เชิญกล่าวต่อไปเถิด มโหสถกับท่านต่างงดโทษกันแล้วกระมัง มโหสถยินดีแล้วกระมัง".

ตตฺถ **ปฏินิชฺฌตฺโตติ** ธมฺมยุทฺธมณฺฑเล ปวตฺตं วิคฺคหं วูปสมตฺถं กจฺจิ ตฺวं เตน, โส จ ตยา

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ต่างงดโทษกันแล้ว** ความว่า ท่านกับมโหสถนั้น ขอโทษกันเพื่อสามารถสงบความ

ปฏินิชฺฌตฺโต ขมาปิโต. **กจฺจิ ตุฏฺโฐติ** กจฺจิ ตุมฺหากํ รญฺญา เปสิตํ ปวุตฺตึ สุตฺวา ตุฏฺโฐ.

ทะเลาะกัน อันเป็นไปในสนามต่อสู้กัน โดยธรรม มโหสถนั้น อันท่านให้งดโทษแล้ว คือให้ขมาโทษแล้วกระมัง. คำว่า **มโหสถยินดีแล้วกระมัง** ความว่า มโหสถฟังเรื่องที่พระราชาของท่าน ส่งคนมา ยินดีแล้วกระมัง.

อถ นํ เกวฏฺโฏ "มหาราช มา ตุเมฺห ตํ "ปณฺฑิโต"ติ คเหตฺวา วิจรถ, ตโต อสปฺปุริสตโร นาม นตฺถี"ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

ลำดับนั้น เกวัฏพราหมณ์ทูลพระเจ้าวิเทหราชนั้นว่า "ข้าแต่มหาราชเจ้า พระองค์อย่าทรงเที่ยวยึดถือมโหสถนั้นว่า "เป็นนักปราชญ์เลย", คนอื่นชื่อว่าเป็นอสัตบุรุษยิ่งกว่ามโหสถนั้นไม่มี" แล้วกล่าวคาถานี้ว่า

๖๐๒. "อนริยรูโป ปุริโส ชนินฺท
อสมฺโมทโก ถทฺโธ อสพฺภิรูโป
ยถา มูโค จ พธิโร จ
น กิญฺจิตฺถํ อภาสถา"ติ.

๖๐๒. "ข้าแต่พระจอมประชาชน บุรุษชื่อมโหสถ เป็นคนเลว ไม่น่าชื่นชม เป็นคนกระด้าง ไม่ใช่สัตบุรุษ ไม่กล่าวข้อความอะไรเหมือนคนใบ้และคนหนวกฉะนั้น".

ตตฺถ **อสพฺภิรูโป**ติ อปณฺฑิกชาติโก. **น กิญฺจิตฺถนฺ**ติ มยา สห กิญฺจิ อตฺถํ น ภาสถ, เตเนว ตํ อปณฺฑิโตติ มญฺญามิ. อิติ โส โพธิสตฺตสฺส อคุณํ กเถสิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ไม่ใช่สัตบุรุษ** ได้แก่ ไม่เป็นนักปราชญ์ คำว่า **ไม่กล่าวข้อความอะไร** ความว่า มโหสถบัณฑิตไม่กล่าวข้อความอะไรกับข้าพระบาท เพราะเหตุนั้น ข้าพระบาทย่อมสำคัญมโหสถว่าไม่ใช่นักปราชญ์. เกวัฏนั้นกล่าวโทษพระโพธิสัตว์ ด้วยประการฉะนี้.

ราชา ตสฺส วจนํ สุตฺวา อนภินนฺทิตฺวา อปฏิกฺโกสิตฺวา ตสฺส จ เตน สทฺธึ อาคตานญฺจ ปริพฺพยนญฺเจว นิวาสนเคหญฺจ ทาเปตฺวา "คจฺฉถ อาจริย วิสมถา"ติ ตํ อุยฺโยเชตฺวา จินฺเตสิ "มม ปุตฺโต ปณฺฑิโต ปฏิสนฺถารกุสโล, อิมินา กิร สทฺธึ เนว ปฏิสนฺถารํ อกาสิ, น ตุฏฺฐึ ปเวเทสิ. กิญฺจิ เตน อนาคตภยํ ทิฏฺฐํ ภวิสฺสตี"ติ สยเมว กถํ สมุฏฺฐาเปตฺวา อิมํ คาถมาห

พระเจ้าวิเทหราช ได้ทรงสดับคำของเกวัฏนั้น ไม่ทรงยินดี ไม่ทรงคัดค้าน โปรดให้พระราชทานเสบียงและเรือนเป็นที่พักแก่เกวัฏ และแก่เหล่าชนผู้เป็นบริวารมาด้วย โปรดส่งเกวัฏไปว่า "ท่านอาจารย์ ท่านจงไปพักผ่อนเสีย" ดังนี้ แล้วทรงดำริว่า "มโหสถบุตรเราเป็นบัณฑิต เป็นผู้ฉลาดในปฏิสันถารได้ยินว่า มโหสถไม่ได้ทำปฏิสันถารกับเกวัฏพราหมณ์นี้, ไม่ยังเกวัฏพราหมณ์ให้ประกาศความยินดี เขาจักเห็นภัยในอนาคตบ้างกระมัง" ดังนี้ จึงตรัสคาถานี้ขึ้นเองว่า

๖๐๓. "อทฺธา อิทํ มนฺตปทํ สุทฺทฺทสํ
อตฺโถ สุทฺโธ นรวีเรน ทิฏฺโฐ
ตถา หิ กาโย มม สมฺปเวธติ
หิตฺวา สยํ โก ปรหตฺถเมสฺสตี"ติ.

๖๐๓. "บทแห่งมนต์นี้ อันมโหสถบุตรของเรา เห็นแล้วโดยแท้ แต่คนอื่นก็เห็นได้โดยง่าย ข้อความอันดีอันนรชนมีความกล้าหาญเห็นแล้ว อันที่จริงกายของเรา ก็หวั่นไหว ใครจักละแว่นแคว้นของตน ถึงเงื้อมมือคนอื่นเล่า".

ตตฺถ **อิทนฺ**ติ ยํ มม ปุตฺเตน ทิฏฺฐํ อทฺธา อิทํ มนฺตปทํ อญฺเญน อิตรปุริเสน สุทฺทฺทสํ. **นรวีเรนา**ติ วีริยวนฺเตน นเรน สุทฺโธ อตฺโถ ทิฏฺโฐ ภวิสฺสติ. **สยนฺ**ติ สกรฏฺฐํ หิตฺวา โก ปรหตฺถํ คมิสฺสติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **นี้** ความว่า บทแห่งความคิดใด อันบุตรของเรา เห็นแล้วบทแห่งความคิดนี้ อันคนอื่นเห็นแล้วโดยง่าย แน่แท้. คำว่า **อันนรชนผู้กล้าหาญ** ความว่า ข้อความอันดีจักเป็นของอันนรชนผู้มีความเพียร

เห็นแล้ว. คำว่า **แคว้นของตน** ความว่า ใครจักละแคว้นของตนไปสู่เงื้อมมือของคนอื่นเล่า.

“มม ปุตฺเตน พฺราหฺมณสฺส อาคมเน โทโส ทิฏฺโ ภวิสฺสติ. อยํ หิ อาคจฺฉนฺโต น มิตฺตสนฺถวตฺถาย อาคมิสฺสติ, มํ ปน กาเมน ปโลเภตฺวา อตฺตโน นครํ เนตฺวา คหณตฺถาย อาคเตน ภวิตพฺพํ. ตํ อนาคตภยํ ทิฏฺจ ภวิสฺสติ ปณฺฑิเตนา”ติ ตสฺส ตมตฺถํ อาวชฺเชตฺวา ภีตตสิตสฺส นิสินฺนกาเลเยว จตฺตาโร ปณฺฑิตา อาคมึสุ. ราชา เสนกํ ปุจฺฉิ “กึ เสนก เต รุจฺจติ. อุตฺตรปญฺจาลนครํ คนฺตฺวา จุลนีราชสฺส ธีตุ อานยนนฺ”ติ. โส “กึ กเถถ มหาราช น หิ สิรี อาคจฺฉนฺตึ ปหริตฺวา ปลาเปตุํ วฏฺฏติ, สเจ ตุเมฺห ตตฺถ คนฺตฺวา ตํ คณฺหิสฺสถ, ฯเปตฺวา จูฬนีพฺรหฺมทตฺตํ อญฺโญ ตุเมฺหหิ สโม สกลชมฺพุทีปตเล น ภวิสฺสติ, กึ การณา เชฏฺจราชสฺส ธีตุยา คหิตตฺตา, โส หิ “เสสราชาโน มม มนุสฺสา เวเทโห เอโก มยา สทิโส”ติ สกลชมฺพุทีปตเล อคฺคราชา อุตฺตมรูปธรํ ธีตรํ ตุมฺหากํ ทาตุกาโม

ในเวลาพระเจ้าวิเทหราชนั้น ทรงนึกถึงข้อความนั้นว่า “บุตรของเราจักเห็นโทษในการมาของพราหมณ์เกวัฏ เพราะว่าเกวัฏนี้ เมื่อมาจักไม่มาด้วยความต้องการสันถวไมตรี, แต่แกมาเพื่อต้องการล่อเราด้วยกามคุณแล้วนำเราไปเมืองตน ยึดตัวเราไว้ มโหสถบัณฑิตจักเห็นภัยในอนาคตนั้นแล้วดังนี้ ทั้งกลัวทั้งสะดุ้ง ประทับนั่งแล้วนั่นแล บัณฑิตทั้ง ๔ มาเฝ้าแล้ว. พระราชาตรัสถามเสนกะว่า “การที่เราจะไปอุตรปัญจาลนครนำพระธิดาของพระเจ้าจุลนีมา ท่านย่อมชอบใจหรือ”. เสนกะนั้น จึงกราบทูลว่า “พระองค์รับสั่งอะไรมหาราชเจ้า เพราะว่า ควรที่พระองค์จะไม่ปฏิเสธสิริซึ่งมาถึงอยู่ให้หนีไปเสีย, ถ้าว่าพระองค์จักเสด็จไปที่อุตรปัญจาลนครนั้น รับพระราชธิดานั้น พระราชาอื่น เว้นพระเจ้าจุลนีพรหมทัต หาผู้เสมอด้วยพระองค์จักไม่มีในพื้นชมพูทวีปทั้งสิ้น, เพราะเหตุอะไร เพราะเหตุที่พระองค์ทรงรับพระราชธิดาของพระราชาผู้ประเสริฐมา,

ชาโต, กโรถสฺส วจนํ. มยมฺปิ ตุเมฺห นิสฺสาย วตฺถาลงฺกาเร ลภิสฺสามาติ.

จริงอยู่พระเจ้าพรหมทัต เป็นพระราชาผู้เลิศในพื้นชมพูทวีปทั้งสิ้น ทรงใคร่จะถวายพระธิดาผู้ทรงรูปโฉมอันอุดมแด่พระองค์ด้วยทรงดำริว่า "พระราชาที่เหลือทั้งหลายเป็นคนของเรา, พระเจ้าวิเทหะองค์เดียว เป็นผู้ทัดเทียมเรา ขอพระองค์จงทรงทำตามคำของข้าพระบาท แม้ข้าพระบาทอาศัยพระองค์ ก็จักได้ผ้าและเครื่องประดับทั้งหลาย.

ราชา เสเสปิ ปุจฺฉิ. เตปิ ตเถว กเถสุ. ตสฺส เตหิ สทฺธึ กเถนฺตสฺเสว เกวฏฺฏพฺราหฺมโณ นิวาสนเคหา. นิกฺขมิตฺวา "ราชานํ อาปุจฺฉิตฺวา คมิสฺสามี"ติ อาคนฺตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา "มหาราช น สกฺกา อเมฺหหิ ปปญฺจํ กาตุํ คมิสฺสาม มยํ นรินฺทาติ อาห. ราชา ตสฺส สกฺการํ กตฺวา ตํ อุยฺโยเชสิ. มหาสตฺโต ตสฺส คตภาวํ ญตฺวา นฺหาตฺวา อลงฺกริตฺวา ราชูปฏฺฐานํ อาคนฺตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. ราชา จินฺเตสิ "ปุตฺโต เม มโหสถปณฺฑิโต มหามนฺตี มนฺตปารคโต อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺเน อตฺเถ ชานาติ อมฺหากํ ตตฺถ คนฺตุํ ยุตฺตภาวํ วา อยุตฺตภาวํ วา ปณฺฑิโต ชานิสฺสตี"ติ.

พระราชาตรัสถามอาจารย์ทั้ง ๓ ที่เหลือ. แม้อาจารย์เหล่านั้น ก็กราบทูลเหมือนอย่างนั้น. เมื่อพระราชากำลังรับสั่งกับอาจารย์ทั้ง ๔ อยู่นั่นเอง เกวัฏพราหมณ์ก็ออกจากเรือนที่พักอาศัยมาถวายบังคมพระราชาด้วยคิดว่า "เราจักทูลลาพระราชากลับไป จึงกราบทูลว่า "ข้าแต่มหาราชเจ้า พวกข้าพระองค์ไม่อาจจะชักช้า ข้าแต่พระจอมนรชน ข้าพระองค์ทั้งหลายจักทูลลากลับ". พระราชาทำสักการะแก่เกวัฏพราหมณ์แล้ว ทรงส่งเขากลับ. พระมหาสัตว์รู้ความที่เกวัฏพราหมณ์กลับไปแล้ว จึงอาบน้ำตกแต่งร่างกายมาสู่ที่บำรุงพระราชา ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง. พระราชาทรงดำริว่า "มโหสถบัณฑิตบุตรของเราเป็นผู้มีความคิดมาก ถึงฝั่งคือความคิด

โส อตฺตโน ปญฺญํ จินฺติเต อกเถตฺวา ราครโต โมหมุโฬฺห หุตฺวา ปุจฺฉนฺโต อิมํ คาถมาห

ย่อมรู้ข้อความอันเป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน เป็นนักปราชญ์ จักรู้ความที่เราควรไป หรือ ไม่ควรไปในอุตรปัญจาลนครนั้น". พระองค์ไม่ตรัสกิจที่พระองค์ทรงคิดไว้ก่อนเป็นผู้ทรงยินดีด้วยอำนาจราคะ เป็นผู้หลงด้วยอำนาจโมหะ เมื่อจะตรัสถาม จึงตรัสคาถานี้ว่า

๖๐๔. "ฉนฺนญฺหิ เอกาว มตี สเมติ
เย ปณฺฑิตา อุตฺตมภูริปญฺญา
ยานํ อยานํ อถวาปิ ฐานํ
มโหสธ ตฺวัปิ มตึ กโรหี"ติ.

๖๐๔. "ก็ความคิดของเราทั้ง ๖ คน ผู้เป็นบัณฑิตมีปัญญากว้างขวางสูงสุด สมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดูกรมโหสถ แม้เธอจงทำมติว่าไปหรือไม่ไป หรือว่าอยู่ (ในที่นี้)".

ตตฺถ **ฉนฺนนฺติ** ปณฺฑิต เกวฏฺฏ-พฺราหฺมณสฺส จ มม จ อิเมสํ จ จตุนฺนนฺติ ฉนฺนํ อมฺหากํ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ทั้งหก** ความว่า ดูกรบัณฑิต ความคิดของเราทั้งหก คือ ของเกวัฏพราหมณ์ ๑ ของเรา ๑ ของอาจารย์ทั้ง ๔ เหล่านี้ ๑.

เอกาว มตีติ เอโกว อชฺฌาสโย คงฺโคทกํ วิย ยมุโนทเกน สํสนฺทติ สเมติ.

คำว่า **ความคิดเป็นอันเดียวกัน** ความว่า อัธยาศัยเป็นอันเดียวกัน ย่อมสมกันเป็นราวกะว่า น้ำคงคาไหลไปรวมกับน้ำยมุนา ฉะนั้น.

เยติ เย มยํ ฉปิ ชนา อุตฺตมปณฺฑิตา อุตฺตมภูริปญฺญา, เตสํ โน ฉนฺนมฺปิ จูฬนีราชสฺส ธีตุ อานยนํ รุจฺจตีติ วทติ.

คำว่า **เหล่าใด**, ความว่า เราทั้งหลายเหล่าใด คือ ชนทั้งหลายแม้ทั้งหก ผู้เป็นบัณฑิตอันสูงสุด มีปัญญาสูงสุดดังแผ่นดิน, พระเจ้าวิเทหราช ตรัสว่า การ

ที่เรานำเอาพระราชธิดาของพระเจ้าจุลนี พรหมทัตมา ย่อมชอบใจของเราทั้งหลาย แม้ทั้งหกเหล่านั้น ดังนี้.

ฐานนฺติ อิเธว วาโส. **มตี กโรหีติ** อมฺหากำ รุจฺจนกำ นาม อปฺปมาณำ ตฺวมฺปิ จินฺเตหิ กึ อมฺหากำ อาวาหนตฺถาย ตตฺถ ยานำ อุทาหุ อยานำ อาทู อิเธว วาโส รุจฺจตีติ.

คำว่า **ฐานำ** คือ อยู่ในที่นี้อย่างเดิม คำว่า **พ่อจงลงมติ** ความว่า ขึ้นชื่อว่า เหตุที่พวกเราพอใจเอาเป็นประมาณมิได้ พ่อจงคิดดูบ้าง การที่พวกเราไปในที่นั้น เพื่อต้องการนำพระราชธิดามาก็ดี การที่พวกเราไม่ควรไปก็ตาม การที่พวกเราอยู่ในที่นี้อย่างเดิมก็ตาม พ่อเห็นชอบด้วยอย่างไร.

ตำ สตฺวา มหาสตฺโต "อยำ ราชา อติวิย กามคิทฺโธ อนฺธพาลภาเวน อิเมสำ จตุนฺนำ วจนำ คณฺหติ, อตฺตโน คมนโทสำ น ชานาติ, ตสฺส คมเน โทสำ กเถตฺวา นิวตฺเตสฺสามิ นนฺติ จินฺเตตฺวา จตสฺโส คาถาโย อภาสิ

พระมหาสัตว์ได้สดับพระดำรัสนั้น จึงคิดว่า "พระราชานี้ ทรงติดในกามเหลือเกิน เชื่อคำของอาจารย์ทั้ง ๔ เหล่านี้ด้วยความที่ตนเป็นคนโง่เขลา ย่อมไม่ทรงทราบโทษการเสด็จไปของพระองค์ เราจักทูล ชี้โทษในการเสด็จไปแด่พระราชา ยังพระองค์ให้กลับพระราชหฤทัย" จึงได้ภาษิต ๔ คาถาว่า

๖๐๕. "ชานาสิ โข ราช มหานุภาโว มหพฺพโล จูฬนีพฺรหฺมทตฺโต ราชา จ ตำ อิจฺฉติ มารณตฺถำ มิคำ ยถา โอกจเรน ลุทฺโท.

๖๐๕. "ข้าแต่พระราชา พระองค์จงทรงทราบว่า พระเจ้าจุลนีพรหมทัตทรงมีอานุภาพมาก มีพลมาก ย่อมปรารถนา เพื่อปลงพระชนม์พระองค์ ดุจนายพรานฆ่าเนื้อด้วยนางเนื้อฉะนั้น.

๖๐๖. ยถาปิ มจฺโฉ พลิสํ
วงฺกํ มํเสน ฉาทิตํ
อามคิทฺโธ น ชานาติ
มจฺโฉ มรณมตฺตโน.

๖๐๖. ปลาอยากกินของสด คือเหยื่อ ย่อมกลืนเบ็ดที่คด อันปิดไว้ด้วยเหยื่อ มันย่อมไม่รู้จักความตายของตน ฉันใด.

๖๐๗. เอวเมว ตุวํ ราช
จูฬเนยฺยสฺส ธีตรํ
กามคิทฺโธ น ชานาสิ
มจฺโฉว มรณมตฺตโน.

๖๐๗. ข้าแต่พระราชา พระองค์ปรารถนากาม ย่อมไม่ทรงทราบพระราชธิดาของพระเจ้าจุลนี เหมือนปลาไม่รู้จักความตายของตน ฉันนั้น.

๖๐๘. สเจ คจฺฉสิ ปญฺจาลํ
ขิปฺปมตฺตํ ชเหสฺสสิ
มิคํ ปนฺถานุปนฺถมฺหิ[1]
มหนฺตํ ภยเมสฺสสี"ติ.

๖๐๘. ถ้าพระองค์จะเสด็จไปปัญจาลนคร จะต้องทรงละเสียทันที ภัยใหญ่จักถึงแก่พระองค์ เหมือนภัย คือความตาย ถึงแก่มฤคผู้ตามไปถึงทางที่ประตูบ้าน ฉะนั้น".

ตตฺถ **ราชาติ** เวเทหํ อาลปติ. **มหานุภาโวติ** มหายโส. **มหพฺพโลติ** อฏฺฐารสอกฺโขภิณีสงฺขเยน พเลน สมนฺนาคโต.

พระมหาสัตว์เรียกพระเจ้าวิเทหะว่า **ราชะ**ในคำนั้น. คำว่า **ทรงอานุภาพมาก** ได้แก่ มียศมาก. คำว่า **มีพลมาก** ได้แก่ ประกอบด้วยพลนับได้ ๑๘ อักโขภิณี.

มารณตฺถนฺติ มรณสฺส อตฺถาย. **โอกจฺเรนาติ** โอกจาริกาย มิคิยา. ลุทฺโท หิ เอกํ มิคึ สิกฺขาเปตฺวา รชฺชุเกน พนฺธิตฺวา อรญฺญํ เนตฺวา มิคานํ โคจรฏฺฐาเน ฐเปสิ, สา พาลมิคํ อตฺตโน สนฺติกํ อาเนตุกามา

คำว่า **เพื่อจะปลงพระชนม์** ได้แก่ เพื่อต้องการความตาย. คำว่า **นางเนื้อล่อ** ได้แก่ นางเนื้อที่เที่ยวไปในที่อาศัยของตน. ก็นายพรานฝึกนางเนื้อตัวหนึ่ง แล้วเอาเชือกผูกนำไปสู่ป่า ผูกไว้ในสถานที่หาอาหารของพวกเนื้อ นางเนื้อนั้นประสงค์

---

[1] ฉ. ม. ปนฺถานุพนฺธํ ว.

สกสญฺญาย ราคํ ชเนนฺตี วิรวติ. ตสฺสา สทฺทํ สุตฺวา พาลมิโค มิคคณปริวุโต วนคุมฺเพ นิปนฺโน เสสามิคีสุ สญฺญํ อกตฺวา ตสฺสา สทฺทสวนสํสคฺเคน พทฺโธ วุฏฺฐาย นิกฺขมิตฺวา คีวํ อุกฺขิปิตฺวา กิเลสวเสน ตํ มิคึ อุปคนฺตฺวา ลุทฺทสฺส มหาผาสุ ทตฺวา ติฏฺฐติ. ตเมนํ โส ติขิณาย สตฺติยา วิชฺฌิตฺวา ตตฺเถว ชีวิตกฺขยํ ปาเปสิ. ตตฺถ ลุทฺโท วิย จูฬนี ราชา, โอกจาริกา วิย ตสฺส ธีตา, ลุทฺทสฺส หตฺเถ อาวุธํ วิย เกวฏฺฏพฺราหฺมโณ. อิติ ยถา โอกจเรน ลุทฺโท มิคํ มารณตฺถาย อิจฺฉติ, เอวํ โส ราชา ตํ ธีตุยา มารณตฺถาย อิจฺฉตี"ติ อตฺโถ.

จะนำเนื้อร้ายมาสู่สำนักของตน เมื่อเกิดความกำหนัดก็ร้องขึ้นด้วยความสำคัญแห่งตน. เนื้อร้ายได้ฟังเสียงนางเนื้อ ซึ่งแวดล้อมด้วยหมู่มฤค นอนที่พุ่มไม้ แล้วมีความกำหนัดด้วยความเกี่ยวข้องแห่งการฟังเสียง ของนางเนื้อนั้นไม่ทำความสำคัญในนางเนื้ออื่น ลุกขึ้นออกไปเหวี่ยงคอเข้าไปใกล้นางเนื้อนั้น ด้วยอำนาจแห่งกิเลสยืนหันสีข้างให้แก่นายพราน. นายพรานนั้นแทงมฤคนั้นด้วยหอกอันคมกริบยังมฤคทั้งหลายให้สิ้นชีวิต ล้มลงในที่นั่นเอง. อธิบายว่า ในบรรดาคนเหล่านั้น พระเจ้าจุลนีเปรียบเหมือนนายพราน, พระราชธิดาของพระเจ้าจุลนีเปรียบเหมือนนางเนื้อเป็นเหยื่อล่อ เกวัฏพราหมณ์เปรียบเหมือนอาวุธในมือของนายพรานฉะนั้น. นายพรานปรารถนา เพื่อต้องการยังเนื้อให้ตายด้วยนางเนื้อฉันใด พระราชาจุลนีพรหมทัต ปรารถนาจะปลงพระชนม์ชีพพระองค์ ด้วยพระธิดาก็ฉันนั้น ดังนี้.

กามคิทฺโธติ พฺยามสตคมฺภีเร อุทเก วสนฺโตปิ มจฺโฉ ตสฺมึ พลิสสฺส วงฺกฏฺฐานํ ฉาเทตฺวา ฐิเต อามกสงฺขาเต อามิเส คิทฺโธ หุตฺวา พลิสํ คิลติ อตฺตโน มรณํ น ชานาติ.

คำว่า **ปรารถนากาม** ความว่า ปลาแม้อาศัยอยู่ในน้ำอันลึกถึงร้อยวา มีความอยากกินเหยื่อ กล่าวคือของสด ซึ่งปกปิดความคดของเบ็ดนั้นไว้ ย่อมกลืนกินเบ็ด, ไม่รู้จักความตายของตน.

ธีตรนฺติ จูฬนีพาลิสิกสฺส เกวฏฺฏ-พฺราหฺมณสฺส วจนพลิสํ ฉาเทตฺวา จิตฺตํ อามิสฺสทิสํ, ตสฺส รญฺโญ ธีตรํ กามคิทฺโธ หุตฺวา มจฺโฉ อตฺตโน มรณสงฺขาตํ อามิสํ วิย น ชานาสิ.

คำว่า **พระธิดา** ความว่า พระธิดาของพระราชาจุลนีพรหมทัต ผู้เช่นกับเหยื่อที่ปกปิดเบ็ดคือคำพูดแห่งเกวัฏพราหมณ์ของคนผู้เป็นเจ้าของเบ็ด คือพระเจ้าจุลนีพรหมทัต, พระเจ้าวิเทหราชผู้ทรงปรารถนากาม ย่อมไม่รู้ธิดาของพระราชานั้น เหมือนปลาไม่รู้จักเหยื่อ คือความตายของตน ฉะนั้น.

ปญฺจาลนฺติ อุตฺตรปญฺจาลนครํ. **อตฺตนฺ**ติ อตฺตานํ. **ปนฺถานุปนฺนนฺ**ติ ยถา คามทฺวาเร มคฺคํ อนุปฺปนฺนํ มิคํ มหนฺตํ ภยเมสฺสติ ตํ หิ มิคํ มํสตฺถาย อาวุธานิ คเหตฺวา นิกฺขมนฺเตสุ มนุสฺเสสุ เย เย ปสฺสนฺติ, เต เต มาเรนฺติ, เอวํ ตุวํ อุตฺตรปญฺจาลนครํ คจฺฉนฺตมฺปิ มหนฺตํ มรณภยํ เอสฺสติ อุปคมิสฺสตีติ.

คำว่า **เมืองปัญจาละ** ได้แก่ อุตรปัญจาลนคร. คำว่า **อตฺตํ** คือ ตน. คำว่า **ผู้ตามไปถึงทางที่ประตูบ้าน** ความว่า ภัยคือความตายอันใหญ่จักไปคือจักเข้าถึงพระองค์ แม้เสด็จไปอยู่สู่อุตรปัญจาลนคร เหมือนภัยอันใหญ่จักไปถึงเนื้อซึ่งเดินไปตามทางที่ประตูบ้าน เพราะว่าครั้นเมื่อคนทั้งหลาย จับเอาอาวุธออกไปเพื่อต้องการเนื้อสัตว์ คนทั้งหลายใด ๆ เห็นเนื้อนั้นเข้า คนทั้งหลายนั้น ๆ ก็จะยังเนื้อนั้นให้ตายฉะนั้น.

เอวํ มหาสตฺโต จตูหิ คาถาหิ ราชานํ นิคฺคณฺหิตฺวา กเถสิ. โส ราชา เตน อติวิย นิคฺคหิโตว กุชฺฌิตฺวา "อยํ มํ อตฺตโน ทาสํ วิย มญฺญติ, ราชาติ สญฺญมฺปิ น กโรติ, อคฺคราเชน "ธีตรํ ทสฺสามี"ติ มม สนฺติเก เปสิตํ

พระมหาสัตว์เจ้ากล่าวข่มพระราชาด้วย ๔ คาถาแล้ว. พระราชานั้นเป็นผู้อันมโหสถข่มเหลือเกิน ทรงพิโรธว่า "มโหสถนี้ดูหมิ่นเราเหมือนเป็นทาสของตน ไม่ทำความสำคัญว่า เราเป็นพระราชา รู้ราชสาส์น อันพระราชาผู้เลิศ ทรงส่ง

สาสนำ ณตฺวา เอกำปิ มงฺคลปฏิสำยุตฺตำ วจนำ อกเถตฺวา มำ "พาลมิโค วิย คิลิตวลิโส มจฺโฉ วิย ปนฺถานุปนฺนมิโค วิย จ มรณำ ปาปุณิสฺสตี"ติ วทตี"ติ กุชฺฌิตฺวา อนนฺตรำ คาถมาห

มาสำนักของเราด้วยพระประสงค์ว่า "จักประทานพระราชธิดาแก่เรา ดังนี้ ไม่กล่าวคำประกอบด้วยมงคลแม้คำหนึ่ง กล่าวกะเราว่า "เป็นเหมือนพาลมฤค เป็นเหมือนมัจฉากลืนเบ็ด และเป็นเหมือนมฤคตามถึงทางประตูบ้าน จักถึงความตาย" ดังนี้ จึงตรัสคาถาเป็นลำดับว่า

๖๐๙. "มยเมว พาลามฺหเส เอลมูคา
เย อุตฺตมตฺถานิ ตยี ลปิมฺหา
กิเมว ตฺวำ นงฺคลโกฏิวฑฺโฒ
อตฺถานิ ชานาสิ ยถาปิ อณฺเณ"ติ.

๖๐๙. "พวกเราเท่านั้น ซึ่งกล่าวถึงเหตุที่จะให้ได้รัตนะ อันสูงสุดในสำนักเจ้าเป็นคนเขลา บ้าน้ำลาย เจ้าเป็นบุตรคฤหบดี ถือหางไถเจริญมาแต่เยาว์ จะรู้เหตุให้ได้รัตนะเหมือนคนอื่นเขาได้อย่างไรเล่า".

ตตฺถ **พาลามฺหเส**ติ พาลมฺหา. **เอลมูคา**ติ ลาฬมุขาว มยเมว. **อุตฺตมตฺถานีติ** อุตฺตมอิตฺถีรตนปฏิลาภการณานิ. **ตยี ลปิมฺหา**ติ ตว สนฺติเก กถยิมฺหา.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **เป็นคนเขลา** ได้แก่ เราเป็นคนโง่. คำว่า **บ้าน้ำลาย** ได้แก่ พวกเราเท่านั้นกลับเป็นผู้มีน้ำลายไหลออกจากปาก. คำว่า **เป็นเหตุให้ได้รัตนะสูงสุด** ความว่าเป็นเหตุให้ได้เฉพาะอิตถีรัตนะอันสูงสุด. คำว่า **กล่าวในสำนักเจ้า** ความว่าพวกเราได้กล่าวในสำนักท่าน.

กิเมวาติ ตำ ครหนฺโต เอวมาห **นงฺคลโกฏิวฑฺโฒ**ติ คหปติปุตฺโต ทหรกาลโต ปฏฺฐาย นงฺคลโกฏึ

คำว่า **อย่างไรเล่า** ความว่า พระเจ้าวิเทหราช เมื่อจะทรงติเตียนมโหสถนั้นจึงตรัสอย่างนี้. คำว่า **ถือหางไถเจริญ**

คณฺหนฺโตเยว วฑฺฒติ, ตมตฺถํ สนฺธาย "ตฺวํ คหปติปุตฺตกมฺมเมว ชานาสิ, น ขตฺติยานํ มงฺคลกมฺมนฺติ อิมินา อธิปฺปาเยนเวมาห.

มาแต่เยาว์ ความว่า เจ้าเป็นบุตรคฤหบดีถือหางไถจำเดิมแต่กาลแห่งตนเป็นเด็กมา จึงเจริญเติบโต, พระเจ้าวิเทหราช ทรงหมายข้อความนั้น แล้วจึงตรัสด้วยพระประสงค์ข้อความนี้ว่า "เจ้าย่อมรู้กิจการแห่งบุตรคฤหบดีเท่านั้น, หารู้กิจการ อันเป็นมงคลของกษัตริย์ไม่" ดังนี้.

อญฺเญติ ยถา เกวฏฺโฏ วา เสนกาทโย วา อญฺเญ ปณฺฑิตา อิมานิ ขตฺติยานํ มงฺคลตฺถานิ ชานนฺติ, ตถา ตฺวํ ตานิ กึ ชานาสิ, คหปติปุตฺตกมฺมชานนเมว ตวานุจฺฉวิกนฺติ.

คำว่า **เหมือนคนอื่น** พระราชาตรัสว่า "บัณฑิตเหล่าอื่น คือ เกวัฏ หรือเสนกะเป็นต้น ย่อมรู้เหตุแห่งมงคลเหล่านี้ของกษัตริย์ทั้งหลายฉันใด, เจ้าจะรู้เหตุอันเป็นมงคล ของกษัตริย์เหล่านั้นได้อย่างไรฉันนั้น การรู้กิจการแห่งบุตรคฤหบดีเท่านั้น จึงสมควรแก่เจ้า ฉะนั้น.

อิติ นํ อกฺโกสิตฺวา ปริภาสิตฺวา "คหปติปุตฺโต มยฺหํ มงฺคลนฺตรายํ กโรติ, นีหรเถตนฺ"ติ ตํ นีหราเปตุํ คาถามาห

พระเจ้าวิเทหราช ทรงด่าบริภาษมโหสถบัณฑิต ด้วยประการฉะนี้แล้วตรัสว่า "บุตรคฤหบดีทำอันตรายแก่มงคลของเรา ท่านทั้งหลายจงนำมโหสถนั้น ออกไปว่า

๖๑๐. "อิมํ คเล คเหตฺวาน
นาเสถ วิชิตา มม
โย เม รตนลาภสฺส
อนฺตรายาย ภาสตี"ติ.

๖๑๐. "ท่านทั้งหลาย จงจับมโหสถผู้พูดอันตราย เพื่ออันได้รัตนะแก่เรา ที่คอไสออกไปเสียจากแว่นแคว้นของเรา".

๕๑๑๑-๑๑๑๑. ๑๓-๓ ๑๓๑๑๑๑

โส รญฺโญ กุทฺธภาวํ ญตฺวา "สเจ โข ปน มํ โกจิ รญฺโญ วจนํ คเหตฺวา หตฺเถ วา คีวายํ วา ปรามเสยฺย, ตํ เม อลํ อสฺส ยาวชีวํ ลชฺชิตุ, ตสฺมา สยเมว นิกฺขมิสฺสามี"ติ จินฺเตตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา อตฺตโน เคหํ คโต. ราชาปิ เกวลํ โกธวเสเนว วทติ, โพธิสตฺเต ครุจิตฺตตาย น กิญฺจิ ตถา กาตุ อาณาเปสิ. อถ มหาสตฺโต จินฺเตสิ "อยํ ราชา อติวิย อนฺธพาโล อตฺตโน หิตาหิตํ น ชานาติ, กามคิทฺโธ หุตฺวา "ตสฺส ธีตรํ ลภิสฺสามิเยวา"ติ อนาคตภยํ อชานิตฺวา คจฺฉนฺโต มหาวินาสํ ปาปุณิสฺสติ, มยา นาสสฺส รญฺโญ กถํ หทเย กาตุ วฏฺฏติ, พหูปกาโร เม เอส มหโต ยสสฺส ทายโกว, อิมสฺส มยา ปจฺจเยน ภวิตุ วฏฺฏตี"ติ. "ปฐมํ โข ปน สุวโปตกํ เปเสตฺวา ตตฺตโต ญตฺวา ปจฺฉา สยํ คมิสฺสามี"ติ จินฺเตตฺวา สุวโปตกํ ปกฺโกสิตฺวา ตตฺถ เปเสสิ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

มโหสถนั้นรู้ความที่พระราชาเป็นผู้ทรงพิโรธ จึงคิดว่า "ก็ถ้าว่าใคร ๆ เชื่อพระดำรัสของพระราชา พึงจับเราที่มือหรือคอไซร้ ข้อนั้นไม่ควรแก่เราเราจะอายตลอดชีวิต, เพราะฉะนั้นเราจักออกไปเอง" ถวายบังคมพระราชาแล้วลุกจากอาสนะ กลับไปสู่เรือนของตน. ฝ่ายพระราชาตรัสด้วยอำนาจพระพิโรธอย่างเดียวเท่านั้น ไม่ทรงรับสั่งให้ทำอะไร ๆ อย่างนั้น เพราะพระองค์มีพระทัยเคารพในพระโพธิสัตว์. ครั้งนั้นพระมหาสัตว์ดำริว่า "พระราชานี้ทรงเป็นคนโง่เขลาเหลือเกิน ไม่ทรงทราบว่าสิ่งนี้เป็นประโยชน์ หรือไม่เป็นประโยชน์แด่พระองค์ เป็นผู้ติดในกามทรงดำริว่า "เราจักได้พระธิดาของพระเจ้าจุลนีพรหมทัตนั้น เท่านั้น" ไม่ทรงรู้ภัยในอนาคต เมื่อเสด็จไปก็จักถึงความพินาศใหญ่. เราไม่ควรจะทำพระดำรัสของพระราชานั้น ไว้ในใจเพราะพระราชานี้มีอุปการะแก่เรามาก พระราชทานยศใหญ่แก่เรา ควรเราจะเป็นปัจจัยแก่พระราชานี้". คิดต่อไปว่า "ก็เราจักส่งนกแขกเต้าไปก่อนแลรู้ความจริงแล้ว ภายหลังจักไปเอง" เรียกนกแขกเต้ามา ส่งไปเมืองอุตรปัญจาละ

นั้น. พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

๖๑๑. "ตโต จ โส อปกฺกมฺม
เวเทหสฺส อุปนฺติกา
อถ อามนฺตยี ทูตํ
มาธุรํ[๑] สุวปณฺฑิตํ.

๖๑๑. "แต่นั้นมโหสถบัณฑิตนั้น ได้หลีกไปจากราชสำนัก ของพระเจ้าวิเทหราช ที่นั้น ได้เรียกสุวบัณฑิตชื่อมาธุระผู้เป็นทูตมาสั่งว่า.

๖๑๒. เอหิ สมฺม หริตปกฺข
เวยฺยาวจฺจํ กโรหิ เม
อตฺถิ ปญฺจาลราชสฺส
สาลิกา สยนปาลิกา.

๖๑๒. ดูกรนกผู้มีขนปีกเขียว ผู้สหาย เจ้าจงมากระทำความขวนขวายเพื่อเรา นางนกสาลิกาที่เขาเลี้ยงไว้ที่บรรทม ของพระเจ้าปัญจาละมีอยู่.

๖๑๓. ตํ สนฺถเวน[๒] ปุจฺฉสฺสุ
สา หิ สพฺพสฺส โกวิทา
สา เนสํ สพฺพํ ชานาติ
รญฺโญ จ โกสิยสฺส จ.

๖๑๓. ก็นางนกสาลิกานั้น เป็นผู้ฉลาดในสิ่งทั้งปวง เจ้าจงถามนางนกสาลิกานั้น โดยสันถวะไมตรี นางนกสาลิกานั้น รู้ความลับทุกอย่างของพระเจ้าปัญจาลราช และของพราหมณ์โกสิยโคตรเหล่านั้น.

๖๑๔. อาโมติ โส ปฏิสุตฺวา
มาธุโร สุวปณฺฑิโต
อคมาสิ หริตปกฺโข
สาลิกาย อุปนฺติกํ.

๖๑๔. นกสุวบัณฑิต ชื่อมาธุระมีขนปีกเขียว รับคำมโหสถบัณฑิตว่าจ้ะ ก็ได้ไปสู่สำนักนางนกสาลิกา.

---

[๑] ฉ. มาธรํ.
[๒] ฉ. พนฺธเนน.

๖๑๕. ตโต จ โข โส คนฺตฺวาน
มาธุโร สุวปณฺฑิโต
อถ อามนฺตยี สุมฺรำ
สาลิกำ มญฺชุภาณิกำ.

๖๑๕. แต่นั้นนกสุวบัณฑิตมาธุระ ครั้นไป
ถึงแล้ว ได้เรียกนางนกสาลิกาผู้มี
กรงอันงาม พูดไพเราะมาถามว่า.

๖๑๖. "กจฺจิ เต สุมฺเร ขมนียำ
กจฺจิ เวเส อนามยำ
กจฺจิ เต มธุนา ลาชา
ลพฺภเต สุมฺเร ตว.

๖๑๖. เธอพออดทนในกรงอันงามแลหรือ
เธอมีความผาสุกในเพศแลหรือ
เธอได้ข้าวตอกกับน้ำผึ้ง ในกรง
อันงามของเธอแลหรือ.

๖๑๗. กุสลญฺเจว เม สมฺม
อโถ สมฺม อนามยำ
อโถ เม มธุนา ลาชา
ลพฺภเต สุวปณฺฑิต.

๖๑๗. นางนกสาลิกาตอบว่า ดูกร
สุวบัณฑิตผู้สหาย ฉันมีความสุข
ดี ฉันสบายดี อนึ่ง ฉันได้ข้าวตอก
กับน้ำผึ้งเพียงพอ.

๖๑๘. กุโต นุ สมฺม อาคมฺม
กสฺส วา ปหิโต ตุวำ
น จ เมสิ อิโต ปุพฺเพ
ทิฏฺโฐ วา ยทิ วา สุโต"ติ.

๖๑๘. แน่ะสหายเจ้ามาแต่ไหนหนอ หรือ
ว่าใครใช้เจ้ามา ก่อนแต่นี้เรา
ไม่เคยเห็นท่าน หรือไม่เคยได้ยิน
เลย".

ตตฺถ **หริตปกฺโขติ** หริตปตฺต-สมานปกฺโข. **เวยฺยาวจฺจนฺติ** "เอหิ สมฺมา"ติ วุตฺเต อาคนฺตฺวา องฺเก นิสินฺนำ "สมฺม อญฺเญน มนุสฺสภูเตน กาตุำ อสกฺกุเณยฺยำ, มเมำ เวยฺยาวฏิกำ กโรหี"ติ อาห. "กึ กโรมิ เทวา"ติ จ วุตฺเต "สมฺม เกวฏฺฏพฺราหฺมณสฺส ทูเตยฺเยน อาคตการณำ ฐเปตฺวา ราชานญฺจ เกวฏฺฏพฺราหฺมณญฺจ อญฺโญ

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ผู้มีขนปีกเขียว** ความว่า ผู้มีขนปีกคล้ายใบไม้สีเขียว คำว่า **การขวนขวาย** ความว่า เมื่อมโหสถกล่าวว่า "แน่ะสหาย เจ้าจงมา" ดังนี้ จึงกล่าวต่อไปกับสุวบัณฑิต ซึ่งบินมาจับที่ตักว่า "แน่ะสหาย คนอื่นเป็นมนุษย์ไม่สามารถจะทำได้ เจ้าจงทำการช่วยเหลือเราสักอย่างหนึ่งเถิด". ก็เมื่อสุวบัณฑิตถามว่า

น ชานาติ, อุโภว รญฺโญ สยนคพฺเภ นิสินฺนา มนฺตยึสุ, ตสฺส ปน อตฺถิ ปญฺจาลราชสฺส สาลิกา สยนปาลิกา, สา กิร ตำ รหสฺสำ ชานาติ, ตฺวำ ตตฺถ คนฺตฺวา ตาย สทฺธึ เมถุนปฏิสำยุตฺตำ วิสฺสาสำ กตฺวา เตสำ รหสฺสำ ตำ ปตฺถเรน ปุจฺฉสฺส, ตำ สาลิกำ ปฏิจฺฉนฺเน ปเทเส ยถา ตำ โกจิ อญฺโญ น ชานาติ, เอวำ ปจฺฉสฺสุ, สเจ หิ เต โกจิ สทฺทำ สุณาติ, ชีวิตำ เต นตฺถิ, ตสฺมา ปฏิจฺฉนฺนฏฺฐาเน สณิกำ ปุจฺฉา"ติ.

"ข้าพเจ้าจะทำอะไรนาย" มโหสถจึงกล่าวชี้แจงว่า "แน่ะสหาย คนอื่น ไม่รู้เหตุที่เกวัฏพราหมณ์เป็นทูตมา เว้นพระราชาและเกวัฏพราหมณ์, คนทั้งสองนั่งปรึกษากันในห้องบรรทมพระราชา, แต่นางนกสาลิกา ซึ่งเลี้ยงไว้ที่บรรทมของพระเจ้าปัญจาลราชนั้นมีอยู่, ได้ยินว่านางนกสาลิกานั้น ย่อมรู้ความลับนั้น เจ้าจงไปในสถานที่นั้นแล้ว ทำความคุ้นเคยประกอบด้วยเมถุนกับนางนกนั้น จงถามนางนกถึงความลับของคนทั้งสองนั้น โดยพิสดาร เจ้าจงถามนางนกสาลิกาในประเทศที่ปกปิด โดยประการที่ใคร ๆ คนอื่นจะไม่รู้ความลับนั้น, เพราะถ้าว่าใคร ๆ ได้ยินเสียงของเจ้า, ชีวิตเจ้าจะไม่มี, เพราะฉะนั้น เจ้าจงถามนางนกเสียงเบา ๆ ในสถานที่ปกปิด" ดังนี้.

สา เนสำ สพฺพนฺติ สา เนสำ รญฺโญ จ โกสิยโคตฺตสฺส จ เกวฏฺฏสฺสาติ ทฺวินฺนมฺปิ ชนานำ สพฺพำ รหสฺสำ ชานาติ.

คำว่า **นางนกสาลิการู้ความลับทุกอย่างของคนทั้งสองนั้น** ความว่า นางนกสาลิกานั้น รู้ความลับทั้งหมดของคนแม้ทั้งสองนั้น คือ พระราชาและเกวัฏพราหมณ์ผู้โกสิยโคตร.

อาโมติ ภิกฺขเว โส สุวโปตโก ปณฺฑิเตน ปุริมนเยเนว สกฺการำ กตฺวา เปสิโต "อาโม"ติ ตสฺส ปฏิสุณิตฺวา

คำว่า **จ๊ะ** พระศาสดาตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย สุวโปดกนั้นอันมโหสถบัณฑิต ทำสักการะส่งไป

มหาสตฺตํ วนฺทิตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา วิวฏสีหปญฺชเรน นิกฺขมิตฺวา วาตเวเคน สิวีรฏฺเจ อริฏฺฐปุรํ นาม นครํ คนฺตฺวา ตตฺถ ปวุตฺตึ สลฺลกฺเขตฺวา สาลิกาย สนฺติกํ คโต. กถํ ? โส หิ ราชนิเวสนสฺส กญฺจนฬูปิกาย นิสีทิตฺวา ราคนิสฺสิตํ มธุรรวํ รวิ. กึการณา ? อิมํ สทฺทํ สุตฺวา สาลิกา ปฏิรวิสฺสติ, ตาย สญฺญาย ตสฺสา สนฺติกํ คมิสฺสามีติ.

โดยนัยหนหลัง รับคำของมโหสถว่า "จ้ะ" ดังนี้ ไหว้พระมหาสัตว์แล้ว กระทำปทักษิณ จึงบินออกไปโดยสีหบัญชรที่เปิดไว้ ไปสู่นครชื่ออริฏฐในแคว้นสีวี ด้วยความเร็วดุจลม กำหนดความเป็นไปในที่นั้น บินไปสู่สำนักนางนกสาลิกา. ไปทำอย่างไร ? ก็นกแขกเต้านั้น ไปจับหอคอยทองคำแห่งราชนิเวศน์ ร้องเสียงอ่อนหวานอาศัยราคะ. เพราะเหตุไร ? เพราะนางนกสาลิกาฟังเสียงนี้แล้วจักร้องตอบ, เราจักไปสู่สำนักของนางด้วยความสำคัญนั้น.

สาปิ สทฺทํ สุตฺวา ราชสยนสฺส สนฺติเก สุวณฺณปญฺชเร นิสินฺนา ราครตฺตจิตฺตา หุตฺวา ติกฺขตฺตุํ ปฏิรวิ. โส โถกํ คนฺตฺวา ปุนปฺปุนํ สทฺทํ สุตฺวา ตาย กตสทฺทานุสาเรน อนุกฺกเมน สีหปญฺชรมฺมาเร ฐตฺวา ปริสฺสยาภาวํ โอโลเกตฺวา ตสฺสา สนฺติกํ คโต. อถ นํ สา "เอหิ สมฺม สุวณฺณปญฺชเร นิสีทาหี"ติ อาห. โส คนฺตฺวา นิสีทิ.

นางนกสาลิกาแม้นั้น ฟังเสียงสุวโปดกนั้นแล้ว จึงจับที่สุวรรณบัญชรในสำนักที่บรรทมของพระราชาเป็นผู้มีจิตกำหนัดด้วยอำนาจราคะจึงร้องตอบสามครั้ง. สุวโปดกนั้นบินไปได้หน่อยหนึ่ง ได้ยินเสียงบ่อย ๆ จึงจับอยู่ที่ธรณีสีหบัญชรตามลำดับโดยทำนองแห่งเสียงอันนางนกสาลิกากระทำแล้วแลดูไม่มีภัย จึงไปสู่สำนักนางนกสาลิกานั้น. ลำดับนั้นนางนกสาลิกาจึงพูดกะสุวโปดกว่า "แน่ะสหาย ท่านจงมาจับที่กรงทอง". สุวโปดกก็บินไปจับที่นั้น.

อามนฺตยีติ เอวํ โส คนฺตฺวา เมถุน-ปฏิสํยุตฺตํ วิสฺสาสํ กตฺตุกาโม หุตฺวา ตํ อามนฺเตสิ. **สุมรนฺติ** กญฺจนปญฺชเร วสนตาย สุนฺทรมฺรํ.

คำว่า **จึงเรียกนางนกสาลิกามา** ความว่า สุวบัณฑิตได้บินไปเช่นนั้นแล้ว เป็นผู้ประสงค์ จะทำความสนิทสนมซึ่งประกอบเฉพาะเมถุน จึงเรียกนางนกสาลิกามา. คำว่า **กรงอันงาม** ได้แก่ ผู้ชื่อว่า มีกรงอันงาม เพราะความเป็นผู้อยู่ในกรงทอง.

เวเสติ เวสิเก เวสชาติเก. อิติ สาลิกา กิร สกุเณสุ เวสชาติกา นาม, เตน นํ เอวํ อาลปติ. **ตวาติ** สุมเร ตว วทามิ. **กจฺจิ เต มธุนา ลาชาติ** กจฺจิ เต มธุนา สทฺธึ ลาชา ลพฺภตีติ ปุจฺฉติ.

คำว่า **ในเพศ** ได้แก่ ประกอบในเพศคือ เกิดในเพศ. ได้ยินว่า นางนกสาลิกาชื่อว่า เกิดโดยเพศในพวกนกทั้งหลาย, เพราะเหตุนั้น คนจึงเรียกนางนกสาลิกาอย่างนั้น. คำว่า **ท่าน** ความว่า เรายอมกล่าวท่านอยู่ในกรงงาม. คำว่า **เธอได้ข้าวตอกกับน้ำผึ้งแลหรือ** ความว่า สุวบัณฑิตถาม (นางนกสาลิกา) ว่า เธอย่อมได้ข้าวตอกกับน้ำผึ้งแลหรือ.

กุโต นุ สมฺมอาคมฺมาติ สมฺม กุโต อาคนฺตฺวา ตฺวํ อิธ ปวิฏฺโฐสีติ ปุจฺฉติ. **กสฺส วาติ** เกน วา เปสิโต ตฺวํ อิธาคโตสีติ.

คำว่า **แน่ะ สหายเจ้ามาแต่ไหนหนอ** นางนกสาลิกาถามสุวบัณฑิตว่า แน่ะสหาย เจ้ามาแต่ไหนจึงบินเข้ามาในที่นี้. คำว่า **หรือว่าใคร** ความว่า หรือว่า ท่านเป็นผู้อันใครใช้แล้วจึงได้มาที่นี้ ดังนี้.

โส ตสฺสา วจนํ สุตฺวา "สจาหํ มิถิลาโต อาคโตมฺหีติ วกฺขามิ, เอสา มรณมาปนฺนาปิ มยา สทฺธึ วิสฺสาสํ น กริสฺสติ. สิวีรฏฺเฐ โข ปน

สุวโปดกนั้น ได้ฟังคำนางนกสาลิกาจึงคิดว่า "ถ้าเราบอกว่า เรามาจากมิถิลานคร นางนกสาลิกานี้แม้ถึงความตาย ก็จักไม่ทำความสนิทสนมกับเรา

อริฏฺฐปุรํ สลฺลกฺเขตฺวา อาคโต, ตสฺมา มุสาวาทํ กตฺวา สิวีราเชน เปสิโต หุตฺวา ตโต อาคตภาวํ กเถสฺสามี"ติ จินฺเตตฺวา อาห

ก็เราได้กำหนดอริฏฐปุระในแคว้นสีวีมาแล้ว เพราะฉะนั้นเราจักกล่าวมุสาวาทเป็นผู้อันพระเจ้าสีวิราชส่งมาแล้ว จักบอกความที่เรามาแล้ว จากอริฏฐปุระนั้น ดังนี้ จึงกล่าวว่า

๖๑๙. "อโหสึ สิวิราชสฺส
ปาสาเท สยนปาลโก
ตโต โส ธมฺมิโก ราชา
พนฺเธ โมเจติ พนฺธนา.

๖๑๙. "ฉันเป็นผู้อันเขาเลี้ยงไว้ ใกล้ที่บรรทม บนปราสาทของพระเจ้าสีวิราช พระราชาพระองค์นั้นทรงตั้งอยู่ในธรรม โปรดให้ปล่อยสัตว์ทั้งหลาย ผู้ถูกติดขังอยู่ จากที่ติดขังนั้น.

ตตถ **พนฺเธติ** โส อตฺตโน ธมฺมิกตาย สพฺเพ สตฺเต พนฺธนา โมเจติ. เอวํ โมเจนฺโต มํปิ สทฺทหิตฺวา "มุญฺจถ นนฺ"ติ อาห. โสหํ วิวฏา สุวณฺณปญฺชรา นิกฺขมิตฺวา พหิปาสาเท ยถิจฺฉามิ, ตตฺถ โคจรํ คเหตฺวา สุวณฺณปญฺชเรเยว วสามิ. ยถา ตฺวํ น เอวํ นิจฺจกาลํ ปญฺชเรเยว อิจฺฉามี"ติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ติดขัง** ความว่า พระเจ้าสีวิราชนั้นทรงให้ปล่อยสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง จากเครื่องผูก เพราะความที่พระองค์ทรงตั้งอยู่ในธรรม. เมื่อทรงให้ปล่อยอย่างนั้น ทรงเชื่อใจข้าพเจ้าแล้วตรัสว่า "พวกท่านจงปล่อยสุวโปดกนั้น" ดังนี้. ข้าพเจ้านั้นออกจากกรงทองที่เปิดไว้ ตามความปรารถนา ในภายนอกแห่งปราสาท, ไปหาอาหารในที่นั้น ๆ แล้วกลับไปอยู่ในกรงทองตามเดิม. ข้าพเจ้าย่อมไม่ปรารถนาจะอยู่ในกรงตลอดกาลเป็นนิตย์เหมือนเจ้า" ดังนี้.

อถสฺส สา อตฺตโน อตฺถาย สุวณฺณปิตเก ฐปิเต มธุลาเช จ

ลำดับนั้น นางนกสาลิกาจึงให้ข้าวตอกคลุกน้ำผึ้ง และน้ำหวานซึ่งวางไว้

มธุโรทกญฺจ ทตฺวา "สมฺม ตฺวํ ทูรโต อาคจฺฉสิ, เกนตฺเถน อิธาคโตสี"ติ ปุจฺฉิ. โส ตสฺสา วจนํ สุตฺวา รหสฺสํ โสตุกาโม มุสาวาทํ กตฺวา อาห

ในกระเช้าทองเพื่อตนแก่สุวโปดกนั้น ถามว่า "แน่ะ สหายท่านมาแต่ที่ไกล, ท่านมาในที่นี้ด้วยต้องการอะไร". สุวโปดกฟังคำนางนกสาลิกาแล้ว ผู้ใคร่จะฟังความลับ จึงมุสาวาท กล่าวว่า

๖๒๐. "ตสฺส เมกา ทุติยาสิ
สาลิกา มญฺชุภาณิกา
ตํ ตตฺถ อวธิ เสโน
เปกฺขโต สุมเร มมา"ติ.

๖๒๐. "นางนกสาลิกาตัวหนึ่ง พูดจาไพเราะ เป็นภรรยาของฉัน เหยี่ยวได้ฆ่านางนกสาลิกานั้นเสีย ในห้องที่บรรทม ต่อหน้าของฉัน ผู้อยู่ในกรงงามเห็นอยู่".

ตตฺถ **ตสฺส เมกา**ติ ตสฺส มยฺหํ เอกา. **ทุติยาสี**ติ ปุราณทุติยิกา อโหสิ. **มญฺชุภาณิกา**ติ มธุรวจนา.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **นางนกสาลิกาตัวหนึ่ง** (เป็นภรรยา) ของฉัน. ความว่า นางนกสาลิกาตัวหนึ่งเป็นภรรยาของฉัน. คำว่า **เป็นภรรยา** ความว่า ได้เป็นภรรยาเก่า. คำว่า **พูดจาไพเราะ** ได้แก่ พูดจาอ่อนหวาน.

อถ นํ สา ปุจฺฉิ "กถมฺปน เต ภริยํ เสโน อวธี"ติ. โส ตสฺสา อาจิกฺขนฺโต "สุณ ภทฺเท เอกทิวสํ อมฺหากํ ราชา อุทกกีฬํ คจฺฉนฺโต มมฺปิ ปกฺโกสิ, อหํ ภริยं อาทาย เตน สทฺธึ คนฺตฺวา อุทกํ กีฬิตฺวา สายณฺหสมเย เตเนว สทฺธึ ปจฺจาคนฺตฺวา รญฺญา สทฺธึเยว ปาสาทํ อภิรุยฺห สิรึ สุขาปนตฺถาย ภริยํ

ลำดับนั้น นางนกสาลิกา จึงถามสุวโปดกนั้นว่า "ก็เหยี่ยวฆ่าภรรยาของท่านได้อย่างไร". สุวโปดกเมื่อจะบอกแก่นางนกสาลิกานั้น จึงกล่าวว่า "นางผู้เจริญเธอจงฟัง วันหนึ่งพระราชาของฉันเสด็จไปเล่นน้ำ ตรัสเรียกฉันไป, ฉันจึงพาภรรยาไปตามเสด็จกับพระองค์ เสด็จเล่นน้ำกลับมาพร้อมพระราชานั้น ในเวลาเย็นขึ้นปราสาทกับพระองค์ พา

อาทาย สีหปญฺชเรน นิกฺขมิตฺวา กูฏาคารกุจฺฉิยํ นิสีทึ, ตสฺมึ ขเณ เอโก เสโน กูฏาคารา นิกฺขมนฺเต อเมฺห คณฺหิตุํ ปกฺขนฺทิ, อหํ มรณภยภีโต เวเคน ปลายึ, สา ปน ตทา ครุคพฺภา อโหสิ, ตสฺมา เวเคน สา ปลายิตุํ นาสกฺขิ, อถ โส มยฺหํ ปสฺสนฺตสฺเสว ตํ มาเรตฺวาว อาทาย คโต.

ภรรยาออกมาจากกรง จับที่โพรงตำหนักยอด เพื่อยังสรีระให้สบาย, ขณะนั้นมีเหยี่ยวตัวหนึ่งบินมาโดยเร็ว เพื่อโฉบเราทั้งสอง ผู้ออกจากตำหนักยอด, ฉันกลัวแต่ภัย คือความตายบินหนีโดยเร็ว แต่ว่านางนกสาลิกานั้น เป็นผู้มีครรภ์แก่ เพราะเหตุนั้นนางจึงไม่อาจจะหนีไปได้โดยเร็ว ครั้งนั้นเหยี่ยวนั้น ก็ให้นางตายต่อหน้าฉันผู้เห็นอยู่แล้ว พานางหนีไป.

อถ มํ ตสฺสา โสเกน โรทมานึ ทิสฺวา อมฺหากํ ราชา กึ สมฺม โรทสีติ ปุจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ สุตฺวา อลํ สมฺม มา โรทสิ, อญฺญึ ภริยํ ปริเยสาหีติ วตฺวา มยา ตํ สุตฺวา กึ เทว อญฺญาย อนาจารายทุสฺสีลาย อานีตายปิ, วรํ เอเกเนว จริตุนฺติ วุตฺเต สมฺม อหํ เอกึ สกุณิกึ สีลาจารสมฺปนฺนึ ปสฺสามิ ตว ภริยาย สทิสเมว จูฬนีราชสฺส หิ สยนปาลิกาว เอวรูปา สาลิกา อตฺถิ, ตฺวํ ตตฺถ คนฺตฺวา ตสฺสา มนึ ปุจฺฉิตฺวา โอกาสึ ตาย กาเรตฺวา สเจ เต รุจฺจติ, อาคนฺตฺวา อมฺหากึ อาจิกฺข, อถาหึ วา เทวี วา คนฺตฺวา มหนฺเตน ปริวาเรน ตึ

ครั้งนั้น พระราชาของฉัน ทอดพระเนตรเห็นฉันร้องไห้ด้วยความโศกถึงภรรยานั้น จึงตรัสถามว่า แน่ะสหายเจ้าร้องไห้ทำไม ทรงสดับข้อความนั้น จึงตรัสว่า พอละสหาย เจ้าอย่าร้องไห้ จงแสวงหาภรรยาอื่น เมื่อฉันได้ฟังพระดำรัสนั้น จึงกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ ประโยชน์อะไรด้วยภรรยาอื่น ผู้ไม่มีอาจารมรรยาท ผู้ทุศีล แม้นำมาแล้ว การที่ข้าพระองค์เที่ยวไปคนเดียวนั่นแล ประเสริฐกว่า จึงตรัสว่า แน่ะ สหาย เราเห็นนางสกุณีตัวหนึ่ง สมบูรณ์ด้วยศีลาจารวัตร เช่นกับภรรยาของเจ้า ก็นางนกสาลิกาเห็นปานดังนี้ เขาเลี้ยงไว้ที่บรรทมของพระเจ้าจุลนีพรหมทัตมีอยู่ เจ้าจงไปในที่นั้น ถามน้ำใจของนางดู ให้นางทำโอกาส

อาเนสฺสามาติ วตฺวา มํ อิธ ปหิณิ เตน การเณนาคโตมฺหี"ติ วตฺวา อาห.

ถ้าเจ้าชอบใจ จงมาบอกเรา ต่อไปเราหรือพระเทวี จักไปนำเขามาด้วยบริวารใหญ่แล้ว ทรงส่งฉันมา ณ ที่นี้ ฉันเป็นผู้มาแล้ว เพราะเหตุนั้น" ดังนี้ จึงกล่าวว่า

๖๒๑. "ตสฺสา กามา หิ สมฺมตฺโต
อาคโตสฺมิ ตวนฺติเก
สเจ กเรยฺยาสิ[๑] โอกาสํ
อุภเยว วเสมฺหเส[๒]"ติ.

๖๒๑. "ก็เพราะมีความรักใคร่ต่อเจ้า ข้าจึงมาในสำนักของเจ้า ถ้าเจ้าพึงให้โอกาส เราทั้งสองจะได้อยู่ร่วมกัน".

สา ตสฺส วจนํ สุตฺวา โสมนสฺสมฺปตฺตา อโหสิ, อตฺตโน ปน อิจฺฉาย ภาวํ อชานาเปตฺวา อนิจฺฉมานา วิย อาห

นางนกสาลิกานั้น ได้ฟังคำของสุวโปดกนั้น ได้เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยความโสมนัสแล้ว, แต่ไม่ยังสุวโปดกให้รู้ความที่ตนมีความปรารถนา ทำเป็นเหมือนไม่ปรารถนาอยู่ จึงกล่าวว่า

๖๒๒. "สุโว จ สุวี กาเมยฺย
สาลิโก ปน สาลิกํ
สุวสฺส สาลิกาเยว
สวาโส โหติ กีทิโส"ติ.

๖๒๒. "ก็นกแขกเต้าพึงรักใคร่กับนางนกแขกเต้า แต่นกสาลิกา ก็พึงรักกับนางนกสาลิกา การอยู่ร่วมของนกแขกเต้า กับนางนกสาลิกาจะเป็นเช่นไร".

ตตฺถ **สุโว**ติ สมฺม สุวปณฺฑิต สุโวว อตฺตโน สมานชาติกํ สุวึ กาเมยฺย.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **นก** **แขกเต้า** ความว่า แน่ะ สุวบัณฑิตผู้สหาย นกแขกเต้าแล พึงรักใคร่กะนางนกแขกเต้าผู้มีชาติเสมอกันกับตน.

---

[๑] ฉ. กเรยฺย.
[๒] ฉ. วสาเมฺห.

CC-BY-NC-SA. ที่มา: ฝ่ายพัฒนาเทคโนโลยีและสื่อการเรียนรู้ มมร

กีทิโสติ อสมานชาติกานำ สำวาโส นาม กีทิโส โหติ. สุโว หิ สมานชาติกำ สุวึ ทิสฺวา จิรสนฺถวมฺปิ สาลิกำ ชหิสฺสติ, โส ปิยวิปฺปโยโค มหโต ทุกฺขาย ภวิสฺสตี"ติ อสมานชาติกานำ สำวาโส นาม กทาจิ น สเมตีติ.

คำว่า **จะเป็นเช่นไร** ความว่า ชื่อว่าการอยู่ร่วมของนกมีชาติไม่เสมอกัน จะเป็นเช่นไร. อธิบายว่า ชื่อว่าการอยู่ร่วมกับนกผู้มีชาติไม่เสมอกัน ย่อมไม่สงบในกาลบางครั้ง เพราะเหตุว่า ก็นกแขกเต้า เห็นนางนกแขกเต้าผู้มีชาติเสมอกัน ก็จักละนางนกสาลิกาแม้สนิทสนมกันมานาน ความพลัดพรากจากของรัก ก็จักเป็นทุกข์ใหญ่ ดังนี้.

อิตโร ตำ สุตฺวา "อยำ มำ น ปฏิกฺขิปติ, ปริหารเมว กโรติ, อทฺธา มำ อิจฺฉิสฺสติ, นานาวิธาหิ นำ อุปมาหิ สทฺทหาเปสฺสามี"ติ จินฺเตตฺวา อาห

สุวโปดกนี้ได้ฟังคำนางนกสาลิกานั้น จึงคิดว่า "นางนกสาลิกานี้ไม่ห้ามเรา ย่อมทำการบ่ายเบี่ยงโดยแท้ คงจักปรารถนาเราแน่ เราจักยังนางนกสาลิกานั้น ให้เชื่อถือเราโดยอุปมาวิธีต่าง ๆ" จึงกล่าวว่า

๖๒๓. "โยยำ กาเม[๑] กามยติ
อปิ จณฺฑาลิกามปิ
สพฺโพ หิ สทิโส โหติ
นตฺถิ กาเม อสาทิโส"ติ.

๖๒๓. "เออก็ผู้ใด ใคร่ในกามกับคนชาติจัณฑาล การอยู่ร่วมกันทั้งหมดกับคนจัณฑาลของผู้นั้น ย่อมเป็นเหมือนกัน บุคคลไม่เป็นเช่นเดียวกันในเพราะกาม ย่อมไม่มี".

ตตฺถ **จณฺฑาลิกามปีติ** จณฺฑาลิกำ อปิ. **สทิโสติ** จิตฺตสทิสตาย สพฺโพ สำวาโส สทิโสว โหติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **จณฺฑาลิกามปิ** ความว่า แม้เป็นชาติจัณฑาล. คำว่า **เป็นเช่นนั้น** ความว่า การอยู่

---

[๑] สี. ยุ. ยำ ยำ กามี.

ร่วมกันทั้งหมด ชื่อว่า ย่อมเป็นเหมือนกัน เพราะความเป็นผู้มีจิตคล้ายกัน.

กาเมติ กามสฺมึ หิ จิตฺตเมว ปมาณํ, น ชาติ.

คำว่า **ในกาม** ความว่า เพราะจิตในกามเท่านั้นเป็นประมาณ, จะใช่ชาติก็หามิได้.

เอวญฺจ ปน วตฺวา สุวปณฺฑิโต มนุสฺเสสุ ตาว นานาชาติยา อปฺปมาณภาวํ ทสฺสนตฺถํ อตีตํ อาหริตฺวา ทสฺเสนฺโต อนนฺตรํ คาถมาห

ก็แลครั้นนกแขกเต้าบัณฑิตกล่าวอย่างนี้แล้ว จึงนำเรื่องที่ล่วงมาเพื่อแสดงความไม่มีประมาณแห่งชาติต่าง ๆ ในมนุษย์ทั้งหลายก่อน เมื่อจะแสดงจึงกล่าวคาถาเป็นลำดับว่า

๖๒๔. "อตฺถิ ชมฺพาวฺ[๑]ตี นาม
มาตา สิวิสฺส ราชิโน
สา ปิยา วาสุเทวสฺส
กณฺหสฺส[๒] จ มเหสิยา"ติ.

๖๒๔. "พระราชมารดา ของพระเจ้าสีวี พระนามว่าชัมพาวดีมีอยู่ พระนางเป็นนางจัณฑาลได้เป็นพระมเหสี เป็นที่รัก ของพระเจ้าวาสุเทพ-กัณหโคตร".

ตตฺถ **ชมฺพาวตีติ** สิวีรญฺโญ มาตา ชมฺพาวตี นาม จณฺฑาลี อโหสิ. สา กณฺหายนโคตฺตสฺส ทสภาติกานํ เชฏฺฐกสฺส วาสุเทวสฺส ปิยา อคฺคมเหสี อโหสิ. โส กิเรกทิวสํ ทฺวารวติโต นิกฺขมิตฺวา อุยฺยานํ คจฺฉนฺโต จณฺฑาลคามโต เกนจิเทว

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ชัมพาวดี** ความว่า พระราชมารดาของพระเจ้าสีวี ชื่อชัมพาวดี ได้เป็นหญิงจัณฑาล. พระนางได้เป็นอัครมเหสีเป็นที่รักของพระเจ้าวาสุเทพ ผู้เป็นพี่ชายใหญ่ของพี่น้องชาย ๑๐ คน แห่งกัณหายนโคตร. ได้ยินว่า วันหนึ่ง พระเจ้าวาสุเทพนั้น

---

[๑] ม. ชมฺปาวตี.
[๒] ม. กณฺหสฺส มเหสี ปิยา.

กรณีเยน นครำ ปวิสนฺตี เอกำ จณฺฑาลิกำ เอกมนฺเต ฐิตำ อภิรูปำ กุมาริกำ ทิสฺวาว ปฏิพทฺธจิตฺโต หุตฺวา “กึ ชาติกา”ติ ปุจฺฉาเปตฺวา “จณฺฑาลชาติกา”ติ สุตฺวาปิ ปฏิพทฺธจิตฺตตาย อสฺสามิกภาวำ ปุจฺฉาเปตฺวา “อสฺสามิกา”ติ สุตฺวา ตำ อาทาย ตโตว นิวตฺติตฺวา นิเวสนำ เนตฺวา อคฺคมเหสึ อกาสิ. สา สิวึ นาม ปุตฺตำ วิชายิ. โส ปิตุ อจฺจเยน ทฺวารวติยำ รชฺชำ กาเรสิ. ตำ สนฺธาเยตำ วุตฺตำ.

เสด็จออกจากเมืองทวารวดีแล้ว กำลังเสด็จไปพระราชอุทยานทอดพระเนตร เห็นนางกุมาริกาคนหนึ่ง เป็นคนจัณฑาล มีรูปงดงามยิ่ง กำลังจะเดินไปสู่เมืองด้วยกรณียกิจบางอย่าง จากบ้านคนจัณฑาลซึ่งยืนชลออยู่ที่ส่วนสุดข้างหนึ่ง ทรงมีพระราชหฤทัยปฏิพัทธ์แล้ว รับสั่งให้ถามว่า “นางเป็นชาติอะไร” แม้ทรงสดับว่า “เป็นชาติจัณฑาล” ตรัสรับสั่งให้ถามว่า นางไม่มีสามีหรือ เพราะพระองค์มีจิตปฏิพัทธ์ ได้ทรงสดับว่า “ไม่มีสามี” จึงทรงพานางกลับจากที่นั้น นำไปสู่พระราชนิเวศน์ได้อภิเษกให้เป็นอัครมเหสี. พระนางประสูติพระโอรสองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าสีวิราชกุมาร, สีวิราชกุมารนั้น ได้เสด็จเถลิงราชสมบัติ ณ เมืองทวารวดี โดยกาลล่วงไปแห่งพระราชบิดา. นกแขกเต้าบัณฑิตกล่าวคำนี้ หมายถึงเรื่องนั้น.

อิติ โส อิทำ อุทาหรณำ อาหริตฺวา “เอวรูโปปิ นาม ขตฺติโย จณฺฑาลิยา สทฺธึ สำวาสำ กปฺเปสิ, อเมฺหสุ ติรจฺฉานคเตสุ กึ วตฺตพฺพเมว, อญฺญมญฺญำ สำวาสโรจนำเยว ปมาณนฺ”ติ วตฺวา อปรมฺปิ

นกแขกเต้านั้น นำเอาอุทาหรณ์นี้มาด้วยประการฉะนี้แล้ว จึงกล่าวว่า “ขึ้นชื่อว่ากษัตริย์ แม้เห็นปานดังนี้ ก็ยังสำเร็จสังวาส กับหญิงจัณฑาล, ใคร ๆ จะพึงกล่าวอะไรเล่าในเราทั้งหลายผู้เป็นสัตว์ดิรัจฉาน, การชอบใจร่วมสังวาสกัน

อุทาหรณ์ อาหรนฺโต อาห

๖๒๕. “รตนวตี กิปุริสี
สาปิ วจฺฉ์ อกามยิ
มนุสฺโส มิคิยา สทฺธึ
นตฺถิ กาเม อสาทิโส”ติ.

และกันเท่านั้น เป็นประมาณ” ดังนี้ เมื่อจะนำอุทาหรณ์อย่างอื่นมาจึงกล่าวว่า

๖๒๕. “นางกินรีชื่อรัตนวดี มีอยู่ แม้นางกินรีนั้น ก็ปรารถนาดาบสชื่อวัจฉะ มนุษย์ได้อภิรมย์กับนางเนื้อก็มี มนุษย์หรือสัตว์ต่างกันในเพราะกาม ย่อมไม่มี”.

ตตฺถ **วจฺฉนฺ**ติ เอวं นามกं ตาปสं. กถ์ ปน สา ตं อกามยี”ติ ? อตีตสฺมึ เอโก พฺราหฺมโณ กาเมสุ อาทีนวं ทิสฺวา มหนฺตं ยสं ปหาย อิสิปพฺพชฺชं ปพฺพชิตฺวา หิมวนฺเต ปณฺณสาลं มาเปตฺวา วสิ. ตสฺส ปณฺณสาลโต อวิทูเร เอกิสฺสา คุหายं พหู กินฺนรา วสนฺติ. ตตฺเถเวโก มกฺกฏโก ทฺวาเร วสติ. โส เนสं สีสं ภินฺทิตฺวา โลหิตं ปิวติ. กินฺนรา นาม ทุพฺพลา โหนฺติ ภีรุกชาติกา. โสปิ มกฺกฏโก มหา อติวิสาโล. เต ตสฺส กิญฺจิ กาตุ์ อสกฺโกนฺตา ตं ตาปสं อุปสงฺกมิตฺวา กตปฏิสนฺถารา อาคมนการณ์ ปุฏฺฐา “เอโก เทว มกฺกฏโก ชีวิตं โน ปหรติ, อญฺญ์ ปฏิสรณ์ น ปสฺสาม, ตฺวं ตं มาเรตฺวา อมฺหากं

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **วัจฉะ** ได้แก่ ดาบสผู้มีชื่ออย่างนี้ ถามว่า ก็นางกินรีนั้นได้รักใคร่กะดาบสนั้นอย่างไร. วิสัชนาว่า ในอดีตกาล พราหมณ์คนหนึ่งเห็นโทษในกามทั้งหลายสละยศอันใหญ่บวชเป็นฤาษี สร้างศาลาอยู่อาศัยในหิมวันตประเทศ. พวกกินนรเป็นอันมากอยู่ในถ้ำแห่งหนึ่งในที่ไม่ไกลแต่บรรณศาลาของดาบสนั้น. ในถ้ำนั้นมีแมงมุมตัวหนึ่งอาศัยอยู่ที่ประตูถ้ำนั้น. แมงมุมนั้นเจาะศีรษะของกินนรเหล่านั้น แล้วดื่มกินเลือด. ธรรมดากินนรทั้งหลายเป็นสัตว์มีร่างกายอ่อนแอเป็นชาติสัตว์ที่ขลาด. ฝ่ายแมงมุมนั้น ขึงข่ายไปกว้างขวางมาก. พวกกินนรเหล่านั้น ไม่อาจจะทำอะไรแมงมุมนั้นได้ เข้าไปหาดาบสนั้นมีปฏิสันถาร อันดาบสทำแล้ว ถูกดาบสถามถึงเหตุที่มาแล้ว กล่าวขอร้องว่า

โสตฺถิภาวํ กโรหี"ติ อาหํสุ.

"ข้าแต่พระคุณเจ้า แมงมุมตัวหนึ่ง คร่าชีวิตพวกข้าพเจ้า พวกข้าพเจ้าไม่เห็นคนอื่นจะเป็นที่พึ่งได้ พระคุณเจ้าจงยังแมงมุมนั้นให้ตาย แล้วทำความปลอดภัยแก่พวกข้าพเจ้าด้วยเถิด" ดังนี้.

ตํ สุตฺวา ตาปโส "อเปถ น มาทิสา ปาณาติปาตํ กโรนฺตี"ติ อปสาเทติ. ตาสุ รตนวตี นาม กินฺนรี อสฺสามิกา อโหสิ. เต ตํ อลงฺกริตฺวา ตาปสสฺส สนฺติกํ เนตฺวา "เทว อยํ เต ปาทปริจาริกา โหตุ, อมฺหากํ ปจฺจามิตฺตํ วเธหี"ติ อาหํสุ. ตาปโส ตํ ทิสฺวา ปฏิพทฺธจิตฺโต หุตฺวา ตาย สทฺธึ สํวาสํ กปฺเปตฺวา คุหาทฺวาเร ฐตฺวา โคจราย นิกฺขมนฺตํ มกฺกฏกํ มุคฺคเรน โปเถตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปสิ.

ดาบสได้ฟังคำนั้นแล้วไม่ยินดีด้วยการพูดว่า "พวกเจ้าจงไปเสียเถิด คนทั้งหลายผู้เช่นเรา ย่อมไม่ทำปาณาติบาต. บรรดานางกินนรเหล่านั้น นางกินรีชื่อรัตนวดียังไม่มีสามี. พวกกินนรเหล่านั้น จึงประดับตกแต่งนางกินรีนั้น นำไปสู่สำนักดาบส แล้วกล่าวว่า "ข้าแต่พระคุณเจ้า นางกินรีรัตนวดีนี้ จงเป็นผู้ปฏิบัติบำเรอเท้าของท่าน ท่านจงฆ่าปัจจามิตรของพวกข้าพเจ้าด้วยเถิด". ดาบสเห็นนางกินรีนั้น ก็มีจิตปฏิพัทธ์สำเร็จร่วมสังวาสกับนางกินรีนั้นแล้ว จึงถือไม้ค้อนไปทุบตีแมงมุมซึ่งออกไปหาอาหาร จับอยู่ที่ประตูถ้ำให้ถึงความสิ้นชีวิตแล้ว.

โส ตาย สทฺธึ สมคฺคสํวาสํ วสนฺโต ปุตฺตธีตาหิ วฑฺฒิตฺวา ตตฺเถว กาลมกาสิ. เอวํ สา ตํ กาเมสิ. สุวโปตโก อิมํ อุทาหรณํ อาหริตฺวา "วจฺฉตาปโส ตาว มนุสฺโส หุตฺวา ติรจฺฉานคตาย ตาย กินฺนริยา สทฺธึ

ดาบสนั้น อยู่ร่วมสมัครสังวาสกับนางกินรีนั้น เจริญด้วยบุตรและธิดาทั้งหลาย ได้ทำกาละในหิมวันตประเทศนั้นแหละ. นางก็รักใคร่ดาบสนั้น โดยอาการอย่างนี้. สุวโปดกนำอุทาหรณ์นี้มาแล้ว เมื่อจะแสดงว่า "วัจฉดาบสเป็นมนุษย์ก็ยัง

สำวาสำ กปฺเปสิ, กึมงฺคำ ปน, มยำ หิ อุโภปิ ปกฺขิโนว ติรจฺฉานคตา วา"ติ ทีเปนฺโต **"มนุสฺโส มิคิยา สทฺธินฺ"**ติ อาทิมาห. เอวำ มนุสฺสา ติรจฺฉานคตาย สทฺธึ สำวาสำ วสนฺตา สนฺติ สำวิชฺชนฺติ.

สำเร็จสังวาสกับนางกินรีนั้น ซึ่งเป็นสัตว์เดรัจฉานก่อน, ก็จะป่วยกล่าวไปไย, ด้วยว่า เราทั้งสองถึงเป็นนกก็เป็นสัตว์ดิรัจฉานด้วยกัน (ทำไมจะร่วมสังวาสกันไม่ได้เล่า)" จึงกล่าวคำเป็นอาทิว่า **"มนุษย์ย่อมสังวาสกับนางเนื้อ"** ดังนี้. มนุษย์ทั้งหลาย สังวาสกับสัตว์ดิรัจฉานยังมี คือ มีพร้อมอย่างนี้.

นตฺถิ กาเม อสาทิโสติ จิตฺตเมเวตฺถ ปมาณนฺติ.

คำว่า **มนุษย์หรือสัตว์ ต่างกันในเพราะกามย่อมไม่มี** ดังนี้ อธิบายว่า จิตเท่านั้น เป็นประมาณในเรื่องนี้.

สา ตสฺส วจนำ สุตฺวา "สามิ จิตฺตำ นาม สพฺพกาลำ เอกสทิสำ น โหติ, ปิยวิปฺปโยคสฺส ภายามิ สมฺมา"ติ อาห. โสปิ สุวปณฺฑิโต อิตฺถีมายากุสโล เตน นำ วีมำเสนฺโต ปุน คาถมาห

นางนกสาลิกา ได้ฟังคำของนกแขกเต้าฉลาดนั้น จึงกล่าวว่า "ข้าแต่นาย ขึ้นชื่อว่าจิตย่อมไม่เป็นเช่นเดียวกันตลอดกาลทั้งปวง, แน่ะสหาย ฉันกลัวต่อการพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รัก". ฝ่ายสุวบัณฑิตนั้น เป็นผู้ฉลาดในมายาหญิง เพราะเหตุนั้น เมื่อจะลองใจนางนกสาลิกานั้น จึงกล่าวคาถาอีกว่า

๖๒๖. "หนฺท โขหำ คมิสฺสามิ
สาลิเก มญฺชุภาณิเก
ปจฺจกฺขานุปทำ เหตำ
อติมญฺญสิ นูน มนฺ"ติ.

๖๒๖. "เอาเถอะ แม่นางนกสาลิกาผู้พูดไพเราะ ข้าจักไปละ เพราะถ้อยคำของเจ้านั้น เป็นเหตุให้รู้ประจักษ์ เจ้าดูหมิ่นข้านัก".

ตตฺถ **ปจฺจกฺขานุปทำ เหตนฺติ** ยำ ตฺวำ วเทสิ, ปจฺจกฺขานการณำ ปจฺจกฺขานโกฏฐาโส ปเนส.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **เพราะถ้อยคำของเจ้านั้น เป็นเหตุให้รู้ประจักษ์** ความว่า เจ้ากล่าวคำใด, ก็คำนั้นเป็นเหตุ ให้รู้ประจักษ์ คือเป็นส่วนให้รู้ประจักษ์.

อติมญฺญสีติ "นูน มำ อิจฺฉติเยว อยนฺ"ติ ตฺวำ อติกฺกมิตฺวา มญฺญสิ. น มยฺหำ สารำ ชานาสิ. อหำ หิ ราชปูชิโต, น มยฺหำ ภริยา ทุลฺลภา, อญฺญำ ภริยำ ปริเยสิสฺสามิ โสหำ คมิสฺสามีติ.

คำว่า **เจ้าดูหมิ่นเรานัก** ความว่า เจ้าดูหมิ่นเราเกินไปว่า "นกแขกเต้านี้ย่อมปรารถนาเราแน่นอน". เจ้าไม่รู้เนื้อแท้แห่งเรา. ด้วยว่า เราเป็นผู้อันพระราชาทรงบูชาแล้ว, ภรรยาแห่งข้าจะหาได้ยาก ก็หาไม่, ข้านั้นจักเที่ยวแสวงหา คือ จักไปหาภรรยาอื่น ดังนี้.

สา ตำ วจนำ สุตฺวาน ภิชฺชมานหทยา วิย ตสฺส สห ทสฺสเนเนว อุปฺปนฺนาย กามรติยา อนุทยฺหมานา วิย หุตฺวา อตฺตโน อิตฺถีมายาย อนิจฺฉมานา วิย หุตฺวา ทิยฑฺฒคาถมาห

นางนกสาลิกานั้น ได้ฟังคำนั้น ดุจมีหัวใจจะแตกอยู่ เป็นดุจอันความกำหนัดในกามเกิดขึ้นแล้ว พร้อมกับการเห็นสุวบัณฑิตตามเผาผลาญ เป็นผู้ทำเป็นเหมือนไม่ปรารถนา ด้วยมารยาสตรีของตน จึงกล่าวหนึ่งคาถากึ่งว่า

๖๒๗. "น สีรี ตรมานสฺส
มาธุร สุวปณฺฑิต
อิเธว ตาว อจฺฉสฺสุ
ยาว ราชาน ทกฺขสิ
โสสฺสิ สทฺทำ มุทิงฺคานำ
อานุภาวญฺจ ราชิโน"ติ.

๖๒๗. "ดูกรมาธุรสุวบัณฑิต สิริย่อมไม่มีแก่ผู้ด่วนได้ใจเร็ว เชิญท่านอยู่ที่นี้ จนกว่าจักได้เห็นพระราชา จงฟังเสียงตะโพน และอานุภาพของพระราชา".

ตตฺถ **น สิรี**ติ สมฺม สุวปณฺฑิต ตรมานสฺส สิรี น โหติ, ตรมาเนน กตํ กมฺมํ น โสภติ, ฆราวาโส นาม โส อติครุโก จินฺเตตฺวา ตุเลตฺวา กตฺตพฺโพ, อิเธว ตาว อจฺฉสฺสุ ยาว มหนฺเตน ยเสน สมนฺนาคตํ อมฺหากํ ราชานํ ปสฺสสิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **สิริย่อมไม่มี**(แก่ผู้ด่วนได้ใจเร็ว) ความว่า แน่ะสหาย สุวบัณฑิต สิริย่อมไม่มีแก่ผู้ด่วนได้ใจเร็ว, การงานอันผู้ด่วนได้ใจเร็วทำ ย่อมไม่งาม, ชื่อว่าการอยู่ครองเรือนนั้น เป็นการหนักยิ่ง ควรคิดชั่งตวงดูแล้วจึงทำ. ท่านจงอยู่ที่นี้ไปจนกว่า จะเห็นพระราชาของเราทั้งหลายเสด็จมา ด้วยยศอันใหญ่.

โสสฺสีติ สายณฺหสมเย กินฺนรีสมาน-ลีลาหิ อุตฺตมรูปธราหิ นารีหิ วชฺชมานานํ มุทิงฺคานํ อญฺเญสญฺจ คีตวาทิตานํ สทฺทํ สุณิสฺสสิ, รญฺโญ จ อานุภาวํ มหนฺตํ สิริโสภคฺคํ ปสฺสิสฺสสิ, สมฺม กึ ตฺวํ ตุริโตสิ, เลสมฺปิ น ชานาสิ, อจฺฉ ตาว, ปจฺฉา ชานิสฺสามี"ติ.

คำว่า **ท่านจงฟัง** ความว่า ท่านจักได้ฟังเสียงดนตรี และเสียงตะโพน อันนารีผู้ทรงรูปอุดม มีลีลาเสมอด้วยนางกินรี ขับประโคมแล้ว และเสียงขับประโคมของชนเหล่าอื่น ในเวลาเย็น และท่านจักเห็นอานุภาพ คือ ความมีสิริโสภาคอันใหญ่ของพระราชา, แน่ะสหาย ท่านจะด่วนไปทำไม ท่านยังไม่รู้ชั้นเชิง, ท่านจงอยู่ก่อน เราจักรู้ภายหลัง" ดังนี้.

อถ เต สายณฺหสมนนฺตเร เมถุนสංวาสं กรึสุ, สมคฺคา สมฺโมทมานา ปิยสංวาสา อเหสุ. อถ นं สุวโปตโก "น อิทาเนว สา มยฺหं รหสฺสं คุยฺหิสฺสติ, อิทานิ นํ ปุจฺฉิตฺวา คนฺตุ วฏฺฏตี"ติ จินฺเตตฺวา "สาลิเก"ติ อาห. "กึ สามี"ติ กิญฺจ เต

ลำดับนั้น สัตว์ทั้ง ๒ นั้น ได้ทำการอยู่ร่วมด้วยอำนาจคู่ครอง ในระหว่างเวลาเย็น, เป็นผู้สามัคคีกัน บันเทิงอยู่ร่วมรักกันแล้ว. ลำดับนั้นสุวโปดกคิดว่า "บัดนี้นางนกสาลิกาจักไม่ซ่อนความลับเรา บัดนี้ ควรเราจะไปถามความลับนาง" ดังนี้ จึงกล่าวว่า "แน่ะ

วตฺตุกาโมมฺหีติ. วท สามีติ. โส "โหตุ อชฺช อมฺหากำ มงฺคลทิวโส อญฺญสฺมึ ทิวเส ชานิสฺสามี"ติ. "สเจ มงฺคล-ปฏิสำยุตฺตำ, กเถหิ โน เจ มา กเถหิ สามี"ติ. "มงฺคลกถาเปสา ภทฺเท"ติ. เตนหิ กเถหีติ. อถ นำ "สเจ โสตุกามา ภวิสฺสสิ, กเถสฺสามิ เต"ติ วตฺวา ตำ รหสฺสำ ปุจฺฉนฺโต ทิยฑฺฒคาถามาห

แม่สาลิกา". นางจึงตอบว่า "อะไรนาย". นกแขกเต้า จึงกล่าวว่า ฉันเป็นผู้ใคร่จะกล่าวอะไรกะเธอ. นางตอบว่า ข้าแต่นายท่านจงกล่าวเถิด. สุวโปดกกล่าวว่า "วันนี้ จงยกไว้เป็นวันมงคลของเราทั้งสอง เราจักทราบในวันอื่น" ดังนี้. นางนกสาลิกาจึงพูดว่า "ถ้าเรื่องประกอบด้วยมงคล ท่านจงพูด ข้าแต่นาย ถ้าไม่ประกอบด้วยมงคล ท่านอย่าพูด" ดังนี้. สุวโปดก พูดว่า "แน่ะนางผู้เจริญ กถานั้นเป็นมงคลกถา". นางกล่าวว่า ถ้าเช่นนั้น ท่านจงกล่าวเถิด. ลำดับนั้น สุวโปดกจึงกล่าวกะนางนกสาลิกาว่า "ถ้าเจ้าอยากฟัง เราจักกล่าวแก่เจ้า" เมื่อจะถามความลับนั้น จึงกล่าวหนึ่งคาถากึ่งว่า

๖๒๘. "โย นุ ขฺวายำ ติพฺโพ สทฺโท
ติโรชนปเท สุโต
ธีตา ปญฺจาลราชสฺส
โอสธี วิย วณฺณินี
ตำ ทสฺสติ วิเทหานำ
โส วิวาโห ภวิสฺสตี"ติ.

๖๒๘. "เสียงที่เซ็งแซ่ ฉันได้ฟังมาแล้ว ภายนอกชนบทว่า พระราชธิดาของพระเจ้าปัญจาลราช มีพระฉวีวรรณ ดังดาวประกายพฤกษ์ พระเจ้าปัญจาลราช จักพระราชทาน พระราชธิดานั้นแก่ชาวแคว้นวิเทหะ คือจักมีการอภิเษกระหว่างพระเจ้าวิเทหราชกับพระราชธิดานั้น".

ตสฺสตฺโถ โย นุโข อยํ สทฺโท ติพฺโพ พหโล, ติโร ชนปเท สุโตติ ปรรฏฺเจสุ ปรชนปเทสุ วิสฺสุโต ปญฺญาโต ปตฺถโต. กินฺติ ? ธีตา ปญฺจาลราชสฺส โอสธีตารกาว วิโรจมานา ตาย เอว สมานวณฺณินี อตฺถิ ตํ โส วิเทหานํ ทสฺสติ, โส วิวาโห ภวิสฺสตีติ. โย โส เอวํ ปตฺถโต สทฺโท, อหํ ตํ สุตฺวา จินฺเตสึ “อยํ กุมาริกา อุตฺตมรูปธรา, วิเทหราชา จ จูฬนี-รญฺโญ ปฏิสตฺตุ อโหสิ. อญฺเญ พหู ราชาโน พฺรหฺมทตฺตสฺส สนฺติ, เตสํ อทตฺวา กึการณา เวเทหสฺส ธีตรํ เทตี”ติ.

เนื้อความแห่งคาถานั้นว่า เสียงเซ็งแซ่ คือ เสียงหนาแน่น อันเราฟังมา รู้ทั่วแผ่ไปในรัฐอื่นในชนบทอื่นว่า เราฟังมาภายนอกชนบท. ถามว่า เพราะอะไร ? วิสัชนาว่า เพราะพระราชธิดาของพระเจ้าปัญจาลราช มีพระฉวีวรรณรุ่งเรือง ดุจดาวประกายพฤกษ์ทีเดียวมีอยู่ พระเจ้าปัญจาลราช จักพระราชทานพระธิดานั้น แก่พระเจ้าวิเทหราช, จักมีการอภิเษกระหว่างพระเจ้าวิเทหราชกับพระราชธิดานั้น. เสียงได้แผ่ไปอย่างนี้ เราได้ฟังเสียงนั้น จึงคิดว่า “พระนางกุมาริกานี้ทรงไว้ซึ่งรูปอันอุดม, ก็พระเจ้าวิเทหราชก็เป็นศัตรู ต่อพระเจ้าจุลนี-พรหมทัต. พระราชาเหล่าอื่นเป็นอันมาก เป็นไปในอำนาจ ของพระเจ้าพรหมทัตมีอยู่, เพราะเหตุไร พระองค์จึงไม่พระราชทาน แก่พระราชาเหล่านั้น กลับพระราชทานพระธิดา แก่พระเจ้าวิเทหราช” ดังนี้.

สา ตสฺส วจนํ สุตฺวา เอวมาห “สามิ กึการณา มงฺคลทิวเส อวมงฺคลํ กเถสี”ติ. อหํ “มงฺคลนฺ”ติ กเถมิ, ตฺวํ “อวมงฺคลนฺ”ติ วทสิ, กึ นุโข เอตนฺติ. สามิ อมิตฺตานมฺปิ เตสํ เอวรูปา มงฺคลกิริยา มา โหตูติ.

นางนกสาลิกา ได้ฟังคำของสุวบัณฑิตนั้น จึงกล่าวอย่างนี้ว่า “ข้าแต่นาย เพราะเหตุไร ท่านจึงกล่าวอวมงคลในวันมงคล”. สุวบัณฑิตกล่าวว่า ฉันกล่าวว่า “มงคล” เธอกล่าวว่า “อวมงคล” เหตุนั้นอย่างไรหนอ. นางกล่าวว่า

กเถหิ ตาว ภทฺเทติ. สามิ น สกฺกา กเถตุนฺติ. ภทฺเท ตยา วิทิตํ รหสฺสํ มม อกถนกาลโต ปฏฺฐาย นตฺถิ นาม อมฺหากํ สมคฺคสวาโสติ สา เตน นิปฺปีฬิยมานา "เตนหิ สุณาหี"ติ วตฺวา อาห

ข้าแต่นาย การทำมงคลเห็นปานนี้ จงอย่ามีแก่ชนเหล่านั้น แม้เป็นอมิตรกัน. นกแขกเต้าจึงกล่าวว่า แน่ะนางผู้เจริญ เธอจงแจ้งเรื่องนั้นก่อน. นางนกสาลิกากล่าวว่า แน่ะนาย ฉันไม่อาจจะพูดได้. นกแขกเต้าจึงพูดว่า แน่ะนางผู้เจริญ จำเดิมแต่กาลที่เธอบอกความลับ ที่เธอรู้แล้วแก่ฉันไม่ได้ การอยู่ร่วมสมัครสังวาสของเราทั้งสองก็ชื่อว่าไม่มี. นางนกสาลิกาถูกสุวโปดกบีบคั้นนัก จึงกล่าวว่า "ถ้าเช่นนั้นท่านจงฟัง" แล้วกล่าวว่า

๖๒๙. "เอทิโส เต[1] อมิตฺตานํ
วิวาโห โหตุ มาธุร
ยถา ปญฺจาลราชสฺส
เวเทหน ภวิสฺสตี"ติ.

๖๒๙. "ดูกรมาธุระวิวาหมงคลของเหล่าชนผู้เป็นข้าศึกเช่นนี้ จักมีเหมือนพระเจ้าปัญจาลราช ทรงทำวิวาหมงคลพระธิดา กับพระเจ้าวิเทหะ ขออย่าได้มีเลย".

อิมํ คาถํ วตฺวา ปุน เตน "ตฺวํ ภทฺเท กสฺมา เอวรูปึ กถึ กเถสี"ติ วุตฺเต "เตนหิ สุณาหิ ปุน เอตฺถ เต โทสํ กเถสฺสามี"ติ วตฺวา อิตรํ คาถมาห

ครั้น นางนกสาลิกากล่าวคาถานี้แล้ว เมื่อนกแขกเต้าซักถามว่า "แน่ะนางผู้เจริญ เพราะเหตุไร เธอจึงกล่าวคำเห็นปานนี้" จึงกล่าวว่า "ถ้าเช่นนั้นท่านจงฟัง ฉันจักกล่าวโทษในเรื่องนี้แก่ท่านอีก" ได้กล่าวคาถานี้ว่า

---

[1] ฉ. มา.

๖๓๐. "อานยิตฺวาน เวเทหำ
ปญฺจาลานำ รเถสโภ
ตโต นำ ฆาตยิสฺสติ
นาสฺส สขี ภวิสฺสตี"ติ.

๖๓๐. "พระราชาผู้เป็นจอมทัพ แห่งชาว ปัญจาลนคร จักทรงนำพระเจ้าวิเทหราชมาแล้ว แต่นั้น จักรับสั่งให้ปลงพระชนม์ พระเจ้าวิเทหะนั้นเสีย พระเจ้าวิเทหราช จักไม่เป็นสหายของพระเจ้าปัญจาลราชนั้น".

ตตฺถ **ตโต นำ ฆาตยิสฺสตีติ** ยทา โส อิมำ นครำ อาคโต ภวิสฺสติ, ตทา เตน สขิภาวำ มิตฺตธมฺมำ น กริสฺสติ, ทฏฺฐุปิสฺส ธีตรำ น ทิสฺสติ, เอโก กิรสฺส ปน อตฺถธมฺมานุสาสโก มโหสถปณฺฑิโต นาม อตฺถิ, เตน นำ สทฺธึ ฆาเตสฺสติ, เต อุโภ ชเน ฆาเตตฺวา ชนปานำ ปิวิสฺสามาติ เกวฏฺโฏ รญฺญา สทฺธึ มนฺเตตฺวา ตำ คณฺหิตฺวา อาคนฺตุ มิถิลำ คโตติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **แต่นั้น จักรับสั่งให้ปลงพระชนม์ พระเจ้าวิเทหราชเสีย** นางนกสาลิกากล่าวว่า กาลใด พระเจ้าวิเทหราชนั้นจักเสด็จมาสู่พระนครนี้, กาลนั้นจักไม่ทำความเป็นสหาย คือมิตรธรรม ด้วยพระเจ้าวิเทหะนั้น, จักไม่พระราชทานพระธิดาแก่พระเจ้าวิเทหราชนั้น แม้เพื่อทอดพระเนตร ได้ยินว่าก็บัณฑิตคนหนึ่งชื่อมโหสถบัณฑิต ผู้ถวายอรรถธรรม แด่พระเจ้าวิเทหราชนั้นมีอยู่, จักฆ่ามโหสถบัณฑิตพร้อมกับพระเจ้าวิเทหราชนั้น, เราทั้งหลายครั้นฆ่าคนทั้ง ๒ นั้นแล้ว จักดื่มน้ำชนะบานกัน เกวัฏพราหมณ์ปรึกษากับพระราชา ด้วยประการฉะนี้แล้วจึงไปสู่มิถิลานคร เพื่อลวงพระเจ้าวิเทหราชให้เสด็จมา.

เอวญ สา คุยฺหมนฺตำ นิสฺเสสำ กตฺวา สุวปณฺฑิตสฺส กเถสิ. โส ตำ สุตฺวา ปณฺฑิโต “อาจริโย เกวฏฺโฏ อุปายกุสโล, อจฺฉริยำ ตสฺส รญฺโญ เอวรูเปน อุปาเยน ฆาตนนฺ”ติ เกวฏฺฏำ วณฺเณตฺวา “เอวรูเปน อวมงฺคเลน อมฺหากำ โก อตฺโถ ตุณฺหีภูตา สยามา”ติ อาคมนกมฺมสฺส นิปฺผตฺตึ ญตฺวา ตำ รตฺตึ ตาย สทฺธึ วสิตฺวา “ภทฺเท อหำ สิวิรญฺโญ คนฺตฺวา มนาปาย ภริยาย ลทฺธภาวำ สิวีรญฺโญ จ เทวิยา จ อาโรเจสฺสามี”ติ อตฺตโน คมนำ อนุชานาเปตุำ อาห.

นางนกสาลิกานั้น บอกความลับที่ปรึกษากันทั้งหมดไม่ให้เหลือ แก่นกแขกเต้าบัณฑิตแล้ว. นกแขกเต้าบัณฑิตได้ฟังคำลับนั้น สรรเสริญอาจารย์เกวัฏว่า “อาจารย์เกวัฏเป็นผู้ฉลาดในอุบายการฆ่าพระเจ้าวิเทหะ ด้วยอุบายเห็นปานนี้ น่าอัศจรรย์” กล่าวว่า “ประโยชน์อะไร ด้วยอวมงคลเห็นปานนี้แก่เราทั้งหลาย เราทั้ง ๒ เป็นผู้นิ่งจงนอน” ดังนี้ รู้ความสำเร็จกิจที่มาแล้ว อยู่กับนางนกสาลิกานั้น สิ้นราตรี ๑ กล่าวว่า “แน่ะนางผู้เจริญ เราจักลาไปสู่แคว้นสีวีทูลบอกความที่เราได้ภรรยาเป็นที่ชอบใจแด่พระราชาสีวี และพระราชเทวี” แล้วกล่าว เพื่อให้นางนกสาลิกาอนุญาตการไปของตนว่า

๖๓๑. “หนฺท โข มำ อนุชานาหิ
รตฺติโย สตฺตมตฺติโย
ยาวาหำ สิวิราชสฺส
อาโรเจมิ มเหสิโน
ลทฺโธ จ เม อาวสโถ
สาลิกาย อุปนฺติกนฺ”ติ.

๖๓๑. “เอาเถิด เจ้าจงอนุญาตให้ข้าไป
ประมาณ ๗ ราตรี เพียงให้ข้า
ได้กราบทูล พระเจ้าสีวิราชกับ
พระมเหสีว่า การอยู่ใกล้เคียง
นางนกสาลิกา ข้าพเจ้าได้แล้ว”
ดังนี้.

ตตฺถ **มเหสิโน**ติ มเหสิยา จสฺส. **อาวสโถ**ติ วสนฏฺฐานำ. **อุปนฺติกนฺ**ติ อถ เน “เอถ ตสฺสา สนฺติกำ

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **พระมเหสี** ความว่า และพระมเหสีของพระเจ้าสีวีนั้น. คำว่า **การอยู่** ได้แก่ สถานที่อยู่.

คจฺฉามาติ วตฺวา อฏฺฐเม ทิวเส อิธาเนตฺวา มหนฺเตน ปริวาเรน ตํ คเหตฺวา คมิสฺสามิ, ยาว มมาคมนา มา อุกฺกณฺฐีติ.

คำว่า **ที่ใกล้เคียง** ความว่า ลำดับนั้น นกแขกเต้า กล่าวกะนางนกสาลิกาว่า "เราจักพูดกะคนทั้งหลายนั้นว่า 'ท่านทั้งหลายจงมา เราทั้งหลายจักไปสู่สำนักนางนกสาลิกานั้น' ดังนี้ ในวันที่แปดจักนำมาที่นครนี้แล้ว จึงรับเธอไปด้วยบริวารอันใหญ่, เธออย่าท้อแท้ใจจนกว่าฉันจะกลับมา".

ตํ สุตฺวา สาลิกา เตน สทฺธึ วิโยคํ อนิจฺฉมานาว ตสฺส วจนํ ปฏิกฺขิปิตุํ อสกฺโกนฺตี อนนฺตรํ คาถามาห

นางนกสาลิกา ได้ฟังคำพูดของนกแขกเต้านั้นแล้ว ไม่ปรารถนาจะพลัดพรากกับนกแขกเต้าเลย ไม่อาจห้ามคำกล่าวของนกแขกเต้าได้ จึงกล่าวคาถา เป็นลำดับว่า

๖๓๒. "หนฺท โข ตํ อนุชานามิ
รตฺติโย สตฺตมตฺติโย
สเจ ตฺวํ สตฺตรตฺเตน
นาคจฺฉสิ มมนฺติกํ
มญฺเญ โอกนฺตสนฺตํ มํ
มตาย อาคมิสฺสสี"ติ.

๖๓๒. "เอาเถอะ ข้าอนุญาตให้เจ้าไป
ประมาณ ๗ ราตรี ถ้าเจ้าไม่
กลับมาสำนักข้า โดย ๗ ราตรี
ข้าจะสำคัญตัวข้าว่า หยั่งลงแล้ว
สงบแล้ว เจ้าจักมา ในเมื่อข้า
ตายแล้ว".

ตตฺถ **มญฺเญ โอกนฺตสนฺตํ มนฺติ** เอวํ สนฺเต อหํ มํ อปคตชีวิตํ สลฺลกฺเขมิ. โส ตฺวํ อฏฺฐเม ทิวเส อนาคจฺฉนฺโต มยิ มตาย อาคมิสฺสสิ, ตสฺมา มา ปปญฺจมกาสีติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ฉันจะสำคัญตัวฉัน หยั่งลงแล้ว สงบแล้ว** ความว่า เมื่อเป็นอย่างนั้น ฉันจะกำหนดตัวฉันว่า มีชีวิตไปปราศแล้ว เธอเมื่อไม่มาในวันที่ ๘ ก็จักมาในเมื่อฉันตาย

แล้ว เพราะฉะนั้น ท่านอย่าทำการเนิ่นช้า" ด้วยประการฉะนี้.

อิตโรปิ "ภทฺเท กึ วเทสิ, มยฺหมฺปิ อฏฺฐเม ทิวเส ตำ อปสฺสนฺตสฺส กุโต ชีวิตนฺ"ติ วาจาย วตฺวา หทเยน ปน "ชีวิตำ วา มรณำ วา กึ ตยา มยฺหนฺ"ติ จินฺเตตฺวา วุฏฺฐาย โถกำ สีวีรฏฺฐาภิมุโข คนฺตฺวา นิวตฺติตฺวา ตสฺสา สนฺติกำ ปุนาคนฺตฺวา "ภทฺเท อหำ[1] ตว รูปสิริยา อทสฺสเนน น สกฺกา ตำ ฉฑฺเฑตุ, เตน นิวตฺตามี"ติ วตฺวา ปุน ปกฺขนฺทิตฺวา มิถิลำ คนฺตฺวา ปณฺฑิตสฺส อำสกูเฏ โอตริตฺวา มหาสตฺเตน ตาย สญฺญาย อุปริปาสาทำ อาโรเปตฺวา ปุฏฺโฐ สพฺพนฺตำ ปวุตฺตึ ปณฺฑิตสฺส อาโรเจสิ. โสปิสฺส ปุริมนเยเนว สพฺพำ สกฺการมกาสิ. ตมตฺถำ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

ฝ่ายสุวบัณฑิตกล่าวด้วยวาจาว่า "แน่ะ นางผู้เจริญ เธอพูดอะไร เมื่อฉันไม่เห็นเธอในวันที่ ๘ ฉันจะมีชีวิตอยู่แต่ที่ไหน" ดังนี้ แต่คิดด้วยใจว่า "จะมีชีวิตอยู่ หรือตายจะประโยชน์อะไรด้วยเธอสำหรับเรา" จึงบินขึ้นมุ่งหน้าเฉพาะสีวีรัฐไปได้หน่อยหนึ่ง จึงบินกลับมาสำนักนางนกสาลิกาอีกกล่าวว่า "นางผู้เจริญ ฉันไม่เห็นรูปสิริของเธอ ไม่อาจจะทิ้งเธอไป เพราะฉะนั้น ฉันจึงกลับมาหาเธอ" ดังนี้ จึงบินแล่นไปสู่มิถิลานครอีกร่อนลงจับที่จะงอยบ่า แห่งมโหสถบัณฑิตผู้อันพระมหาสัตว์ให้ขึ้นไปบนปราสาทด้วยสัญญานั้นแล้วไต่ถาม ได้บอกเรื่องทั้งหมดนั้นแก่มโหสถบัณฑิตแล้ว. ฝ่ายมโหสถบัณฑิต ได้ทำสักการะทั้งปวงแก่สุวโปดกนั้น โดยนัยหนหลังนั้นแล. พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

๖๓๓. "ตโต จ โส โข คนฺตฺวาน มาธุโร สุวปณฺฑิโต

๖๓๓. "ลำดับนั้นแล นกแขกเต้ามาธุรสุวบัณฑิตนั้น บินไปแล้วได้บอก

---

[1] มยาติ ยุตฺตตรำ.

มโหสถสฺส อกฺขาสิ สาลิกาย วจนํ อิทนฺ"ติ.

ถ้อยคำของนางสาลิกานี้ แก่มโหสถบัณฑิต".

ตตฺถ **สาลิกาย วจนํ อิทนฺติ** อิทํ สาลิกาย วจนนฺติ สพฺพํ วิตฺถาเรน อกฺขาสิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **คำของนางนกสาลิกานี้** ความว่า มาธุรสุวบัณฑิตได้บอกถ้อยคำทั้งปวง โดยพิสดารว่า นี้เป็นถ้อยคำของนางนกสาลิกา.

สุวกณฺฑํ นิฏฺฐิตํ.

กัณฑ์แห่งนกแขกเต้า จบ.

ตโต มหาสตฺโต จินฺเตสิ "ราชา มม อนิจฺฉมานสฺเสว คมิสฺสติ, คนฺตฺวา จ ปน มหาวินาสํ ปาปุณิสฺสติ, อถ มยฺหํ เอวรูปสฺส ยสทายกสฺส รญฺโญ วจนํ หทเย กตฺวา ตสฺส สงฺคหํ นากาสึ, ครหาปิ เม อุปฺปชฺชิสฺสติ มาทิเส ปณฺฑิเต วิชฺชมาเน กึการณา เอส นสฺสิสฺสติ, อหํ รญฺโญ ปุเรตรเมว คนฺตฺวา จูฬนึ ทิสฺวา สุวิภตฺตํ นครํ กตฺวา วิเทหรญฺโญ นิเวสนนครํ มาเปตฺวา คาวุตมตฺตํ ชงฺคอุมฺมงฺคํ, อฑฺฒโยชนิกํ มหาอุมฺมงฺคํ กาเรตฺวา จูฬนีรญฺโญ ธีตรํ อภิสิญฺจิตฺวา อมฺหากํ รญฺโญ

พระมหาสัตว์ได้ฟังคำสุวโปดก จึงคิดว่า "เมื่อเราไม่ปรารถนาให้เสด็จพระราชาจักเสด็จ ก็แล ครั้นพระราชาเสด็จไป จักถึงความพินาศใหญ่, ครั้งนั้นเมื่อพระราชาพระราชทานยศเช่นนี้แก่เราเรายังทำพระดำรัสไว้ในใจไม่ทำการสนองพระคุณพระราชา, แม้ความติเตียนจักเกิดขึ้นแก่เรา ครั้นเมื่อบัณฑิตเช่นเรามีอยู่ เพราะเหตุอะไร พระเจ้าวิเทหราชนี้จักพินาศเล่า เราจักไปล่วงหน้าก่อนพระราชา เฝ้าพระเจ้าจุลนีพรหมทัตสร้างนครเป็นที่ประทับอยู่ ของพระเจ้าวิเทหราช ทำให้เป็นนครจำแนกดีแล้ว ให้ทำอุโมงค์เป็นทางเดินประมาณ ๑

ปาทปริจาริกำ กตฺวา อฏฺฐารสอกฺโขภินี-พเลสุ เอกสตราชูสุ ปริวาเรตฺวา จิเตเสฺวว อมฺหากำ ราชานำ ราหุมุขโต จนฺทำ วิย โมเจตวา ตำ อาทาย นครเมว คโต, อาคมนำ นาม รญฺโญ มม ภาโร"ติ. ตสฺเสวำ จินฺเตนฺตสฺส สรีเร ปีติ อุปฺปชฺชิ. โส ปีติเวเคน อุทานำ อุทาเนนฺโต อิมำ อุปฑฺฒคาถมาห

คาวุต ให้ทำอุโมงค์ใหญ่ ราวครึ่งโยชน์ แล้ว อภิเษกพระราชธิดาของพระเจ้าจุลนีพรหมทัต ทำให้เป็นบาทบริจาริกาแห่งพระราชาของเรา เมื่อพระราชาร้อยเอ็ด มีพลนิกาย ๑๘ อักโขภินีแวดล้อมตั้งอยู่ ปลดเปลื้องพระราชาของเราให้พ้นไป ประดุจดวงจันทร์ พ้นไปจากปากอสุรินทราหู ฉะนั้น แล้วพาพระราชาเสด็จสู่พระนครทีเดียว, ชื่อว่ากรณียกิจมีมา ของพระราชาเป็นภาระของเรา" เมื่อมโหสถคิดอยู่อย่างนี้ ปีติก็เกิดขึ้นในสรีระ. มโหสถบัณฑิตเมื่อจะเปล่งอุทานด้วยกำลังปีติ จึงกล่าวครึ่งคาถานี้ว่า

๖๓๔. "ยสฺเสว ฆเร ภุญฺเชยฺย โภคำ
ตสฺเสว อตฺถำ ปุริโส จเรยฺยา"ติ.

๖๓๔. "บุรุษพึงบริโภค โภคสมบัติในเรือนของผู้ใด ควรประพฤติประโยชน์ให้แก่ผู้นั้นแท้".

ตสฺสตฺโถ ยสฺส รญฺโญ สนฺติกา ปุริโส มหนฺตำ อิสฺสริยำ ลภิตฺวา โภคำ ภุญฺเชยฺย, อกฺโกสนฺตสฺสาปิ ปริภาสนฺตสฺสาปิ ปหรนฺตสฺสาปิ คเล คเหตฺวา นิกฺกฑฺฒนฺตสฺสาปิ ตสฺเสว อตฺถำ หิตำ วุฑฺฒึ ปณฺฑิโต กายทฺวาราทีหิ ตีหิปิ ทฺวาเรหิ จเรยฺย.

เนื้อความแห่งคาถานั้นว่า บุรุษได้อิสริยยศใหญ่ พึงบริโภคโภคสมบัติจากสำนักของพระราชา พระองค์ใด บัณฑิตควรประพฤติประโยชน์เกื้อกูลและความเจริญ ด้วยทวารทั้ง ๓ มีกายทวารเป็นต้น แก่พระราชาผู้ด่าตัดพ้อ ประหาร หรือจับที่คอไสนั้น

น หิ มิตฺตทุพฺภิกมฺมํ นาม ปณฺฑิเตหิ กาตพฺพนฺ"ติ.

โดยแท้. เพราะว่าบัณฑิตทั้งหลาย ไม่ควรทำกรรมเป็นเหตุ ประทุษร้ายมิตร" ดังนี้.

อิติ จินฺเตตฺวา โส นฺหาตฺวา อลงฺกริตฺวา มหนฺเตน ยเสน ราชกุลํ คนฺตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ ฐิโต อาห "กึ เทว คมิสฺสถ อุตฺตรปญฺจาลนครนฺ"ติ. "อาม ตาต ปญฺจาลจนฺทึ อลภนฺตสฺส มม กึ รชฺเชน, มา มํ ปริจฺจช, มยา สทฺธึเยว ยาหิ, ตตฺถ โน คตการณา เทฺว อตฺถานิ นิปฺผชฺชิสฺสนฺติ, อิตฺถีรตนญฺจ ลภามิ, รญฺโญ จ มยา สทฺธึ เมตฺตี ปติฏฺฐหิสฺสตี"ติ. อถ นํ ปณฺฑิโต "เตนหิ เทว อหํ ปุเรตรํ คนฺตฺวา ตุมฺหากํ นิเวสนานิ มาเปมิ, ตุเมฺห มยา ปหิเต สาสเน อาคจฺเฉยฺยาถา"ติ วทนฺโต เทฺว คาถา อภาสิ

มโหสถบัณฑิต ครั้นคิดดังนี้แล้ว จึงอาบน้ำแต่งตัว ไปสู่ราชตระกูลด้วยยศอันใหญ่ ถวายบังคมพระราชาแล้ว ยืนอยู่ที่ส่วนข้างหนึ่งกราบทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพ พระองค์จักเสด็จไปยังอุตรปัญจาลนครหรือ". พระราชาตรัสตอบว่า "เออพ่อ เราจักไป เมื่อเราไม่ได้นางปัญจาลจันที จะต้องการอะไรด้วยราชสมบัติ เจ้าอย่าละทิ้งเรา จงไปกับเรา ประโยชน์ ๒ ประการ จักสำเร็จเพราะเหตุที่เราไปอุตรปัญจาลนครนั้น, คือเราจักได้นางแก้ว ๑ ราชไมตรีของพระเจ้าจุลนีพรหมทัตราชากับเรา จักดำรงอยู่ ๑" ดังนี้. ลำดับนั้น มโหสถบัณฑิต เมื่อทูลพระองค์ว่า "ข้าแต่สมมติเทพ ถ้าเช่นนั้น ข้าพระองค์จักไปก่อน สร้างราชนิเวศน์เพื่อพระองค์ พระองค์ควรเสด็จไป เมื่อข้าพระองค์ส่งข่าวมากราบทูล" ดังนี้ ได้ภาษิต ๒ คาถาว่า

"หนฺทาหํ คจฺฉามิ ปุเร ชนินฺท
ปญฺจาลราชสฺส ปุรํ สุรมฺมํ
นิเวสนานิ มาเปตุํ เวเทหสฺส ยสสฺสิโน.

"ข้าแต่ พระจอมประชาชน เอาเถิด ข้าพระองค์ จักไปสู่ปัญจาลบุรี ซึ่งน่ารื่นรมย์ดี ของพระเจ้าปัญจาลราชก่อน เพื่อสร้าง

พระนิเวศน์ ถวายพระเจ้าวิเทหะ
ผู้เรืองยศ.

๖๓๕. นิเวสนานิ มาเปตฺวา
เวเทหสฺส ยสสฺสิโน
ยทา เต ปหิเณยฺยามิ
ตทา เอยฺยาสิ ขตฺติยา"ติ.

๖๓๕. ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นกษัตริย์ ครั้น
ข้าพระองค์ สร้างพระนิเวศน์
ถวายพระเจ้าวิเทหะ ผู้เรืองยศ
เสร็จแล้ว พึงส่งข่าวมากราบทูล
พระองค์ได้เมื่อใด พระองค์พึง
เสด็จมาเมื่อนั้น".

ตตฺถ **เวเทหสฺสา**ติ ตว วิเทห-
ราชสฺส. **เอยฺยาสี**ติ อาคจฺเฉยฺยาสิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **พระเจ้า
วิเทหราช** ได้แก่ พระองค์ผู้ทรงพระนาม
ว่า พระเจ้าวิเทหราช. คำว่า **พึงเสด็จ
มา** ได้แก่ ควรเสด็จมา.

ตำ สุตฺวา ราชา "น กิร มำ
ปณฺฑิโต ปริจฺจชตี"ติ หฏฺฐตุฏฺโฐ
หุตฺวา อาห "ตาต ตว ปุรโต
คจฺฉนฺตสฺส กึ ลทฺธุ วฏฺฏตี"ติ.
พลพาหนำ เทวาติ. ยตฺตกำ อิจฺฉติ,
ตตฺตกำ คณฺหาหิ ตาตาติ. ปณฺฑิโต
"จตฺตาริ พนฺธนาคารานิ วิวราเปตฺวา
โจรานำ สงฺขลิกพนฺธนานิ ภินฺทาเปตฺวา
เตปิ มยา สทฺธึ เปเสถ เทวา"ติ
อาห. ยถารุจึ กโรหิ ตาตาติ.
มหาสตฺโต พนฺธนาคารานิ วิวราเปตฺวา
สูเร มหาโยเธ คตคตฏฺฐาเน กมฺมำ
นิปฺผาเทตุำ สมตฺเถ นีหราเปตฺวา "มำ

พระราชาทรงสดับคำนั้นแล้ว เป็น
ผู้มีพระหฤทัยยินดีร่าเริง ด้วยทรงดำริว่า
"ได้ยินว่า มโหสถบัณฑิตไม่ละทิ้งเรา"
จึงตรัสว่า "แน่ะ พ่อ เมื่อเจ้าไปก่อนควร
ได้อะไรไป". มโหสถกราบทูลว่า ข้าแต่
เทพเจ้า ควรได้พลและพาหนะ. พระราชา
ตรัสว่า แน่ะพ่อเจ้าต้องการสิ่งใดจงเอา
สิ่งนั้นไป. มโหสถบัณฑิตกราบทูลว่า
"ข้าแต่สมมติเทพ ขอพระองค์โปรดให้
เปิดเรือนจำ ๔ เรือน ให้ทำลายเครื่องจำ
คือโซ่ตรวนแห่งโจรทั้งหลาย ส่งโจร
เหล่านั้นไปกับข้าพระองค์". พระราชา
ทรงอนุญาตว่า แน่ะพ่อเจ้าจงทำตาม

อุปฏฺฐหถา"ติ วตฺวา เตสํ สกฺการํ กาเรตฺวา วฑฺฒกิกมฺมารจมฺมการ-ปาสาณการจิตฺตการอิฏฺฐการาทโย นานาสิปฺปกุสลา อฏฺฐารสเสนิโย อาทาย วาสิผรสุกุทฺทาลขนิตฺติอาทีนิ พหูนิ อุปการณานิ คาหาเปตฺวา มหาพลปริวุโต นครา นิกฺขมิ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

ชอบใจเถิด. พระมหาสัตว์จึงให้เปิดเรือนจำให้นำพวกโจรที่กล้าหาญ เป็นทหารใหญ่ ผู้สามารถจะยังการงานในที่ไปแล้ว ๆ ให้เสร็จออกมาแล้ว จึงกล่าวว่า "เจ้าทั้งหลายจงบำรุงเรา" แล้วให้ทำการเลี้ยงดู แก่ชนเหล่านั้นแล้วพาเอาเสนา ๑๘ เหล่า ผู้ฉลาดในศิลปต่าง ๆ มีช่างไม้ ช่างเหล็ก ช่างหนัง ช่างเขียนรูป ช่างอิฐ เป็นต้นไป ให้ถือเอาเครื่องอุปกรณ์เป็นอันมากมีมีด ขวาน จอบ เสียม เป็นต้นด้วย ผู้อันกองพลใหญ่แวดล้อมออกจากเมืองไปแล้ว. พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

๖๓๖. "ตโต จ ปายาสิ
ปุเร มโหสโถ
ปญฺจาลราชสฺส
ปุรํ สุรมฺมํ
นิเวสนานิ มาเปตุ
เวเทหสฺส ยสสฺสิโน"ติ.

๖๓๖. "ลำดับนั้น มโหสถบัณฑิต ได้ไปสู่ปัญจาลบุรี อันน่ารื่นรมย์ดีของพระเจ้าปัญจาลราชก่อน เพื่อสร้างพระนิเวศน์ ถวายพระเจ้าวิเทหราช ผู้เรืองยศ".

มหาสตฺโตปิ ตตฺเถว คจฺฉนฺโต โยชนนฺตเร เอเกกํ คามํ มาเปตฺวา เอเกกํ อมจฺจํ "ตุเมฺห รญฺโญ ปญฺจาลจนฺทึ คเหตฺวา นิวตฺตนกาเล หตฺถิอสฺสรเถ กปฺเปตฺวา ราชานํ อาทาย ปจฺจามิตฺเต ปฏิพาหนฺตา

ฝ่ายพระมหาสัตว์ เมื่อไปในที่ทั้งหลายนั้น ให้สร้างบ้านหลังหนึ่ง ๆ ในระหว่างโยชน์หนึ่ง ๆ แล้วกล่าวกับอำมาตย์คนหนึ่ง ๆ ว่า "ท่านทั้งหลายจงเตรียมจัดช้างม้าและรถไว้ ในกาลที่พระเจ้าวิเทหราช ทรงรับพระนาง

ตรวจทาน ๑๒-๑๓-๒๕๕๑

ขิปฺปํ มิถิลํ ปาเปยฺยาถา"ติ วตฺวา เสด็จไป ห้ามเหล่าปัจจามิตรมิให้
ฉเปสิ. คงฺคาตีรํ ปน ปตฺวา ประทุษร้าย ให้เสด็จถึงมิถิลานคร
อานนฺทกุมารํ นาม อมจฺจํ ปกฺโกสา- โดยเร็ว" ดังนี้วางอำมาตย์คนหนึ่งไว้.
เปตฺวา "อานนฺท ตวํ ตีณิ ก็ครั้นมโหสถไปถึงฝั่งคงคา จึงให้เรียก
วฑฺฒกิสตานิ อาทาย อุทฺธํ คงฺคํ อำมาตย์ชื่ออานันทกุมารมา ส่งไปว่า
คนฺตฺวา สารทารูนิ คาหาเปตฺวา "ดูกรอานันทะ ท่านจงพาช่างไม้ ๓๐๐
ติสตมตฺตา นาวาโย มาเปตฺวา คน ไปเหนือน้ำคงคา ให้ถือเอาไม้แก่น
นครสฺสตฺถาย ตตฺเถว ทารูนิ สร้างเรือประมาณ ๓๐๐ ลำ, แล้วให้
ตจฺฉาเปตฺวา สลฺลหุกานํ ทารูนํ ถากไม้ในที่นั้นนั่นแหละ แล้วบรรทุก
นาวาโย ปูราเปตฺวา ขิปฺปํ อาทาย ไม้เบาให้เต็มเรือขนเอามาโดยเร็ว เพื่อ
อาคจฺฉา"ติ เปเสสิ. ต้องการสร้างเมือง".

สยํ ปน นาวาย ปารคงฺคํ คนฺตฺวา ส่วนมโหสถเอง ก็ขึ้นเรือข้ามไปฝั่งโน้น
โอติณฺณฏฺฐานโต ปฏฺฐาย ปทสญฺญาเยว คำนวณทางด้วยกำหนดหมายเท้าก้าวไป
คเณตฺวา "อิทํ อฑฺฒโยชนฏฺฐานํ, จำเดิมแต่สถานที่ขึ้นจากเรือกำหนดว่า
เอตฺถ มหาอุมฺมงฺโค ภวิสฺสติ, อิมสฺมึ ที่นี้กึ่งโยชน์ อุโมงค์ใหญ่จักมีในที่นี้
ฐาเน รถฺโถ นิเวสนํ นครํ ภวิสฺสติ, พระนครเป็นที่ตั้งพระนิเวศน์ของพระเจ้า
อิโต ปฏฺฐาย ยาว ราชเคหา วิเทหราชจักมีในที่นี้, จำเดิมแต่พระนิเวศน์
คาวุตมตฺเต ชงฺฆอุมฺมงฺโค ภวิสฺสตี"ติ นี้ไป อุโมงค์เป็นที่เดินจักมีในที่ประมาณ
ปริจฺฉินฺทิตฺวา นครํ ปาวิสิ. ๑ คาวุต จนถึงพระราชคฤหาสน์ ดังนี้
ได้เข้าไปสู่อุตรปัญจาลนครแล้ว.

จูฬนีราชา โพธิสตฺตสฺส อาคมนํ สุตฺวา พระเจ้าจุลนีพรหมทัตทรงสดับการมาของ
"อิทานิ เม มโนรโถ ปูเรสฺสติ, พระโพธิสัตว์ เป็นผู้ถึงความยินดีอย่างยิ่ง
ปจฺจามิตฺตานํ ปิฏฺฐึ ปสฺสิสฺสามิ, ด้วยทรงดำริว่า "บัดนี้ความปรารถนาของ
อิมสฺมึ อาคเต เวเทโห นจิรสฺเสวา- เราจักเต็ม, เราจักเห็นหลังปัจจามิตร,

คมิสฺสติ, อถ เน อุโภปิ มาเรตฺวา สกลชมฺพุทีเป เอกรชฺชํ กาเรสฺสามี"ติ ปรมตุฏฺฐิมฺปตฺโต อโหสิ. สกลนครํ สงฺขุพฺภิ "เอส กิร มโหสธปณฺฑิโต, อิมินา กิร เอกสตราชาโน เลฑฺฑุนา กากา วิย ปลาปิตา"ติ.

ครั้นเมื่อมโหสถนี้มาแล้ว พระเจ้าวิเทหราชจักเสด็จมาต่อกาลไม่นานทีเดียว, ลำดับต่อไป เราจักยังชนแม้ทั้งสองนั้นให้ตาย แล้วจักครองราชสมบัติแต่ผู้เดียว ในสกลชมพูทวีปทั้งสิ้น" ดังนี้. พระนครทั้งสิ้นได้เอิกเกริกโกลาหลว่า "ได้ยินว่า คนผู้นี้ชื่อมโหสถบัณฑิต ได้ยินว่า พระราชาร้อยเอ็ดพระนคร อันมโหสถนี้ให้หนีไปราวกะบุคคลไล่กาให้หนีได้ด้วยก้อนดินฉะนั้น".

มหาสตฺโต นาคเรสุ อตฺตโน รูปสมฺปตฺตึ ปสฺสนฺเตสุเยว ราชทฺวารํ คนฺตฺวา รญฺโญ ปฏินิเวเทตฺวา "เอตู"ติ วุตฺเต ปวิสิตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ. อถ นํ ราชา ปฏิสนฺถารํ กตฺวา ปุจฺฉิ "ตาต ราชา โว กทา อาคมิสฺสตี"ติ. "มยา เปสิตกาเล เทวา"ติ. ตฺวํ ปน กิมตฺถํ อาคโตสี"ติ. "อมฺหากํ รญฺโญ นิเวสนํ มาเปตุํ เทวา"ติ. "สาธุ ตาตา"ติ. อถสฺส เสนาย ปริพฺพยํ ทาเปตฺวา มหาสตฺตสฺส มหนฺตํ สกฺการํ กาเรตฺวา นิเวสนเคหํ ทาเปตฺวา "ตาต ยาว เต ราชา อาคจฺฉติ, ตาว อนุกฺกณฺฐมาโน อมฺหากปิ กตฺตพฺพยุตฺตกํ กมฺมํ กโรนฺโต วสาหิ ตฺวนฺติ อาห.

พระมหาสัตว์ไปสู่ประตูพระราชวัง ในเมื่อชาวพระนครทั้งหลาย กำลังชมดูรูปสมบัติแห่งตน ให้ราชบุรุษไปกราบทูลพระเจ้าจุลนีพรหมทัตให้ทรงทราบ เมื่อพระราชารับสั่งว่า "จงมา" ดังนี้ เข้าไปถวายบังคมพระราชาแล้วได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง, ลำดับนั้น พระเจ้าจุลนีทรงทำปฏิสันถารกับมโหสถ ตรัสถามว่า "พระราชาของพวกท่าน จักเสด็จมาเมื่อไรพ่อ". มโหสถกราบทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพ พระราชาของข้าพระองค์จักเสด็จมาในกาลที่ข้าพระองค์ ส่งข่าวไปทูล, พระเจ้าจุลนี ตรัสถามว่า "ก็ท่านเป็นผู้มาแล้ว เพื่อประโยชน์อะไร". มโหสถกราบทูลว่า "พวกข้าพระบาทมา เพื่อสร้างพระราชนิเวศน์ ถวายพระราชา

ของพวกข้าพระองค์". พระเจ้าจุลนีตรัสว่า "ดีละพ่อ". ลำดับนั้น พระราชาโปรดให้พระราชทานเสบียงแก่เสนา ของมโหสถ โปรดให้ทำสักการะเป็นอันมาก และให้จัดเรือนเป็นที่อยู่ แก่พระมหาสัตว์ แล้วตรัสว่า "แน่ะพ่อ ท่านอย่าเดือดร้อน จงทำการงานที่ควรทำอยู่กับเรา จนกว่าพระราชาของท่านจะเสด็จมา".

โส จ กิร ราชนิเวสนำ อภิรุหนฺโต โสปาณปาทมูเล ฐตฺวา "อิธ ชงฺฆ-อุมฺมงฺคทฺวารำ ภวิสฺสตี"ติ สลฺลกฺเขสิ. อถสฺส เอตทโหสิ "ราชา 'อมฺหากมฺปิ กตฺตพฺพยุตฺตกำ กโรหี'ติ วทติ, อุมฺมงฺเค ขณฺณมาเน ยถา อิมำ โสปาณำ น โอสกฺกติ, ตถา กาเรตุำ วฏฺฏตี"ติ. อถ โส ราชานำ เอวมาห "เทว อหำ ปวิสนฺโตว โสปาณปาทมูเล ฐตฺวา อิธ นวกมฺมำ โอโลเกนฺโต มหาโสปาเณ โทสำ ปสฺสึ สเจ โว รุจฺจติ, อหำ ทารูนิ ลภนฺโต มนาปำ กตฺวา อตฺถเรยฺยนฺ"ติ.

ก็ได้ยินว่า มโหสถขึ้นไปสู่พระราชนิเวศน์ ยืนอยู่แทบเชิงบันไดได้กำหนดว่า "ประตูอุโมงค์ อันเป็นทางเดินจักมี ณ ที่นี้". ลำดับนั้น ความปริวิตกได้มีแก่ มโหสถว่า "พระราชาตรัสว่า 'เจ้าจงทำกิจที่เจ้าควรทำแก่เรา' ดังนี้ เมื่ออุโมงค์ถูกขุดอยู่ ควรให้ทำโดยประการที่ ไม่ให้บันไดทรุดลงได้" ลำดับนั้น มโหสถกราบทูลพระราชาอย่างนี้ว่า "ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระบาท เข้าไปยืนแทบเชิงบันได ตรวจดูการก่อสร้าง ได้เห็นข้อบกพร่องที่บันไดใหญ่, ถ้าข้อความที่ข้าพระบาทกราบทูลพระองค์พอพระทัย ข้าพระบาทเมื่อได้ไม้ทั้งหลายมา พึงปูลาดลงทำให้เป็นที่พอใจ".

โส "สาธุ ตาต อตฺถราหี"ติ อาห. โส "อิธ อุมฺมงฺคทฺวารำ ภวิสฺสตี"ติ

พระราชาจุลนี ตรัสว่า "แน่ะพ่อ ดีละ เจ้าจงลาดเถิด". มโหสถกำหนดดีแล้วว่า

สาธุกํ สลฺลกฺเขตฺวา โสปาณึ นีหริตฺวา ยตฺถ อุมฺมงฺคทฺวารํ ภวิสฺสติ ตตฺถ ปิสุโน อปคมนตฺถาย ผลกสนฺถารํ กาเรตฺวา ยถา น โอสกฺกติ, กาเรตฺวา ยถา น โอสกฺกติ, เอวํ นิจฺจลํ กตฺวา โสปาณึ อตฺถริ. ราชา ตํ อนฺตรึ อชานนฺโต "มม สิเนเหน กโรตี"ติ มญฺญิ.

"ประตูอุโมงค์จักมีในที่นี้" จึงนำบันได ออกไปให้ทำการปูลาดแผ่นกระดาน เพื่อ ต้องการไม่ให้มีฝุ่นในที่ที่จะเป็นประตู อุโมงค์ พาดบันไดไว้ (ตามเดิม) ทำให้ ไม่หวั่นไหวโดยประการที่ไม่ให้บันไดทรุด ลงได้. พระราชาเมื่อไม่ทรงทราบการทำ ในระหว่างนั้น (โทษอาจมีได้) ก็ทรงสำคัญ ว่า "มโหสถทำเพราะความรักเรา".

เอวํ ตํ ทิวสํ นวกมฺเมเนว วีตินาเมตฺวา ปุน ทิวเส ราชานํ อาห "เทว สเจ อมฺหากํ รญฺโญ วสนฏฺฐานํ ชาเนยฺยาม, มนาปึ กตฺวา ปฏิชคฺเคยฺยามา"ติ. "สาธุ ปณฺฑิต จเปตฺวา มม นิเวสนํ สกลนคเร ยึ นิเวสนึ อิจฺฉสิ, ตึ คณฺหาหีติ. "มหาราช มยึ อาคนฺตุกา, ตุมฺหากึ พหู วลฺลภา โยธา, เต อตฺตโน เคเหสุ คยฺหมาเนสุ อเมฺหหิ สทฺธึ กลหึ กริสฺสนฺติ ตสฺมา เทว เตหิ สทฺธึ มยึ กึ กริสฺสามา"ติ. "ปณฺฑิต เตสึ วจนึ มา คณฺห. ยึ รุจฺจติ, ตึ จานเมว คณฺหาเปหี"ติ. "เทว เต ปุนปฺปุนึ อาคนฺตฺวา ตุมฺหากึ อาโรเจสฺสนฺติ, เตน ตุมฺหากมฺปิ อมฺหากมฺปิ จิตฺตสุขึ น ภวิสฺสนฺติ, สเจ ปน อิจฺเฉยฺยาถ, ยาว มยึ

มโหสถยังวันนั้นให้ล่วงไปด้วยการ ก่อสร้างอย่างนี้แล้วในวันรุ่งขึ้นกราบทูล พระราชาว่า "ข้าแต่สมมติเทพ ถ้าข้า พระบาทพึงรู้สถานที่ประทับแห่งพระราชา ของข้าพระบาท ข้าพระบาทพึงปฏิบัติ ทำให้ชอบพระทัย". พระเจ้าจุลนีตรัส ตอบว่า "ดีละบัณฑิต ยกไว้แต่ราชนิเวศน์ ของเรา ในกรุงทั้งหมด ท่านปรารถนาที่ใด ทำเป็นราชนิเวศน์ ท่านจงเอาที่นั้น". มโหสถกราบทูลว่า "ข้าแต่มหาราชเจ้า พวกข้าพระบาทเป็นอาคันตุกะ โยธา ทั้งหลายของพระองค์ที่เป็นคนสนิทสนม มีมาก คนเหล่านั้นเมื่อข้าพระบาทเอา เรือนของตน ก็จักทำการทะเลาะกับพวก ข้าพระบาทเพราะฉะนั้น ข้าแต่สมมติเทพ พวกข้าพระบาทจักทำอะไรกับชนเหล่านั้น ได้". พระเจ้าจุลนีตรัสว่า "ดูกรบัณฑิต ท่านอย่าถือเอาคำของพวกนั้น สถานที่ใด

นิเวสนานิ คณฺหาม, ตาว ตุมฺหากำเยว มนุสฺสา โทวาริกา อสฺสุ ตโต เต ทฺวารำ อลภิตฺวา นาคมิสฺสนฺติ. เอวำ สนฺเต อมฺหากมฺปิ ตุมฺหากมฺปิ จิตฺตสุขำ ภวิสฺสตี"ติ.

ท่านชอบใจ ท่านจงให้ยึดเอาสถานที่นั้นทันที". มโหสถจึงกราบทูลต่อไปว่า "ข้าแต่สมมติเทพ พวกนั้นจักมากราบทูลพระองค์บ่อย ๆ เพราะเหตุนั้น ความสำราญพระราชหฤทัยทั้งของพระองค์และทั้งของข้าพระบาทจักไม่มี ก็ถ้าว่าพระองค์ทรงปรารถนาคนรักษาประตู คนรักษาประตูควรเป็นคนของข้าพระบาทจนกว่าข้าพระบาทจักหาสถานที่เป็นราช-นิเวศน์ของพระราชาแห่งข้าพระบาทได้ แต่นั้นพวกนั้นไม่ได้เข้าประตูก็จักไม่มา เมื่อเป็นเช่นนั้น พระองค์ก็จักทรงสำราญพระราชหฤทัย แลข้าพระบาทก็จักมีความสบายใจดังนี้.

ราชา "สาธู"ติ สมฺปฏิจฺฉิ. มหาสตฺโต โส ปาณปาทมูเล โสปาณสีเส มหาทฺวาเรติ สพฺพตฺถ อตฺตโน มนุสฺเสเยว ฐเปสิ "กสฺสจิ ปวิสิตุำ มา อทตฺถา"ติ. อถ มหาสตฺโต ปฐมำ รถฺโถ มาตุยา นิเวสนำ คนฺตฺวา "ภินฺทนาการำ ทสฺเสถา"ติ มนุสฺเส อาณาเปสิ. เต ทฺวารโกฏฺฐกโต ปฏฺฐาย อิฏฺฐกา จ มตฺติกา จ อปเนตุำ อารภึสุ. ราชมาตา ปวุตฺตึ สุตฺวา อาคนฺตฺวา "กิสฺส ตาตา มม เคหำ ภินฺทาเปถา"ติ อาห. "มโหสถปณฺฑิโต

พระราชาทรงรับคำว่า "ดีละ". พระ-มหาสัตว์นั้น ตั้งคนของตนไว้ในที่ทั้งปวง คือ ที่เชิงบันได หัวบันได และประตูใหญ่ บอกว่า "พวกเจ้าอย่าให้ใคร ๆ เข้าไป". ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ไปสู่พระตำหนักพระราชมารดาของพระราชา ก่อนสั่งคนทั้งหลายว่า "เจ้าทั้งหลายจงแสดงอาการรื้อพระตำหนัก" ดังนี้. คนเหล่านั้นเริ่มจะนำเอาอิฐและดินออก ตั้งแต่ซุ้มประตู พระราชชนนีของพระราชาทรงสดับเรื่องนั้น จึงเสด็จมาตรัสว่า "พวกเจ้าจะให้รื้อตำหนักของเราเพื่ออะไรพ่อ".

ภินฺทาเปตฺวา อตฺตโน รญฺโญ นิเวสนํ กาเรตุกาโมติ. "ยทิ เอวํ อิเธว วสถาติ. "อมฺหากํ รญฺโญ มหนฺตํ พลพาหนํ, อิทํ นปฺปโหติ, อญฺญํ มหนฺตํ กาเรสฺสามา"ติ. "ตุเมฺห มํ น ชานาถ, อหํ ราชมาตา, อิทานิ มม ปุตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ชานิสฺสามีติ. "มยํ รญฺโญ วจเนน ภินฺทาม, สเจ สกฺโกนฺตี นิวาเรหี"ติ.

คนเหล่านั้นทูลว่า "มโหสถบัณฑิตสั่งให้รื้อใคร่เพื่อจะให้สร้างพระราชนิเวศน์เพื่อพระราชาของตน. พระราชชนนีตรัสว่า "ถ้าอย่างนั้น พวกท่านจงอยู่ด้วยกันในตำหนักนี้ทีเดียว". คนเหล่านั้นทูลตอบว่า "พลพาหนะของพระราชาแห่งข้าพระองค์มีจำนวนมาก ตำหนักนี้ย่อมไม่พอกันอยู่ พวกข้าพระองค์จักให้สร้างที่ประทับอื่นให้ใหญ่". พระราชชนนีรับสั่งว่า "พวกเจ้าไม่รู้จักเรา, เราเป็นพระราชมารดาของพระเจ้าจุลนีพรหมทัต, เราจักไปยังสำนักของบุตรเราแล้วจักรู้กันบัดนี้". คนเหล่านั้นจึงทูลว่า "พวกข้าพระองค์จะรื้อตามพระราชดำรัสของพระราชา, ถ้าพระองค์อาจก็จงห้ามเถิด" ดังนี้.

สา กุชฺฌิตฺวา "อิทานิ กตฺตพฺพํ โว ชานิสฺสามี"ติ ราชทฺวารํ อคมาสิ. อถ นํ "มา ปวิสา"ติ โทวาริกา นิวารยึสุ. "อหํ ราชมาตา ตาตาติ. "น มยํ ชานาม, มยํ รญฺญา 'กสฺสจิ ปวิสิตุ มา อทตฺถา'ติ อณตฺตา, คจฺฉ ตวนฺติ. สา คเหตพฺพคหณํ อปสฺสนฺตี นิวตฺติตฺวา อตฺตโน นิเวสนํ โอโลเกนฺตี อฏฺฐาสิ. อถ นํ เอโก "กึ อิธ กโรสิ, คจฺฉสิ, คจฺฉสี"ติ วตฺวา อุฏฺฐาย คีวายํ คเหตฺวา ภูมิยํ ปาเตสิ.

พระนางสลากเทวีนั้นทรงกริ้ว ตรัสว่า "บัดนี้เราจักรู้กิจอันเราควรทำแก่พวกเจ้า" ได้เสด็จไปสู่ประตูพระราชวังแล้ว. ลำดับนั้น คนเฝ้าประตูทั้งหลายห้ามพระราชมารดาว่า "อย่าเข้าไป". พระราชมารดาตรัสว่า "เราเป็นพระราชชนนี พระราชานะพ่อ" คนเหล่านั้นทูลว่า "พวกข้าพเจ้าไม่ทราบ พระเจ้าจุลนีตรัสสั่งพวกข้าพเจ้าว่า 'อย่าให้ใครๆ เข้าไป' พระองค์จงเสด็จกลับไป". พระนางสลากเทวีนั้น เมื่อไม่ทอดพระเนตรเห็นคนเป็นที่อันตนพึงยึดถือ

ก็เสด็จกลับไปทอดพระเนตรตำหนักของพระองค์ประทับยืนอยู่. ลำดับนั้น บุรุษผู้หนึ่งจึงพูดกะพระนางว่า "ท่านทำอะไรที่นี้, ท่านจงไป ๆ" ดังนี้ แล้วลุกขึ้นจับพระศอผลักให้ล้มไปที่พื้นดิน.

สา จินฺเตสิ "อทฺธา รญฺญา อาณตฺตา ภวิสฺสนฺติ, อิตรถา เอวํ กาตุ๎ น สกฺขิสฺสนฺติ, ปณฺฑิตสฺเสว สนฺติกํ คมิสฺสามี"ติ คนฺตฺวา "ตาต มโหสถ กสฺมา นิเวสนํ เม ภินฺทาเปสี"ติ อาห. โส ตาย สทฺธึ น กเถสิ. สนฺติเก จิตปุ๎ริโส ปนสฺส "เทวิ กึ กเถสี"ติ อาห. "ตาต ปณฺฑิโต กสฺมา เม เคหํ ภินฺทาเปตีติ. วิเทหรญฺโญ นิเวสนฏฺฐานํ กาตุนฺติ. "กึ ตาต เอวํ มหนฺเต นคเร อญฺญตฺถ นิเวสนฏฺฐานํ น ลพฺภตีติ มญฺญามิ อิมํ สตสหสฺสํ ลญฺจํ คเหตฺวา อญฺญตฺถ กาเรหีติ. "สาธุ เทวิ ตุมฺหากํ เคหํ วิสชฺชาเปสฺสามิ, ลญฺจสฺส คหิตภาวํ ปน มา กสฺสจิ กถยิตฺถ มา โน อญฺเญปิ ลญฺจํ ทตฺวา เคหานิ วิสชฺชาเปตุกามา อเหสุนฺติ. ตาต "รญฺโญ มาตา ลญฺจมทาสี"ติ มยฺหมฺปิ ลชฺชนเมตํ, น กสฺสจิ กเถสฺสามีติ.

พระนางทรงดำริว่า "คนพวกนี้จักเป็นผู้อันพระราชาลูกเราสั่งแน่นอน ใคร ๆ นอกจากนี้ ไม่อาจจะทำอย่างนี้, เราจักไปหามโหสถบัณฑิตเท่านั้น" จึงเสด็จไปตรัสว่า "แน่ะพ่อมโหสถ เจ้าให้รื้อตำหนักของเราเพราะเหตุอะไร". มโหสถไม่พูดกับพระนาง. แต่บุรุษผู้ยืนอยู่ในที่ใกล้มโหสถจึงทูลว่า "พระเทวีพระนางตรัสอะไร". พระนางสลากเทวีตรัสถามว่า "พ่อมโหสถบัณฑิตให้รื้อตำหนักของเราเพราะเหตุไร". บุรุษนั้นจึงทูลว่า "เพื่อทำให้เป็นสถานที่สร้างพระนิเวศน์ของพระเจ้าวิเทหะ". พระนางตรัสว่าเรายอมเข้าใจว่าเมืองใหญ่ถึงอย่างนี้จะหาสถานที่สร้างราชนิเวศน์ในที่อื่นไม่ได้หรือพ่อคุณ" ดังนี้ เจ้าจงรับสินบนแสนกหาปณะนี้แล้วให้ทำราชนิเวศน์ในสถานที่อื่นเถิด". บุรุษนั้นทูลว่า "ดีละพระนางเจ้า ข้าพเจ้าจักให้คืน(เว้น) ตำหนักแก่พระนาง แต่พระนางอย่าได้รับสั่งความที่ข้าพเจ้ารับสินบนแก่ใคร ๆ ทั้งอย่าให้ชนเหล่าอื่นมุ่งจะให้

สินบนแก่พวกข้าพเจ้าแล้วให้คืนเรือน. พระนางรับสั่งว่า "พ่อเอ๋ยการที่เราพูดให้คนอื่นรู้นั้น เป็นความละอายแก่เรา ว่า 'พระมารดาของพระราชาให้สินบน', เพราะฉะนั้น เราจักไม่บอกแก่ใคร ๆ.

โส "สาธู"ติ ตสฺสา สนฺติกา สตสหสฺสํ คเหตฺวา เคหํ วิสชฺเชตฺวา เยน เกวฏฺฏสฺส เคหํ เตน คนฺตฺวา ตเถว กาเรสิ ยถา รญฺโญ มาตุ เคเห กตกิริยํ ตถา กาเรสิ. โส กุชฺฌิตฺวา ราชทฺวารํ คโต. ตตฺถ จิตา มนุสฺสา ตํ เวฬุเปสิกาหิ ปิฏฺฐึ ปหรึสุ. โส ปิฏฺฐิจมฺมุปฺปาฏนํ ลภิตฺวา คเหตพฺพคหนํ อปสฺสนฺโต ปุนาคนฺตฺวา สตสหสฺสเมว อทาสิ. เอเตนุปาเยน สกลนคเร เคหฏฺฐานํ คณฺหนฺเตน ลญฺจํ คเหตฺวา ตตฺถ ลทฺธกหาปณานํเยว นว โกฏิโย ชาตา.

บุรุษนั้นทูลว่า "ดีละ" แล้วรับเอากหาปณะ ๑ แสน จากสำนักพระนาง ก็ละพระตำหนักนั้น ไปสู่เรือนเกวัฏพราหมณ์ให้ทำเหมือนอย่างนั้น. บุรุษนั้นให้ทำเหมือนอย่างที่ทำในตำหนักพระมารดาของพระราชา. เกวัฏโกรธไปสู่ประตูพระราชวัง. พวกคนรักษาประตูยืนอยู่ในที่นั้น ก็ตีหลังเกวัฏด้วยเรียวไม้ไผ่ทั้งหลาย. เกวัฏนั้นได้รับรอยเป็นแนวขึ้นบนหนังที่หลังเมื่อไม่เห็นที่พึ่งอันตนควรจะยึดถือ ก็กลับไปบ้านอีกให้กหาปณะ ๑ แสน (แก่บุรุษนั้น). มโหสถถือเอาสถานที่ตั้งเรือนในนครทั้งสิ้น ด้วยอุบายนี้ ได้รับสินบนในสถานที่นั้น ๆ รวมเป็น ๙ โกฏิกหาปณะ.

มหาสตฺโต สกลนคเร วิจาเรตฺวา ราชกุลํ อคมาสิ. อถ นํ ราชา ปุจฺฉิ "กึ ปณฺฑิต ลทฺธนฺเต วสนฏฺฐานนฺ"ติ. "มหาราช อเทนฺตา นาม นตฺถิ, อปิจ โข ปน เคเหสุ คยฺหมาเนสุ กิลมนฺติ เตสํ ปิยวิปฺปโยคํ กาตุํ อมฺหากํ อยุตฺตํ พหินคเร อิโต คาวุตฏฺฐาเน

พระมหาสัตว์พิจารณาดูในพระนครทั้งสิ้นแล้วได้ไปสู่ราชสกุล. ลำดับนั้น พระเจ้าจุลนีพรหมทัตจึงตรัสถามมหาสัตว์นั้นว่า "ดูกรบัณฑิต สถานที่ตั้งนิเวศน์เจ้าหาได้แล้วหรือ". มโหสถกราบทูลว่า "ข้าแต่มหาราชเจ้า คนทั้งหลายชื่อว่าไม่ให้เรือนย่อมไม่มี, ก็แต่ว่าครั้นเมื่อ

คงฺคาย จ นครสฺส จ อนฺตเร อสุกฏฺฐาเน นาม อมฺหากำ รญฺโญ วสนฏฺฐานนครำ กริสฺสามี"ติ. ตำ สุตฺวา ราชา "อนฺโตนครำ ยุชฺฌิตุำ ทุกฺขำ, เนว สกเสนา, น ปรเสนา ญาตุำ สกฺกา. พหินคเร ปน สุขำ ยุทฺธำ กาตุำ, อนฺโตนคเรเยว น โกฏฺเฐตฺวา มาเรสฺสามี"ติ ตุสิตฺวา "สาธุ ตาต ตยา สลฺลกฺขิตฏฺฐาเนเยว กาเรหี"ติ อาห.

เรือนอันข้าพระบาทยึดเอา คนทั้งหลาย ผู้เป็นเจ้าของย่อมลำบาก การทำความพลัดพรากจากของเป็นที่รัก แห่งชน เหล่านั้นไม่สมควรแก่ข้าพระบาท เพราะฉะนั้น ข้าพระบาทจักสร้างพระนครให้เป็นสถานที่ประทับอยู่แห่งพระราชาของข้าพระบาทในที่โน้นระหว่างคงคาและพระนครนี้ในที่มีคาวุต ๑ แต่ที่นี้ภายนอกพระนคร". พระราชาครั้นได้ทรงสดับคำนั้นแล้ว ก็ทรงยินดี ด้วยทรงดำริว่า "การรบกันภายในเมืองเป็นการลำบาก, เสนาฝ่ายของตนและเสนาฝ่ายอื่นก็ไม่อาจจะรู้ได้, การทำการรบในภายนอกเมืองเป็นการสะดวกสบาย เราไม่ต้องทุบกันให้ตายภายในเมืองเลย" ดังนี้ จึงตรัสว่า "ดีละพ่อ เจ้าจงให้สร้างในสถานที่ที่เจ้ากำหนดไว้แล้วนั่นแหละ".

"มหาราช อหำ ตตฺถ กาเรสฺสามิ, ตุมฺหากมฺปิ มนุสฺเสหิ ทารุปณฺณาทีนำ อตฺถาย อมฺหากำ นวกมฺมฏฺฐานำ น คนฺตพฺพำ เต คจฺฉนฺตา หิ กลหำ กริสฺสนฺติ, เตเนว ตุมฺหากมฺปิ อมฺหากมฺปิ จิตฺตสุขำ น ภวิสฺสตีติ. "สาธุ ปณฺฑิต เตน ปเทเสน นิสฺสญฺจารำ กโรหี"ติ. "เทว อมฺหากำ หตฺถี อุทกาภิรตา อุทเกเยว กีฬนฺติ อุทเก

มโหสถกราบทูลว่า "ข้าแต่มหาราชเจ้า ข้าพระบาทจักให้ทำในสถานที่กราบทูล และพระองค์ทรงอนุญาตแล้วนั้น มนุษย์ชาวเมืองทั้งหลายของพระองค์ไม่ควรจะไปสู่สถานที่นวกรรมของข้าพระบาท เพื่อต้องการหาฟืนและใบไม้ เพราะว่า ชาวเมืองเหล่านั้น เมื่อไปจักทำการทะเลาะวิวาทกัน, เพราะเหตุนั้นนั่นแหละ ความสำราญพระราชหฤทัย จักไม่มีแก่พระองค์

อาวิเล ชาเต 'มโหสถสฺส อาคตกาลโต ปฏฺฐาย ปสนฺนํ อุทกํ ปาตุ๋ น ลภามาติ สเจ นาครา โน กุชฺฌิสฺสนฺติ, ตมฺปิ สหิตพฺพนฺ"ติ. ราชา "วิสฏฺฐา ตุมฺหากํ หตฺถี กีฬนฺตู"ติ วตฺวา นคเร เภริญฺจาราเปสิ "โย โย อิโต นิกฺขมิตฺวา มโหสถปณฺฑิตสฺส นคร-มาปนฏฺฐานํ คจฺฉติ, ตสฺส ตสฺส สหสฺสทณฺโฑ"ติ.

และความสบายใจจักไม่มีแก่ข้าพระบาท". พระราชาตรัสว่า "ดีละบัณฑิตเจ้าจงทำการตัดทางสัญจร ทางประเทศนั่นเสีย เถิด". มโหสถจึงกราบทูลต่อไปว่า "ข้าแต่สมมติเทพช้างทั้งหลายของพวกข้าพระบาทยินดียิ่งในน้ำ ชอบเล่นน้ำนั่นแล เมื่อน้ำเกิดขุ่นมัวขึ้น ชาวเมืองจักโกรธเคืองพวกข้าพระบาทว่า 'จำเดิมแต่กาลมโหสถมาแล้ว พวกเราไม่ได้ดื่มน้ำใส' ขอพระองค์ทรงอดกลั้นเรื่องนั้น". พระราชาตรัสว่า "ช้างทั้งหลายที่พวกเจ้าปล่อยแล้ว จงเล่นน้ำเถิด" ให้ตีกลองป่าวประกาศไปในเมืองว่า "ผู้ใดออกจากเมืองนี้ไปสู่สถานที่สร้างพระนครแห่งมโหสถบัณฑิต, จะปรับสินไหม ๑ พันกหาปณะแก่ผู้นั้น" ดังนี้.

มหาสตฺโต ราชานํ วนฺทิตฺวา อตฺตโน ปริสํ อาทาย นครา นิกฺขมิตฺวา ยถาปริจฺฉินฺนฏฺฐาเน นครํ มาเปตุ๋ อารภิ. ปรคงฺคาย ตีเร ตาว คคฺคลี นาม คามํ กาเรตฺวา หตฺถีอสฺสรถพาหนญฺเจว โคพลิพทฺทญฺจ ตตฺถ ฐเปตฺวา นครกรณํ วิจาเรนฺโต "เอตฺตกา อิทํ กโรนฺตู"ติ สพฺพกมฺมานิ วิภชิตฺวา อุมฺมงฺเค กมฺมํ ปฏฺฐเปสิ. มหาอุมฺมงฺคทฺวารํ คงฺคาตีเร อโหสิ. สฏฺฐีมตฺตานิ โยธสตานิ มหาอุมฺมงฺคํ

พระมหาสัตว์ถวายบังคมพระราชา พาเอาบริษัทของตนออกไปจากเมือง ปรารภจะสร้างเมืองในสถานที่ตนกำหนดไว้. ให้สร้างบ้านชื่อ คัคคลิที่ริมฝั่งคงคาฟากโน้นก่อน ให้พักช้าง ม้า รถพาหนะ และโคมีกำลังอยู่ในบ้านนั้น พิจารณาการสร้างพระนครแบ่งการงานทั้งปวงว่า "ชนประมาณเท่านี้จงทำกิจชื่อนี้" เป็นต้น เริ่มการงานในอุโมงค์. ประตูอุโมงค์ใหญ่ได้มีที่ฝั่งคงคา. โยธาประมาณ ๖ พันคน ย่อมขุดอุโมงค์ใหญ่. นำกรวดทราย

ขนนฺติ. มหตีหิ จมฺมปสิพฺพกาหิ วาลุกปุ่ลุ หริตฺวา คงฺคายํ ปาเตนฺติ. ตํ ปาติตปาติตํ ปุ่ลุ หตฺถี มทฺทนฺติ. คงคา อาลฬา สนฺทติ. นครวาสิโน "มโหสธสฺส อาคตกาลโต ปฏฺฐาย ปสนฺนํ อุทกํ ปาตุ๋ น ลภาม, คงฺคา อาลุฬา สนฺทติ, กินฺนุ โข เอตนฺ"ติ วทนฺติ. อถ เนสํ ปณฺฑิตสฺส อุปฺปนิกฺขิตฺตกปุริสา อาโรเจนฺติ "มโหสธสฺส กิร หตฺถิโน อุทกํ กีฬนฺตา คงฺคาย อุทกํ กทฺทมํ กโรนฺติ, เตน สา อาลุฬิตา สนฺทตี"ติ.

ไปด้วยถุงหนังใหญ่ทิ้งลงในคงคา. ช้างทั้งหลายก็ย่ำเหยียบกรวดทรายที่ทิ้งลงเทลงนั้น. คงคาที่ขุ่นมัวย่อมไหลไป. ชาวเมืองกล่าวกันว่า "จำเดิมแต่กาลที่มโหสถมาพวกเราไม่ได้ดื่มน้ำใส, คงคาที่ขุ่นมัวย่อมไหลไป, เหตุนี้เป็นอย่างไรหนอ". ลำดับนั้นบุรุษที่มโหสถบัณฑิตวางไว้ จึงบอกแก่ชาวเมืองเหล่านั้นว่า "ได้ยินว่าช้างทั้งหลายของมโหสถเล่นน้ำทำน้ำคงคาให้ขุ่นเป็นตมเพราะเหตุนั้น แม่น้ำนั้น จึงขุ่นมัวไหลไป" ดังนี้.

โพธิสตฺตานํ อธิปฺปาโย นาม อิชฺฌติ ตสฺมา อุมฺมงฺเค มูลานิ วา ปาสาณานิ วา มรุมฺพานิ วา สพฺพานิ ภูมิยํ ปเวสึสุ. ชงฺฆอุมฺมงฺคสฺส ทฺวารํ ตสฺมึ นคเร อโหสิ. ตีสมตฺตานิ ปุริสสตานิ ชงฺฆอุมฺมงฺคํ ขนนฺติ. จมฺมปสิพฺพกาหิ วาลุกาปุ่ลุ หริตฺวา ตสฺมึ นคเร ปาเตนฺติ. ปาติตปาติตํ มตฺติกํ ปุ่ลุ อุทเกน สนฺเนตฺวา ปาการํ อาจินนฺติ, อญฺญานิ วา กมฺมานิ กโรนฺติ. มหาอุมฺมงฺคสฺส ปวิสนทฺวารํ นคเร อโหสิ อฏฺฐารสหตฺถุพฺเพเธน ยนฺตยมกทฺวาเรน สมนฺนาคตํ. ตญฺหิ ทฺวารํ เอกาย อาณิยา อกฺกนฺตาย

ธรรมดาว่าความประสงค์ ของพระโพธิสัตว์ทั้งหลายย่อมสำเร็จ. เพราะเหตุนั้นรากไม้ ศิลา กรวดทั้งปวงในอุโมงค์ ย่อมจมเข้าไปในพื้นดิน. ประตูอุโมงค์ซึ่งเป็นทางเดินได้มีในพระนครนั้น. บุรุษประมาณ ๓ พันคน ย่อมขุดอุโมงค์ซึ่งเป็นทางเดิน. บุรุษเหล่านั้นนำกรวดทรายไปด้วยถุงหนังทั้งหลายไปถมในเมืองนั้น คลุกเคล้าดินและทรายที่เทไว้ ๆ กับน้ำก่อเป็นกำแพง, หรือทำกิจอย่างอื่น. ประตูทางเข้ามหาอุโมงค์ได้มีในเมือง ประกอบด้วยประตูยนต์คู่สูง ๑๘ ศอก. ก็เมื่อคนเหยียบกดสลักอันหนึ่งเข้า ประตูนั้นก็ปิด ก็เมื่อเหยียบกดเครื่องสลักอัน

ปิถิยติ, เอกาย อาณิยา อกฺกนฺตาย วิวริยติ. มหาอุมฺมงฺคสฺส ทฺวีสุ ปสฺเสสุ อิฏฺฐกาหิ จินิตฺวา สุธากมฺมํ กาเรสิ, มตฺถเก ปทรจฺฉนฺนํ กาเรตฺวา อุลฺโลกํ มตฺติกาย ลิมฺเปตฺวา เสตกมฺมํ กาเรสิ. สพฺพานิ เจตฺถ อสีติ มหาทฺวารานิ อเหสุ. จตุสฏฺฐีจุลฺลทฺวารานิ อเหสุ. สพฺพานิ ยนฺตยุตฺตาเนว. เอกาย อาณิยา อกฺกนฺตาย สพฺพาเนว ปิถิยนฺติ, เอกาย อาณิยา อกฺกนฺตาย สพฺพาเนว วิวริยนฺติ.

หนึ่งเข้า ประตูนั้นก็เปิด. ก่ออิฐทั้ง ๒ ข้าง แห่งมหาอุโมงค์แล้วจึงให้ฉาบปูนขาว, ให้กรุกระดานกั้นเป็นเพดานเอาดินเหนียวอุดช่องแล้วทาให้ขาว. ก็ประตูใหญ่ ๘๐ ประตูน้อย ๖๔ ทั้งหมดได้มีในอุโมงค์นั้น. ประตูทั้งหมดประกอบด้วยยนต์. เมื่อคนเหยียบกดเครื่องสลักอันหนึ่งเข้า ประตูทั้งหมดก็ปิด เมื่อเหยียบกดเครื่องสลักอันหนึ่งเข้า ประตูทั้งหมดก็เปิดออก.

มหาอุมฺมงฺคสฺส ทฺวาเรสุ ปสฺเสสุ อเนกสตานิ ทีปาลยานิ อเหสุ. สพฺเพปิ เต ยนฺตยุตฺตาว. เอกสฺมึ วิวริยมาเน สพฺเพปิ วิวริยนฺติ, เอกสฺมึ ปิถิยมาเน สพฺเพ ปิถิยนฺติ. ตสฺส ปน ทฺวีสุ ปสฺเสสุ เอกสตานํ ขตฺติยานํ อตฺถาย เอกสตา สยนคพฺภา อเหสุ. เอเกกสฺมึ สยนคพฺเภ นานาปจฺจตฺถรณํ สนฺถตํ. เอเกกํ มหาสยนํ สมุสฺสิต-เสตจฺฉตฺตํ เอเกกํ สีหาสนํ มหาสยนํ นิสฺสาย ฐิตํ เอเกกํ มาตุคามโปตฺถกรูปกํ อุตฺตมรูปธรํ ปติฏฺฐิตํ. ตํ สเจ หตฺเถน อนามสิตฺวา "อิทํ มนุสฺสรูปกนฺ"ติ น สกฺกา วิญฺญาตุํ อปิจ มหาอุมฺมงฺคสฺส อุโภสุ ปสฺเสสุ กุสลา จิตฺตการา

โคมดวงไฟหลายร้อยมี ๒ ข้างประตู ตลอดไปแห่งมหาอุโมงค์. โคมดวงไฟแม้ทั้งหมดนั้น ประกอบด้วยยนต์. ครั้นเมื่อเปิดยนต์อันหนึ่ง โคมดวงไฟก็เปิดสว่างพร้อมกันหมด ครั้นเมื่อปิดโคมดวงไฟอันหนึ่งโคมดวงไฟก็ปิดมืดพร้อมกันหมด. ก็ห้องบรรทมร้อยเอ็ดห้องเพื่อประโยชน์กษัตริย์ร้อยเอ็ดมีอยู่ ๒ ข้างแห่งมหาอุโมงค์นั้น. เครื่องปูลาดต่าง ๆ เขาปูลาดในห้องบรรทมแต่ละห้อง. ที่ประทับนั่งใหญ่แห่งหนึ่ง ๆ เขายกเศวตฉัตรไว้ทุกแห่ง, รูปสตรีทำด้วยเปลือกไม้รูปหนึ่ง ๆ งดงามยิ่งนักวางพิงพระราชสีหาสน์และพระราชมหาสยนะแห่งหนึ่ง ๆ แล้วประดิษฐานอยู่แล้ว. ถ้าว่า มนุษย์ไม่เอา

นานปฺการานิ จิตฺตกมฺมานิ กรึสุ.

มือจับต้องรูปนั้น ก็ไม่อาจรู้ได้ว่า "รูปนี้เป็นรูปคน" ดังนี้. อนึ่งพวกจิตรกรผู้ฉลาดได้ทำจิตรกรรมอันวิจิตรมีประการต่าง ๆ ไว้ที่ ๒ ข้างแห่งมหาอุโมงค์.

เทวคณปริวุตสกฺกสิริวิลาสสิเนรุสตฺตปริภณฺฑสาครสตฺตมหาสรจตุมหาทีปหิมวนฺตอโนตตฺตสรมโนสิลาจนฺทิมสุริยจาตุมฺมหาราชิกาทิฉกามาวจรสตฺตสมฺปตฺติโย สพฺพาปิ อุมฺมงฺเค ทสฺสยึสุ. ภูมิยํ รชตปฏวณฺณํ วาลุกํ โอกิริตฺวา อุปริ อุลฺโลกโอลมฺพปทุมานิ ทสฺเสสุ. อุโภสุ ปสฺเสสุ นานปฺปกาเร อาปเณปิ ทสฺสยึสุ. เตสุ เตสุ ฐาเนสุ คนฺธทามปุปฺผทามานีนิ โอลมฺพิตฺวา สุธมฺมาเทวสภํ วิย อุมฺมงฺคํ อลงฺกรึสุ.

จิตรกรเหล่านั้น แสดงภาพทั้งหมดไว้ในอุโมงค์ มีสมบัติทั้ง ๗ แห่งกามาพจรสวรรค์หกชั้นซึ่งมีท้าวสักกเทวราชแวดล้อมด้วยเหล่าเทพกัญญาแสดงการเยื้องกรายเขาสิเนรุ เขาสัตตบริภัณฑ์ สระใหญ่ทั้งเจ็ด มหาทวีป ๔ ป่าหิมพานต์ สระอโนดาด พื้นมโนศิลา ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ ท้าวจาตุมหาราชเป็นต้น, โรยทรายซึ่งมีสีดุจแผ่นเงินที่ภาคพื้นแสดง ดอกประทุมอันห้อยลงตามช่องเบื้องบน. แสดงร้านตลาดขายของมีประการต่าง ๆ ทั้ง ๒ ข้างของอุโมงค์นั้น. ห้อยพวงของหอม พวงบุปผชาติเป็นต้นในสถานที่นั้น ๆ ประดับอุโมงค์ให้เป็นราวกะว่า เทพสภาชื่อสุธรรมา.

ตานิปิ โข ตีณิ วฑฺฒกิสตานิ ตีณิ นาวาสตานิ พนฺธิตฺวา นิฏฺฐิตปริกมฺมานํ ทพฺพสมฺภารํ ปูเรตฺวา คงคาย อาหริตฺวา ปณฺฑิตสฺส อาโรเจสุ. โส ตานิ นคเร อุปโยคํ เนตฺวา "ตุเมฺห มยา อาณตฺตทิวเสเยว อาหเรยฺยาถา"ติ

ฝ่ายช่างไม้ ๓ ร้อยคนเหล่านั้นก็ต่อเรือได้ ๓ ร้อยลำ บรรทุกทัพพสัมภาระที่แต่งเสร็จแล้วมาทางคงคา บอกแก่มโหสถบัณฑิตแล้ว มโหสถนั้นนำทัพพสัมภาระเหล่านั้น เป็นเครื่องประกอบกิจการในพระนคร ให้นำเรือไปเก็บรักษา

นาวาโย ปฏิจฺฉนฺนฏฺฐาเน ฐปาเปสิ. นคเร อุทกปริขา จ กทฺทมปริขา จ สกฺขปริขา จ อฏฺฐารสหตฺโถ ปาการโร จ โตรณโคปุรฏฺฏาลกโกฏฺฐกราชนิเวสนาทีนิ จ หตฺถีสาลาทโย จ โปกฺขรณิโย จาติ สพฺพาเนว นิฏฺฐิตานิ อคมํสุ. อิติ มหาอุมฺมงฺโค ชงฺฆอุมฺมงฺโค นครนฺติ สพฺพเมตํ จตูหิ มาเสหิ นิฏฺฐิตํ. อถ มหาสตฺโต จตุมาสจฺจเยน รญฺโญ อาคมนตฺถาย ทูตํ ปาเหสิ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

ไว้ในที่ปกปิดสั่งว่า "พวกเจ้าพึงนำเรือมาในวันที่เราสั่ง" ดังนี้. การก่อสร้างทั้งหมดในเมืองถึงความเสร็จแล้ว คือ คูน้ำ คูเปือกตม คูแห้ง และกำแพงสูง ๑๘ ศอก เสาค่ายป้อมประตูเมือง ซุ้มประตูเมือง พระราชนิเวศน์เป็นต้น โรงช้างเป็นต้น และสระโบกขรณี. มหาอุโมงค์ ชังฆอุโมงค์ เพราะเหตุนั้น พระนครนี้ทั้งหมดสำเร็จโดย ๔ เดือนด้วยประการฉะนี้. ต่อแต่นั้น ล่วงมาได้ ๔ เดือน พระมหาสัตว์จึงส่งทูตไป เพื่อเชิญพระเจ้าวิเทหราชเสด็จมา. พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

๖๓๗. "นิเวสนานิ มาเปตฺวา
เวเทหสฺส ยสสฺสิโน
อถสฺส ปาหิณิ ทูตํ
เวเทหํ มิถิลคฺคหํ
เอหิทานิ มหาราช
มาปิตํ เต นิเวสนนฺ"ติ.

๖๓๗. "มโหสถ ครั้นสร้างพระราชนิเวศน์ถวายพระเจ้าวิเทหราช ผู้เรืองยศเสร็จแล้ว ภายหลังจึงส่งทูตไปทูลพระเจ้าวิเทหราช ผู้ครองกรุงมิถิลาว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า เชิญพระองค์เสด็จมา บัดนี้เถิด พระราชนิเวศน์ สร้างขึ้นเพื่อพระองค์ (สำเร็จแล้วพระเจ้าข้า)".

ตตฺถ **ปาหิณี**ติ เปเสสิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ปาหิณิ** คือ ส่งไปแล้ว.

ราชา ทูตสฺส วจนํ สุตฺวา ตุฏฺฐจิตฺโต มหนฺเตน ปริวาเรน นิกฺขมิ.

พระราชา ทรงสดับคำของทูต มีพระราชหฤทัยยินดีแล้ว จึงเสด็จออกจาก

ตัดต่อ เพิ่มเติม โดย ไทยวิกิพีเดีย

ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

พระนครด้วยบริวารเป็นอันมาก. พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

๖๓๘. "ตโต จ ราชา ปายาสิ
เสนาย จตุรงฺคิยา
อนนฺตวาหนํ ทฏฺฐุ
ผีตํ กปฺปิลิยํ ปุรนฺ"ติ.

๖๓๘. "ก็ลำดับนั้น พระราชาพร้อมด้วยจตุรงคเสนา ได้เสด็จไปสู่เมืองอันมั่งคั่ง ที่มโหสถสร้างไว้ในแคว้นกัปปิละ เพื่อทอดพระเนตรพาหนะ อันหาที่สุดมิได้".

ตตฺถ **อนนฺตวาหนนฺ**ติ อปริมิตหตฺถิอสฺสาทิวาหนํ. **กปฺปิลิยํ ปุรนฺ**ติ กปฺปิลรฏฺเฐ ปณฺฑิเตน มาปิตํ นครํ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **พาหนะอันหาที่สุดมิได้** ได้แก่ พาหนะมีช้างและม้าเป็นต้น หากำหนดมิได้. คำว่า **เมืองในแคว้นกัปปิละ** ความว่า เสด็จไปสู่นครที่มโหสถบัณฑิตสร้างไว้ในแคว้นกัปปิละ.

โส อนุปุพฺเพน คงฺคาตีรํ ปาปุณิ. อถ นํ มหาสตฺโต ปจฺจุคฺคนฺตฺวา อตฺตนา กตนครํ ปเวเสสิ. โส ตสฺส ปาสาทวรคโต นฺหาตฺวา อลงฺกริตฺวา นานคฺครสโภชนํ ภุญฺชิตฺวา โถกํ วิสเมตฺวา สายณฺหสมเย อตฺตโน อาคตภาวํ ญาเปตุ จูฬนีรญฺโญ ทูตํ เปเสสิ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

พระเจ้าวิเทหราชนั้น เสด็จถึงฝั่งคงคาโดยลำดับ. ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ไปรับเสด็จพระราชาแล้วพาเสด็จเข้าไปสู่นครที่ตนสร้าง. พระราชาเสด็จไปสู่ปราสาทอันประเสริฐ ของพระมหาสัตว์นั้น สนานพระกาย ทรงประดับพระองค์แล้วเสวยโภชนาหารมีรสเลิศต่าง ๆ ทรงพักสงบหน่อยหนึ่งแล้ว เวลาเย็นจึงส่งราชทูตไปสำนักพระเจ้าจุลนีเพื่อให้ทราบความที่พระองค์เสด็จมาถึงแล้ว. พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

๖๓๙. "ตโต จ โข โส คนฺตฺวาน
พฺรหฺมทตฺตสฺส ปาหิณิ
อาคโตสฺมิ มหาราช
ตว ปาทานิ วนฺทิตุ๎.

๖๓๙. "ก็ลำดับนั้นแล พระเจ้าวิเทหราช
นั้น เสด็จไปถึงแคว้นกัปปิละ
แล้วจึงส่งพระราชสาส์น ไปถวาย
พระเจ้าจุลนีพรหมทัตว่า หม่อมฉัน
มา เพื่อถวายบังคมพระบาท
พระองค์ พระเจ้าข้า.

๖๔๐. ททาหิทานิ ภริยำ
นารึ สพฺพงฺคโสภิณึ
สุวณฺเณน ปฏิจฺฉนฺนำ
ทาสีคณปุรกฺขตนฺ"ติ.

๖๔๐. ขอพระองค์ทรงพระราชทานนารี
อันเป็นราชธิดา ผู้งดงามทั่วองค์
ซึ่งประดับด้วยเครื่องอลังการล้วน
แต่ทองคำ ห้อมล้อมด้วยหมู่นาง
ข้าหลวง ให้เป็นมเหสีของหม่อมฉัน
ณ บัดนี้เถิดพระเจ้าข้า".

ตตฺถ **วนฺทิตุนฺ**ติ เวเทโห มหลฺลโก จูฬนีราชา ตสฺส ปุตฺตมตฺโตปิ นปฺปโหติ. กิเลสมุจฺฉิโต ปน หุตฺวา ราชา "ชามาตรา นาม สสฺสุโร วนฺทนีโย"ติ จินฺเตตฺวา ตสฺส จิตฺตำ อชานนฺโต วนฺทนสาสนำ ปหิณิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **เพื่อถวายบังคม** ความว่า พระเจ้าวิเทหราชทรงแก่กว่าพระเจ้าจุลนี พระเจ้าจุลนีไม่เพียงพอจะเป็นบุตรของพระเจ้าวิเทหราชได้. แต่พระเจ้าวิเทหราชเป็นผู้อันกิเลสครอบงำแล้ว จึงทรงดำริว่า ธรรมดาว่าลูกเขยควรเคารพพ่อตา" ดังนี้ เมื่อไม่ทรงรู้พระหฤทัยของพระเจ้าจุลนีพรหมทัต จึงส่งพระราชสาส์นไปถวายบังคม.

ททาหิทานีติ อหำ ตยา "ธีตรำ เต ทสฺสามี"ติ ปกฺโกสาปิโต, ตำ เม อิทานิ เทหีติ ปหิณิ. **สุวณฺเณน ปฏิจฺฉนฺนนฺ**ติ สุวณฺณาลงฺการปฏิมณฺฑิตำ.

คำว่า **จักพระราชทานพระธิดา ณ บัดนี้** ความว่า พระราชาทรงส่งพระราชสาส์นไปว่า หม่อมฉันเป็นผู้อันพระองค์ทรงเรียกให้มาว่า "พระองค์จักพระราชทาน

พระธิดาแก่หม่อมฉัน, ขอพระองค์ทรงพระราชทานพระธิดานั้น แก่หม่อมฉันบัดนี้เถิด พระเจ้าข้า. คำว่า **ประดับเครื่องอลังการล้วนแต่ทองคำ** ความว่า พระราชธิดาผู้ประดับด้วยเครื่องอลังการล้วนแต่ทองคำ.

จูฬนีราชาปิ ทูตสฺส กถำ สุตฺวา โสมนสฺสปฺปตฺโต "อิทานิ เม ปจฺจามิตฺโต กุหึ คมิสฺสติ อุภินฺนมฺปิ เตสำ สีสานิ ฉินฺทิตฺวา ชยปานำ ปิวิสฺสามี"ติ เกวลำ โสมนสฺสำ ทสฺเสนฺโต ทูตสฺส สกฺการำ กตฺวา อนนฺตรำ คาถมาห

ฝ่ายพระเจ้าจุลนีพรหมทัต ได้ทรงสดับถ้อยคำราชทูต ก็ทรงโสมนัสยินดี ดำริว่า "บัดนี้ ปัจจามิตรของเราจักไปไหนพ้น เราจักตัดศีรษะของคนแม้ทั้งสองนั้นแล้ว ดื่มน้ำชัยบาน" เมื่อจะทรงแสดงพระทัยยินดีส่วนเดียว จึงพระราชทานรางวัลแก่ราชทูตแล้วตรัสคาถาเป็นลำดับมาว่า

๖๔๑. "สฺวาคตนฺเต เวเทห
อโถ เต อทุราคตำ
นกฺขตฺตญฺเญว ปริปุจฺฉ
อหำ กญฺญำ ททามิ เต
สุวณฺเณน ปฏิจฺฉนฺนำ
ทาสีคณปุรกฺขตนฺ"ติ.

๖๔๑. "ดูกรพระเจ้าวิเทหะ พระองค์เสด็จมาดีแล้ว อนึ่ง พระองค์มิได้เสด็จมาร้าย เชิญพระองค์ทรงหาพระฤกษ์อาวาหมงคลไว้ หม่อมฉันจะถวายราชธิดา ผู้ประดับด้วยเครื่องอลังการ ล้วนแต่ทองคำ ห้อมล้อมด้วยหมู่นางข้าหลวงแก่พระองค์".

ตตฺถ **เวเทหา**ติ เวเทหสฺส สาสนำ สุตฺวา ตำ ปุรโต ฐิตำ วิย อาลปติ. อถวา "เอวำ พฺรหฺมทตฺเตน วุตฺตนฺติ

พระเจ้าจุลนีพรหมทัต ทรงสดับพระราชสาส์น ของพระเจ้าวิเทหะ จึงตรัสเรียกพระเจ้าวิเทหะนั้น เป็นดุจ

วเทหี"ติ ทูตๆ อาณาเปนฺโต เอวมาห. ประทับยืนอยู่ เฉพาะพระพักตร์ว่า **วิเทหะ** ในคำนั้น. อีกอย่างหนึ่ง พระเจ้าพรหมทัตเมื่อตรัสสั่งราชทูตว่า "เจ้าจงทูลว่า 'พระเจ้าพรหมทัต ตรัสอย่างนี้" ดังนี้ จึงได้ตรัสแล้วอย่างนี้.

ตๆ สุตฺวา ทูโต เวเทหสฺส สนฺติกๆ คนฺตฺวา "เทว มงฺคลกิริยาย อนุจฺฉวิกๆ นกฺขตฺตๆ กิร ชานาหิ, ราชา เต ธีตรๆ เทตี"ติ อาห. โส "อชฺเชว นกฺขตฺตๆ โสภนนฺ"ติ ปุน ทูตๆ ปหิณิ. ตมตฺถๆ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

ราชทูตได้ฟังพระเจ้าจุลนีพรหมทัตตรัสดังนั้น จึงไปสู่ที่เฝ้าพระเจ้าวิเทหะกราบทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพได้ยินว่าพระองค์จงทรงรู้ฤกษ์ที่สมควรแก่การทำพระราชพิธีอาวาหมงคล พระราชาจะถวายพระราชธิดาแด่พระองค์". พระเจ้าวิเทหะ จึงส่งราชทูตไปทูลพระเจ้าจุลนีพรหมทัตอีกว่า "วันนี้ฤกษ์ดี". พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

๖๔๒. "ตโต จ ราชา เวเทโห
นกฺขตฺตๆ ปริปุจฺฉติ
นกฺขตฺตๆ ปริปุจฺฉิตฺวา
พฺรหฺมทตฺตสฺส ปาหิณิ.

๖๔๒. "ก็ลำดับนั้น พระเจ้าวิเทหราชได้ทรงหาพระฤกษ์ ครั้นทรงหาพระฤกษ์ได้แล้ว ทรงส่งพระราชสาส์น ไปถวายพระเจ้าพรหมทัตว่า.

๖๔๓. ททาหิทานิ เม ภริยๆ
นารึ สพฺพงฺคโสภิณึ
สุวณฺเณน ปฏิจฺฉนฺนๆ
ทาสีคณปุรกฺขตนฺ"ติ.

๖๔๓. ขอพระองค์ จงพระราชทานพระธิดา ผู้งดงามทั่วองค์ ซึ่งประดับด้วยเครื่องอลังการ ล้วนแต่ทองคำ ห้อมล้อมด้วยหมู่นาง

ข้าหลวง ให้เป็นมเหสีของหม่อมฉัน ณ บัดนี้เถิดพระเจ้าข้า".

จูฬนีราชาปิ อาห

ฝ่ายพระเจ้าจุลนีพรหมทัต จึงตรัสตอบว่า

๖๔๔. "ททามิทานิ เต ภริยํ
นารึ สพฺพงฺคโสภิณึ
สุวณฺเณน ปฏิจฺฉนฺนํ
ทาสีคณปุรกฺขิตนฺ"ติ.

๖๔๔. "หม่อมฉัน จะถวายพระราชธิดา ผู้งดงามทั่วองค์ ซึ่งประดับด้วยเครื่องอลังการ ล้วนแต่ทองคำ แวดล้อมด้วยหมู่ข้าหลวง ให้เป็นมเหสีของพระองค์ ณ บัดนี้".

อิมํ คาถํ วตฺวา "อิทานิ เปเสมิ, อิทานิ เปเสมี"ติ มุสาวาทํ กตฺวา เอกสตราชูนํ สญฺญํ อทาสิ "อฏฺจารสอกฺโขภินีหิ สทฺธึ สพฺเพปิ ยุทฺธสชฺชา หุตฺวา นิกฺขมนฺตุ, อชฺช อุภินฺนมฺปิ ปจฺจตฺถิกานํ สีสานิ ฉินฺทิตฺวา เสฺว ชยปานํ ปิวิสฺสามา"ติ. ตํ ขณญฺเญว เต สพฺเพปิ นิกฺขมึสุ. สยํ นิกฺขมนฺโต ปน มาตรํ สลากเทวิญฺจ อคฺคมเหสึ นนฺทาเทวิญฺจ ปุตฺตํ ปญฺจาลจนฺทญฺจ ธีตรํ ปญฺจาลจนฺทิญฺจาติ อิเม จตฺตาโร ชเน โอโรเธหิ สทฺธึ เอกสฺมึ เคเห วสาเปตฺวา นิกฺขมิ.

ครั้นพระเจ้าจุลนีพรหมทัต ตรัสคาถานี้แล้ว จึงตรัสคำเท็จว่า "หม่อมฉันจักส่งไปเดี๋ยวนี้ ๆ" ได้ ประทานสัญญาแก่พระราชาร้อยเอ็ดว่า "พวกท่านแม้ทั้งหมดกับเสนา ๑๘ อักโขภินี จงเตรียมออกไปรบ วันนี้เราทั้งหลายจักตัดศีรษะของศัตรูแม้ทั้งสองคน (พระเจ้าวิเทหราชกับมโหสถ) แล้วดื่มชัยบานในวันพรุ่งนี้". ในขณะนั้นนั่นเอง พระราชาร้อยเอ็ดแม้ทั้งหมดเหล่านั้นก็ออกไปแล้ว. ส่วนพระเจ้าจุลนีพรหมทัต พระองค์เองเมื่อจะเสด็จออกไป จึงให้ชนทั้ง ๔ คือ พระนางสลากเทวีพระราชมารดา พระนางนันทาเทวี พระอัครมเหสี พระปัญจาลจันทกุมารพระโอรส และพระนางปัญจาลจันทีพระธิดา ให้อยู่

พระราชคฤหาสน์เดียวกับนางสนมทั้งหลาย จึงเสด็จออกรบ.

โพธิสตฺโตปิ เวเทหรญฺโญ เจว เตน สทฺธึ อาคตเสนาย จ มหนฺตํ สกฺการํ กาเรสิ. เกจิ มนุสฺสา สุรํ ปิวนฺติ, เกจิ มจฺฉมํสาทีนิ ขาทนฺติ, เกจิ ทูรมคฺคํ อาคตตฺตา กิลมนฺตา สยนฺติ. วิเทหราชา ปน เสนกาทโย ปณฺฑิเต คเหตฺวา อมจฺจคณปริวุโต อลงฺกต-มหาตเล นิสีทิ.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ให้ทำสักการะอันใหญ่แด่พระเจ้าวิเทหะพร้อมกับเสนาที่ตามเสด็จมาด้วย. ชนบางพวกก็ดื่มสุรา บางพวกก็เคี้ยวกินปลาและเนื้อเป็นอาหาร, บางพวกเหน็ดเหนื่อยก็นอน เพราะเป็นผู้มาแล้วสิ้นทางไกล. ส่วนพระเจ้าวิเทหะพาเอาบัณฑิตทั้ง ๔ มีเสนกะเป็นต้น ทรงแวดล้อมด้วยเหล่าอำมาตย์ประทับนั่งที่พื้นมหาราชมณเฑียรที่ตกแต่งแล้ว.

จูฬนีราชาปิ อฏฺฐารสอกฺโขภินี-สงฺขาย เสนาย ตํ นครํ ติสนฺธึ จตุสงฺเขปํ ปริกฺขิปิตฺวา อเนกสต-สหสฺสาหิ อุกฺกาหิ ธาริยมานาหิ อรุเณ อุคฺคจฺฉนฺเตเยว คหณสชฺโช หุตฺวา อฏฺฐาสิ. ตํ ญตฺวา มหาสตฺโต อตฺตโน โยธานํ ตีณิ สตานิ เปเสสิ "ตุเมฺห ชงฺฆอุมฺมงฺเคน คนฺตฺวา รญฺโญ มาตรญฺจ อคฺคมเหสิญฺจ ปุตฺตธีตรญฺจ คเหตฺวา ชงฺฆอุมฺมงฺเคน อาเนตฺวา มหาอุมฺมงฺคทฺวารโต พหิ อกตฺวา อนฺโต อุมฺมงฺเคเยว วสาเปตฺวา ยาว อมฺหากํ อาคมนา รกฺขนฺตาว ฐตฺวา อมฺหากํ คมนกาเล อุมฺมงฺคา นีหริตฺวา อุมฺมงฺคทฺวาเร มหาวิสาลมาฬเก ฐเปถา"ติ.

ฝ่ายพระเจ้าจุลนีพรหมทัตล้อมนครที่พระเจ้าวิเทหะประทับนั้น ติดต่อกัน ๓ ชั้น ย่นเข้าเป็น ๔ ด้วย กองทัพนับได้ ๑๘ อักโขภินี มีคนถือคบเพลิงจำนวนหลายแสน ครั้นเมื่ออรุณขึ้นนั่นเอง เตรียมจะยึดเมืองให้ได้ตั้งอยู่. พระมหาสัตว์รู้เรื่องนั้นจึงส่งนักรบ ๓๐๐ คน ของตนไปสั่งว่า "เจ้าทั้งหลายจงไปตามอุโมงค์ทางเท้า จับพระมารดาพระมเหสี และพระโอรส พระธิดาของพระเจ้าจุลนีนำมาทางอุโมงค์อย่าให้อยู่ภายนอกประตูมหาอุโมงค์ให้อยู่ภายในอุโมงค์ ตั้งการรักษาไว้จนกว่าข้าจะมาจึงนำออกจากอุโมงค์ พักอยู่ในโรงกว้างใหญ่ที่ประตูอุโมงค์ในเวลาเข้าไป" ดังนี้.

ขุ.ชา.อ. ๑๑/๑๕๑/๓๕๓-๓๕๔

เต ตสฺส วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ชงฺฆอุมฺมงฺเคน คนฺตฺวา โสปาณปาทมูเล ปทรสนฺถรํ อุคฺฆาเตตฺวา โสปาณปาทมูเล โสปาณสีเส มหาตเล จาติ เอตฺตเก ฐาเน อารกฺขมนุสฺเส จ ขุชฺชวามนกาทิปริจาริกาโย จ หตฺถปาเทสุ พนฺธิตฺวา มุขํ ปิทหิตฺวา ตตฺถ ตตฺถ ปฏิจฺฉนฺนฏฺฐาเน ฐเปตฺวา รณฺโญ ปฏิยตฺตํ ขาทนียํ กิญฺจิ ขาทิตฺวา กิญฺจิ ฉฑฺเฑตฺวา ภาชนานิ ภินฺทิตฺวา จุณฺณวิจุณฺณํ กตฺวา อุปริปาสาทํ อภิรุหึสุ.

คนเหล่านั้นรับคำของมโหสถแล้ว ก็ไปทางอุโมงค์เปิดไม้ลาดเชิงบันไดมัดมือและเท้า คนรักษาสถานที่มีประมาณเท่านี้ คือ ที่เชิงบันได หัวบันได พื้นตำหนักใหญ่ และนางบำเรอมีคนค่อมแคระเป็นต้น แล้วปิดปากคนเหล่านั้นให้อยู่ในที่กำบังนั้น ๆ แล้วเคี้ยวกินของควรเคี้ยวอะไร ๆ ที่จัดไว้ถวายพระราชา ทิ้งสิ่งของอะไร ๆ เสีย ทำลายภาชนะให้ย่อยยับ แล้วขึ้นไปเบื้องบนปราสาท.

ตทา สลากเทวี นนฺทาเทวิญฺจ ราชปุตฺตญฺจ ราชธีตรญฺจ คเหตฺวา “โก ชานาติ, กึ ภวิสฺสตี”ติ มญฺญมานา อตฺตนา สทฺธึ เอกสยเนเยว สยาเปสิ. เต โยธา คพฺภทฺวาเร ฐตฺวา ปกฺโกสยึสุ. สา นิกฺขมิตฺวา “กึ ตาตา”ติ อาห. “เทวิ อมฺหากํ ราชา เวเทหญฺจ มโหสถญฺจ ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา สกลชมฺพุทีเป เอกรชฺชํ กตฺวา เอกสตราชปริวุโต มหนฺเตน ยเสน มหาปานํ ปิวนฺโต ตุเมฺหปิ จตฺตาโร คเหตฺวา อาเนตุํ อเมฺหปหิณี”ติ.

ในกาลนั้น พระนางสลากเทวี จึงพาเอาพระนางนันทาเทวี พระราชโอรสและพระราชธิดาไป ทรงสำคัญว่า “ใคร ๆ จะรู้ เหตุอะไรจักเกิดมี” ดังนี้ จึงให้บรรทมที่พระยี่ภู่เดียวกันกับพระนาง. นักรบทั้งหลายเหล่านั้น จึงยืนเรียกที่ประตูห้อง. พระนางจึงเสด็จออกมาตรัสถามว่า “เรื่องอะไรพ่อ”. นักรบเหล่านั้น จึงทูลเท็จว่า “ข้าแต่พระเทวีเจ้า พระราชาของเราทั้งหลาย ยังพระเจ้าวิเทหราชและมโหสถให้ถึงความสิ้นชีวิตแล้ว แวดล้อมด้วยราชาร้อยเอ็ดครองราชสมบัติเป็นเอกราชในสกลชมพูทวีป ทรงดื่มมหาปานะด้วย

พระอิสริยยศอันใหญ่ ส่งข้าพระบาทมา
เพื่อพาเสด็จไปทั้ง ๔ พระองค์" ดังนี้.

เต จตฺตาโร ชนา สทฺทหิตฺวา ปาสาทา โอตริตฺวา โสปาณปาทมูลํ อคมํสุ. อถ เน คเหตฺวา ชงฺฆอุมฺมงฺคํ ปวิสึสุ. เต จตฺตาโร อาหํสุ "มยํ เอตฺตกํ กาลํ อิธ วสนฺตา อิมํ วีถึ น โอติณฺณปุพฺพมฺหา"ติ. "เทวิ อิมํ วีถึ น สพฺพทา โอตรนฺติ, มงฺคลวีถิ นาเมสา, อชฺช มงฺคลทิวสภาเวน ราชา อิมินา มคฺเคน อาเนตุ อาณาเปสี"ติ. เตสํ สทฺทหึสุ. อเถกจฺเจ เต จตฺตาโร คเหตฺวา อาคมึสุ. เอกจฺเจ นิวตฺเตตฺวา ราชนิเวสเน รตนคพฺเภ วิวริตฺวา ยาวทิจฺฉกํ คเหตฺวา อาคมึสุ. อิตเรปิ จตฺตาโร ปุรโต มหาอุมฺมงฺคํ ปตฺวา อลงฺกตเทวสภํ วิย อุมฺมงฺคํ ทิสฺวา "รญฺโญ อตฺถาย สชฺชิตนฺ"ติ สญฺญํ กรึสุ.

พระราชวงศ์ทั้ง ๔ เหล่านั้นทรงเชื่อแล้ว จึงเสด็จลงจากปราสาทถึงเชิงบันได. ลำดับนั้น นักรบทั้งหลายพาเอาชนเหล่านั้น เสด็จไปทางอุโมงค์. พระราชวงศ์ทั้ง ๔ จึงตรัสว่า "เราทั้งหลายอยู่ในที่นี้สิ้นกาลประมาณเท่านี้ ไม่เคยลงทางนี้". นักรบเหล่านั้นทูลว่า "ข้าแต่พระเทวีเจ้า ชนทั้งปวงหาลงทางนี้ในกาลทุกเมื่อไม่, เพราะทางนี้เป็นทางมงคล, วันนี้พระราชารับสั่ง ให้นำเสด็จทางนี้เพราะเป็นวันมงคล". พระราชวงศ์ทั้ง ๔ ทรงเชื่อคำของนักรบเหล่านั้น. ลำดับนั้น นักรบบางพวก พาพระราชวงศ์ทั้ง ๔ เหล่านั้นมาแล้วบ้าง. บางพวกกลับไปเปิดห้องรัตนะในพระราชนิเวศน์ถือเอาทรัพย์และสิ่งเป็นสาระตามความปรารถนามาบ้าง. ฝ่ายกษัตริย์ทั้ง ๔ นี้ ถึงมหาอุโมงค์ตรงพระพักตร์ทอดพระเนตรเห็นอุโมงค์ประดุจเทพสภาที่ประดับแล้ว ทรงสำคัญว่า "ชนทั้งหลายจัดเตรียมเพื่อพระราชา".

อถ เน จตฺตาโร มหาคงฺคาย อวิทูรฏฺฐานํ เนตฺวา อนฺโต อุมฺมงฺเคเยว

ลำดับนั้น นักรบนำกษัตริย์ทั้ง ๔ มีพระราชมารดาเป็นต้นเหล่านั้น ไปสู่

อลงฺกตคพฺเภ นิสีทาเปตฺวา เอกจฺเจ อารกฺขํ คเหตฺวา อจฺฉึสุ. เอกจฺเจ คนฺตฺวา เตสํ อนีตภาวํ โพธิสตฺตสฺส อาโรเจสุ. โส เตสํ กถํ สุตฺวา "อิทานิ เม มโนรโถ มตฺถกํ ปาปุณิสฺสตี"ติ โสมนสฺสชาโต รญฺโญ สนฺติกํ คนฺตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ. ราชาปิ กิเลสาตุรตาย "อิทานิ เม ธีตรํ เปเสตี"ติ จินฺเตตฺวา ปลฺลงฺกโต อุฏฺฐาย วาตปาเนน โอโลเกนฺโต อเนเกหิ อุกฺกาสตสหสฺเสหิ เอโกภาส-ชาตํ นครํ มหติยา เสนาย ปริวาริตํ ทิสฺวา อาสงฺกิตปริสงฺกิโต "กินฺนุ โข เอตนฺ"ติ ปณฺฑิเตหิ สทฺธึ มนฺเตนฺโต อิมํ คาถมาห

แล้วประทับนั่งในสถานที่ใกล้มหาคงคา ให้ห้องอันตกแต่งแล้ว ภายในอุโมงค์นั่นเอง บางพวกอยู่เฝ้ารักษา. บางพวกไปแจ้งความที่กษัตริย์ทั้ง ๔ มีพระราชมารดาเป็นต้น เหล่านั้นอันพวกตนนำมาแล้วแก่พระโพธิสัตว์. พระโพธิสัตว์นั้นฟังคำของพวกนักรบเหล่านั้นเกิดความโสมนัสยินดีว่า "บัดนี้ความปรารถนาของเราจักถึงที่สุด" ดังนี้ จึงไปสู่สำนักพระราชายืน ณ ที่ควรข้างหนึ่ง. ฝ่ายพระราชาทรงดำริว่า "พระเจ้าจุลนีจักส่งพระธิดามาให้เราบัดนี้" ดังนี้ เพราะความเป็นผู้เร่าร้อนด้วยกิเลส ก็เสด็จลุกขึ้นจากราชบัลลังก์ทอดพระเนตรทางช่องพระแกลเห็นพระนครมีแสงสว่างเป็นอันเดียวกันด้วยคบเพลิงจำนวนหลายแสนอันกองทัพใหญ่ล้อมรอบแล้ว ก็ทรงฉงนสนเท่ห์พระทัยรำพึงว่า "นี้อะไรกันหนอ" เมื่อจะทรงปรึกษากับบัณฑิตทั้งหลาย จึงตรัสคาถานี้ว่า

๖๔๕. "หตฺถี อสฺสา รถา ปตฺตี
เสนา ติฏฺฐนฺติ จมฺมิกา
อุกฺกา ปทิตฺตา ฌายนฺติ
กินฺนุ มญฺญนฺติ ปณฺฑิตา"ติ.

๖๔๕. "กองช้าง กองม้า กองรถ กองพลราบ อันเป็นกองทัพ สวมเกราะตั้งอยู่ จุดคบเพลิงสว่างไสว บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมสำคัญอย่างไรกันหนอ".

ตตฺถ **กินฺนุ มญฺญนฺตีติ** จูฬนีราชา อมฺหากํ ตุฏฺโฐ, อุทาหุ กุทฺโธ, กินฺนุ โข ปณฺฑิตา มญฺญนฺตีติ ปุจฺฉิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ย่อมสำคัญอย่างไรกันหนอ** ความว่า พระเจ้าวิเทหะตรัสถามว่า "พระเจ้าจุลนีทรงโปรดปรานหรือทรงกริ้วพวกเรา บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมสำคัญอย่างไรกันหนอ" ดังนี้.

ตํ สุตฺวา เสนโก อาห "มา จินฺตยิตฺถ มหาราช, อติพหู อุกฺกา ปญฺญายนฺติ, ราชา ตุมฺหากํ ธีตรํ ทาตุํ คเหตฺวา เอติ มญฺเญติ. ปุกฺกุโสปิ "ตุมฺหากํ อาคนฺตุกสกฺการํ กาตุํ อารกฺขํ คเหตฺวา ฐิโตว ภวิสฺสตี"ติ. เอวํ เต จตฺตาโร ปณฺฑิตา ยํ ยํ อตฺตโน รุจฺจติ ตํ ตํ กถยึสุ. วิเทหราชาปิ "อสุกฏฺฐาเน เสนา ติฏฺฐนฺตุ, อสุกฏฺฐาเน อารกฺขํ คณฺหถ, อปฺปมตฺตา โหถา"ติ วทนฺตานํ สทฺทํ สุณนฺโต สนฺนทฺธญฺจ เสนํ ปสฺสนฺโต มรณภยตชฺชิโต หุตฺวา มหาสตฺตสฺส กถํ ปจฺจาสึสนฺโต อิตรํ คาถมาห

เสนกะฟังพระดำรัสนั้นกราบทูลว่า "ข้าแต่มหาราชเจ้า ขอพระองค์อย่าทรงวิตกไปเลย คบเพลิงย่อมปรากฏมากเหลือเกิน, ชะรอยพระราชาจะพาพระธิดามาถวายพระองค์". ฝ่ายปุกกุสะกราบทูลว่า "พระเจ้าจุลนีจักทรงตั้งการรักษาเพื่อทำอาคันตุกสักการะแก่พระองค์". บัณฑิตทั้ง ๔ นั้น ตนชอบใจอย่างใดก็กราบทูลอย่างนั้น ด้วยประการฉะนี้. ฝ่ายพระเจ้าวิเทหะ เมื่อได้ทรงสดับเสียงของแม่ทัพผู้สั่งว่า "เสนาทั้งหลายจงตั้งอยู่ในที่โน้น ท่านทั้งหลายจงยึดการรักษาในที่โน้น ท่านทั้งหลายจงอย่าประมาท" และเมื่อทอดพระเนตรเห็นเสนาผูกสวมเกราะ เป็นผู้อันมรณภัยคุกคาม เมื่อจะทรงหวังสดับถ้อยคำของมโหสถโพธิสัตว์ จึงตรัสคาถา นอกนี้ว่า

๖๔๖. "หตฺถี อสฺสา รถา ปตฺตี
เสนา ติฏฺฐนฺติ จมฺมิกา

๖๔๖. "กองช้าง กองม้า กองรถ
กองพลราบ อันเป็นกองทัพ สวม-

อุกฺกา ปทิตฺตา ฌายนฺติ
กินฺนุ กาหนฺติ ปณฺฑิตา"ติ.

เกราะตั้งอยู่ จุดคบเพลิงสว่างไสว ดูกรมโหสถบัณฑิตกองทัพเหล่านี้จะทำอะไรหนอ".

ตตฺถ **กินฺนุ กาหนฺติ ปณฺฑิตาติ** ปณฺฑิต กินฺนุ จินฺเตสิ, อิมา เสนา อมฺหากำ กึ กริสฺสนฺตีติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ดูกรมโหสถบัณฑิต กองทัพนี้จักทำอะไรหนอ** ความว่า พระเจ้าวิเทหะตรัสว่า ดูกรมโหสถบัณฑิต เจ้าคิดอย่างไรหนอ, เสนาเหล่านี้จักทำอะไรแก่พวกเราดังนี้.

ตำ สุตฺวา มหาสตฺโต "อิมำ อนฺธพาลำ โถกำ สนฺตาเสตฺวา ปจฺฉา มมำ ปญฺญาพลำ ทสฺเสตฺวา อสฺสาเสสฺสามิ นนฺ"ติ จินฺเตตฺวา อาห

พระมหาสัตว์ ฟังพระดำรัสของพระราชานั้นแล้วคิดว่า "เราจักยังพระราชาผู้โง่เขลานี้ ให้สะดุ้งหน่อยหนึ่ง ภายหลังจักแสดงกำลังปัญญาของเรา (ให้ปรากฏ) แล้วปลอบพระราชาให้อบอุ่นพระทัย" ทูลว่า

๖๔๗. "รกฺขติ ตำ มหาราช
จูฬเนยฺโย มหพฺพโล
ปทุฏฺโฐ เต พฺรหฺมทตฺโต
ปาโต ตำ ฆาตยิสฺสตี"ติ.

๖๔๗. "ข้าแต่มหาราชเจ้า พระเจ้าจุลนีพรหมทัต มีพลนิกายมาก รักษาพระองค์ไว้ จะทรงประทุษร้ายต่อพระองค์ รุ่งเช้าจักรับสั่งให้ปลงพระชนม์พระองค์".

ตำ สุตฺวา สพฺเพ เต ราชาทโย มรณภยตชฺชิตา อเหสุ. รญฺโญ กณฺโจ สุสฺสิ. มุเข เขโฬ จ ฉิชฺชิ, สรีเร ทาโห อุปฺปชฺชิ. โส มรณภยภีโต ปริเทวนฺโต เทฺว คาถา อภาสิ

ชนทั้งหลายทั้งปวงมีพระราชาเป็นต้น ได้ฟังคำมโหสถนั้น เป็นผู้อันความกลัวต่อความตายคุกคามแล้ว, พระศอของพระราชาแห้ง, พระเขฬะในพระโอษฐ์ขาดสิ้น ความเร่าร้อนเกิดขึ้นในพระสรีระ.

พระราชาทรงกลัวต่อมรณภัย เมื่อจะทรงครั่นครวญได้ทรงภาษิต ๒ คาถาว่า

๖๔๘. “อุพฺเพธติ เม หทยํ
มุขญฺจ ปริสุสฺสติ
นิพฺพุตี นาธิคจฺฉามิ
อคฺคิทฑฺโฒว อาตเป.

๖๔๘. “หทัยของเราสั่น และปากของเราแห้งผาก เราเป็นเหมือนถูกไฟไหม้ที่กลางแดดไม่ถึงความดับ.

๖๔๙. กมฺมารานํ ยถา อุกฺกา
อนฺโต ฌายติ โน พหิ
เอวมฺปิ หทยํ มยฺหํ
อนฺโต ฌายติ โน พหี”ติ.

๖๔๙. เตาของช่างทองร้อนรุ่มอยู่ภายในไม่ปรากฏในภายนอกฉันใด แม้หทัยของเรา ก็ร้อนรุ่มอยู่ภายในไม่ปรากฏในภายนอกฉันนั้น”.

ตตฺถ **อุพฺเพธตี**ติ ตาต มโหสธ หทยํ เม มหาวาเตริตํ วิย อสฺสตฺถปลฺลวํ กมฺปติ. **อนฺโต ฌายติ โน พหี**ติ “สา อุกฺกา วิย มยฺหํ หทยมฺสํ อพฺภนฺตเร ฌายติ, พหิ ปน ปญฺญายตี”ติ ปริเทวติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **สั่น** ความว่า ดูกรพ่อมโหสถ หทัยของเราย่อมหวั่นไหว ประดุจใบอ่อนแห่งอัสสัตถพฤกษ์ ถูกลมใหญ่ให้หวั่นไหวฉะนั้น. คำว่า **ย่อมร้อนรุ่มภายใน ไม่ปรากฏภายนอก** พระราชาทรงครั่นครวญว่า “เนื้อแห่งหทัยของเรา ย่อมร้อนรุ่มในภายใน, แต่ไม่ปรากฏภายนอกเหมือนเตาช่างทองฉะนั้น” ดังนี้.

มหาสตฺโต ตสฺส ปริเทวิตํ สุตฺวา “อยํ อนฺธพาโล อญฺเญสุ ทิวเสสุ มม วจนํ น กเรยฺย, ภิยฺโย นํ นิคฺคณฺหิสฺสามี”ติ จินฺเตตฺวา อาห

พระมหาสัตว์ฟังพระราชา ทรงครั่นครวญ จึงคิดว่า “พระราชานี้เป็นคนโง่เขลา ไม่ทรงทำตามถ้อยคำของเราในวันอื่น ๆ เราจักทำการข่มพระราชาให้ยิ่ง” ได้กล่าวว่า

๖๕๐. "ปมตฺโต มนฺตนาตีโต
ภินฺนมนฺโตสิ ขตฺติย
อิทานิ โข ตำ ตายนฺตุ
ปณฺฑิตา มนฺติโน ชนา.

๖๕๐. "ข้าแต่บรมกษัตริย์ พระองค์เป็นผู้ประมาทแล้ว เป็นไปล่วงความคิด มีความคิดอันทำลายเสียแล้ว บัดนี้แล อาจารย์ทั้ง ๔ ผู้เป็นบัณฑิต มีความคิดจงป้องกันพระองค์เถิด.

๖๕๑. อกตฺวามจฺจสฺส วจนำ
อตฺถกามหิเตสิโน
อตฺตปีติรโต ราช
มิโค กูฏว โอหิโต.

๖๕๑. ข้าแต่พระราชา พระองค์ไม่ทรงทำตามคำของข้าพระบาท ผู้เป็นอำมาตย์ใคร่ประโยชน์ แสวงหาความเกื้อกูล ทรงยินดีด้วยปีติอันเศร้าหมอง ของพระองค์ ดังเนื้อตกอยู่ในหลุมล่อฉะนั้น.

๖๕๒. ยถาปิ มจฺโฉ พลิสำ
วงฺกำ มำเสน ฉาทิตำ
อามคิทฺโธ น ชานาติ
มจฺโฉ มรณมตฺตโน.

๖๕๒. ปลาอยากกินของสด คือเหยื่อย่อมกลืนเบ็ดที่คด อันปิดไว้ด้วยเนื้อ คือเหยื่อ มันไม่รู้ความตายของตน ฉันใด.

๖๕๓. เอวเมว ตุวำ ราช
จูฬเนยฺยสฺส ธีตรำ
กามคิทฺโธ น ชานาสิ
มจฺโฉว มรณมตฺตโน.

๖๕๓. ข้าแต่พระราชา พระองค์ทรงปรารถนากาม ย่อมไม่ทรงทราบพระราชธิดาของพระเจ้าจุลนีเหมือนปลาไม่รู้ความตายของตนฉันนั้น.

๖๕๔. สเจ คจฺฉสิ ปญฺจาลำ
ขิปฺปมตฺตำ ชหิสฺสสิ
มิคำ ปนฺถานุปนฺถำว
มหนฺตำ ภยเมสฺสสิ.

๖๕๔. ถ้าพระองค์จะเสด็จไปยังปัญจาล-นคร จักต้องทรงละเสียทันที ภัยใหญ่ จักถึงแก่พระองค์ เหมือนภัยคือความตายถึงแก่มฤค ผู้ตามไปถึงทางที่ประตูบ้านฉะนั้น.

๖๕๕. อนริยรูโป ปุริโส ชนินฺท
อหีว อุจฺจงฺกคโต[๑] ฑเสยฺย
น เตน มิตฺตี กยิราถ ธีโร
ทุกฺโข หเว กาปุริเสน สงฺคโม.

๖๕๕. ข้าแต่พระจอมประชากร บุรุษผู้ไม่ประเสริฐ พึงเป็นเหมือนงูอยู่ในพก จะกัดเอา นักปราชญ์ไม่พึงทำไมตรีกับบุรุษชั่วนั้น เพราะการสมคบกับบุรุษชั่วนำทุกข์มาให้โดยแท้.

๖๕๖. ยำ เตฺวว ชญฺญา ปุริโส ชนินฺท
สีลวายำ พหุสฺสุโต
เตเนว มิตฺตี กยิราถ ธีโร
สุโข หเว สปฺปุริเสหิ สงฺคโม"ติ.

๖๕๖. ข้าแต่พระจอมประชากร บุรุษผู้มีศีล เป็นพหูสูต พึงรู้ไมตรีใด นักปราชญ์ พึงทำไมตรีนั้น กับบุรุษเช่นนั้น เพราะการคบกับสัปบุรุษ นำความสุขมาให้โดยแท้".

ตตฺถ **ปมตฺโตติ** มหาราช ตฺวำ กาเมน ปมตฺโต. **มนฺตนาตีโตติ** มยา อนาคตภยำ ทิสฺวา ปญฺญาย ปริจฺฉินฺทิตฺวา มนฺติตมนฺตนำ อติกฺกนฺโต.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ทรงประมาทแล้ว** ความว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า พระองค์เป็นผู้ประมาทแล้ว เพราะกาม. คำว่า **เป็นไปล่วงความคิด** ความว่า พระองค์เป็นไปล่วงความคิดอันข้าพระองค์เห็นภัยในอนาคตกำหนดด้วยปัญญาคิดแล้ว.

ภินฺนมนฺโตติ มนฺตนาติกฺกนฺตตฺตาเยว ภินฺนมนฺโต, โย จ เต เสนกาทีหิ สทฺธึ มนฺโต คหิโต, เอโส ภินฺโน ภินฺนมนฺโตสิ ชาโต. **ปณฺฑิตาติ** อิเม เสนกาทโย จตฺตาโร อิทานิ ตำ รกฺขนฺตุ. ปสฺสามิ เนสำ พลนฺติ ทีเปติ.

คำว่า **มีความคิดอันทำลายแล้ว** ความว่า ชื่อว่า มีความคิดอันทำลายแล้ว เพราะความเป็นไปล่วงความคิด, ก็ความคิดใดอันพระองค์ทรงยึดถือพร้อมกับอาจารย์ทั้ง ๔ มีเสนกะเป็นต้น, ความคิดนั้นถูกทำลายแล้ว พระองค์เป็นผู้มีความคิดอันทำลายแล้ว. คำว่า **ผู้เป็นบัณฑิต**

---

[๑] ฉ. อุจฺฉงฺคลโต.

พระมหาสัตว์ย่อมแสดงว่า “บัดนี้อาจารย์ทั้ง ๔ มีเสนกะเป็นต้นเหล่านี้ (ผู้เป็นบัณฑิต) จงรักษาพระองค์ ข้าพระองค์จักเห็นกำลังของคนเหล่านั้น” ดังนี้.

อกตฺวามจฺจสฺสาติ มม อุตฺตมสฺส อมจฺจสฺส วจนํ อกตฺวา, **อตฺตปีติรโตติ** อตฺตโน กิเลสปีติยา อภิรโต หุตฺวา.

คำว่า **ไม่ทรงทำตามคำของข้าพระองค์ผู้เป็นอำมาตย์** ความว่า พระองค์ไม่ทรงทำตามคำของข้าพระองค์ผู้เป็นอำมาตย์สูงสุด. คำว่า **ทรงยินดีด้วยปีติ อันเศร้าหมองของพระองค์** ความว่า ทรงเป็นผู้ยินดียิ่งด้วยปีติอันเศร้าหมอง ของพระองค์.

มิโค กูฏเฏว โอหิโตติ ยถา นาม นิวาปโลเภนาคโต มิโค กูฏปาเส พชฺฌติ, เอวํ มม วจนํ อคฺคเหตฺวา ปญฺจาลจนฺทึ ลภิสฺสามีติ โลเภนาคนฺตฺวา อิทานิ กูฏปาเส พทฺโธ มิโค วิย ชาโตสิ.

คำว่า **เหมือนเนื้อตกลงในหลุมล่อฉะนั้น** ความว่า เนื้อมาแล้วเพราะความโลภในเหยื่อ ย่อมติดที่บ่วงคือ หลุมดักสัตว์ชื่อฉันใด, พระองค์ไม่ทรงเชื่อถือคำของข้าพระองค์ ได้เสด็จมาแล้วด้วยความโลภเพราะทรงดำริว่า เราจักได้นางปัญจาลจันที ดังนี้ บัดนี้เป็นเหมือนมฤคติดที่บ่วงคือหลุมดักสัตว์ฉันนั้น.

ยถา มจฺโฉติ คาถาทฺวยํ “ตทา มยา อยํ อุปมา อาภฏา”ติ ทสฺเสตุ วุตฺตํ **“สเจ คจฺฉสี”**ติ คาถาปิ “น เกวลํ เอตฺตกเมว, อิมมฺปิ เต อุปมํ อาหริน”ติ ทสฺเสตุ วุตฺตา.

คำว่า **เหมือนปลาฉันใด** พระมหาสัตว์กล่าวหมวดสองแห่งคาถาเพื่อแสดงว่า “อุปมานี้ อันเรานำมาแล้วในกาลนั้น” ดังนี้. แม้คาถาว่า **“ถ้าพระองค์จะเสด็จไป”** ดังนี้ พระมหาสัตว์กล่าวแล้ว เพื่อแสดงว่า “อุปมาเท่านี้ ยังไม่

สิ้นเชิง, ข้าพระองค์จะนำอุปมานี้มาเพื่อพระองค์อีก".

อนริยรูโปติ เกวฏฏพฺราหฺมณสทิโส อสปฺปุริสชาติโก นิลฺลชฺชปุริโส. **น เตน มิตฺตินฺติ** ตาทิเสน สทฺธึ มิตฺตธมฺมํ น กยิราถ, ตฺวํ ปน เกวฏฺเฏน สทฺธึ มิตฺตึ กตฺวา ตสฺส วจนํ คณฺหิ.

คำว่า **บุรุษผู้ไม่ประเสริฐ** ได้แก่ อสัปบุรุษ ผู้เช่นกับด้วยเกวัฏพราหมณ์ เป็นบุรุษไม่มีความละอาย. คำว่า **นักปราชญ์ไม่พึงทำไมตรีกับบุรุษชั่วนั้น** ความว่า ก็นักปราชญ์ไม่พึงทำมิตรธรรมกับบุรุษเช่นนั้น, แต่พระองค์ทรงทำไมตรีกับเกวัฏพราหมณ์ ทรงเชื่อถือถ้อยคำของเขา.

ทุกฺโขติ เอวรูเปน สทฺธึ สมาคโม นาม เอกวารํ กโต อิธ โลเกปิ ปรโลเกปิ มหาทุกฺขาวหนโต ทุกฺโข โหติ. **ยํ เตฺววาติ** ยํ ตุ เอว. อยเมว วา ปาโฐ **สุโขติ** อิธโลเกปิ ปรโลเกปิ สุโขเยว โหติ.

คำว่า **นำทุกข์มาให้** ความว่า ชื่อว่าการสมาคมกับบุรุษเห็นปานนั้น อันชนทำแล้วสิ้นวาระเดียว ก็ย่อมเป็นทุกข์เพราะนำทุกข์ใหญ่มาให้ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า. คำว่า **ยํ เตฺวว** ตัดบทเป็น ยฺ ตุ เอว. อีกอย่างหนึ่ง บาลีเป็นอย่างนี้เหมือนกัน (ยฺ ตุ เอว). คำว่า **นำสุขมาให้** ความว่า การสมาคมด้วยสัปบุรุษนำสุขมาให้ทั้งในโลกนี้และโลกหน้าโดยแท้.

อถ นํ "ปุน เอวรูปึ น กริสฺสตี"ติ สุฏฺฐุตรํ นิคฺคณฺหนฺโต ปุพฺเพ รญฺญา กถิตกถํ อาหริตฺวา ทสฺเสนฺโต อาห

ลำดับนั้นพระมหาสัตว์ เมื่อจะข่มพระราชาให้ยิ่งขึ้นไปด้วยคิดว่า "พระราชาจักไม่ทรงทำอย่างนี้อีกต่อไป" จึงนำเอาพระดำรัสที่พระราชาตรัสแล้วครั้งก่อนมาเมื่อจะแสดงจึงกล่าวว่า

๖๕๗. "พาโล ตุวำ เอฬมูโคสิ ราช
โย อุตฺตมตฺถานิ มยิ ลปิตฺโถ
กิเมวหำ นงฺคลโกฏิวฑฺโฒ
อตฺถานิ ชานิสฺสำ ยถาปิ อญฺเญ.

๖๕๗. "ข้าแต่พระราชา พระองค์ได้ตรัสถึงเหตุ ที่จะให้ได้รัตนะอันสูงสุดในสำนักข้าพระบาท ทรงเป็นผู้เขลา บ้าน้ำลาย ข้าพระบาทเป็นบุตรคฤหบดี ถือหางไถ เจริญมาแต่ยังเยาว์ จะรู้เหตุให้ได้รัตนะเหมือนคนอื่นอย่างไรเล่า.

๖๕๘. อิมำ คเล คเหตฺวาน
นาเสถ วิชิตา มม
โย เม รตนลาภสฺส
อนฺตรายาย ภาสตี"ติ.

๖๕๘. ท่านทั้งหลาย จงไสคอมโหสถ-บัณฑิต ผู้พูดเป็นอันตรายแก่การได้รัตนะของเราให้หายไปจากแว่นแคว้นของเรา".

อิเม เทฺว คาถา วตฺวา "มหาราช อหำ คหปติปุตฺโต, ยถา ตว อญฺเญ เสนกาทโย ปณฺฑิตา อตฺถานิ ชานนฺติ ตถา กิเมว ชานิสฺสำ, อโคจโร เอส มยฺหำ, คหปติสิปฺปเมวาหำ ชานามิ, อยมตฺโถ เสนกาทีนำ ปากโฏ, เต ปณฺฑิตา โหนฺติ, อชฺช เต อฏฺจารสหิ อกฺโขภิณีหิ ปริวาริตสฺส ตว เสนกาทโย อวสฺสยา โหนฺตุ, มำ ปน คีวายำ คเหตฺวา นิกฺกฑฺฒิตุำ อาณาเปสิ, อิทานิ มำ กสฺมา ปุจฺฉสี"ติ เอวำ สุนิคฺคหิตำ นิคฺคณฺหิ.

มโหสถครั้นกล่าว ๒ คาถานี้แล้ว จึงกล่าวข่มให้ยิ่งขึ้นอย่างนี้ว่า "ข้าแต่มหาราชเจ้า ข้าพระบาทเป็นบุตรคฤหบดี จักรู้ความเจริญเหมือนคนเหล่าอื่น มีเสนกะเป็นต้น เป็นนักปราชญ์ของพระองค์ รู้ความเจริญฉะนั้นละหรือ วาทะนั้นมิใช่โคจรของข้าพระองค์ ข้าพระองค์ย่อมรู้ศิลปะแห่งคฤหบดีแท้ ข้อความนี้ปรากฏแก่ชนทั้งหลายมีอาจารย์เสนกะเป็นอาทิ ชนเหล่านั้นเป็นนักปราชญ์ ชนเหล่านั้นมีอาจารย์เสนกะเป็นต้น จงเป็นที่พึ่งของพระองค์ ผู้อันนักรบ ๑๘ อักโขภินีแวดล้อมแล้วในวันนี้, ก็แต่พระองค์จงรับสั่งให้ไสคอข้าพระองค์ออกไปเสีย,

เพราะอะไร บัดนี้ พระองค์จึงตรัสถามข้าพระองค์".

ตं สุตฺวา ราชา จินฺเตสิ "ปณฺฑิโต มยา กตโทสเมว กเถสิ, ปุพฺเพว หิ อิทं อนาคตภยं ชานิ. เตน มं อติวิย นิคฺคณฺหติ, น โข ปน เอตฺตกं กาลं นิกฺกมฺมโก อจฺฉิสฺสติ, อวสฺสं อิมินา มยฺหं โสตฺถิภาโว กโต ภวิสฺสตี"ติ. อถ นं ปริคฺคณฺหนฺโต เทฺว คาถา อภาสิ

พระเจ้าวิเทหะ ทรงสดับคำของมโหสถทูลนั้น ทรงดำริว่า "มโหสถบัณฑิตกล่าวโทษที่เราทำแล้วนั่นเอง เพราะว่า มโหสถรู้ภัยในอนาคตนี้ก่อนแล้ว เพราะเหตุนั้นเขาจึงกล่าวข่มเราเหลือเกิน ก็มโหสถไม่มีงานทำจักไม่อยู่ตลอดกาลเท่านี้ เขาคงจักทำความสวัสดีแก่เราไว้แน่". ลำดับนั้น พระเจ้าวิเทหะเมื่อจะทรงยึดมโหสถนั้นเป็นที่พำนัก จึงได้ตรัส ๒ คาถาว่า

๖๕๙. "มโหสถ อตีเตน
นานุวิชฺฌนฺติ ปณฺฑิตา
กึ มं อสฺสํว สมฺพนฺธं
ปโตเทเนว วิชฺฌสิ.

๖๕๙. "ดูกรมโหสถ บัณฑิตทั้งหลายย่อมไม่ทิ่มแทง เพราะโทษที่ล่วงไปแล้ว เจ้าจะทิ่มแทงเรา ดังม้าที่เขาผูกไว้ถูกทิ่มแทงด้วยปฏักทำไม.

๖๖๐. สเจ ปสฺสสิ โมกฺขं เม
เขมं วา ปน ปสฺสสิ
เตเนว มं อนุสาส
กึ อตีเตน วิชฺฌสี"ติ.

๖๖๐. ถ้าเจ้าเห็นว่าเราจักพ้นภัยได้ หรือเห็นว่าเราจักปลอดภัยได้ ขอเจ้าจงสั่งสอนเราโดยความสวัสดีนั้นแล เจ้าจะทิ่มแทงเราเพราะโทษที่ล่วงไปแล้วทำไม".

ตตฺถ **นานุวิชฺฌนฺตี**ติ อตีตं โทสं คเหตฺวา มุขสตฺตีหิ น อนุวิชฺฌนฺติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ย่อมไม่ทิ่มแทง** ความว่า บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมไม่ถือโทษที่ล่วงไปแล้ว ตามทิ่มแทงด้วยหอก คือปาก.

อสฺสำว สมฺพนฺธนฺติ สตฺตุเสนาย ปริวุตตฺตา สุฏฺฐุ พนฺธิตฺวา ฐปิตำ อสฺสำ วิย กึ มำ วิชฺฌสิ.

คำว่า **เป็นดังม้าที่ผูกไว้** ความว่า เจ้าจะทิ่มแทงเราเป็นเหมือนม้าที่เขาผูกดีแล้วยืนอยู่ถูกทิ่มแทงด้วยปฏักทำไม เพราะเราถูกกองทัพของศัตรูแวดล้อมแล้ว.

เตเนว มนฺติ เอวำ เต โมกฺโข ภวิสฺสติ, เอวำ เต เขมนฺติ เตน โสตฺถิภาเวน มำ อนุสาส อสฺสาเสหิ, ตำ หิ ฐเปตฺวา อญฺโญ เม ปฏิสรณำ นตฺถีติ.

คำว่า **จงสั่งสอนเราโดยความสวัสดีนั้นแล** ความว่า เจ้าจงสั่งสอนเราโดยความสวัสดีนั้นว่า ความพ้นจักมีแก่ท่านอย่างนี้ ความเกษมจักมีแก่ท่านอย่างนี้ คือ ยังเราให้อบอุ่นใจเพราะถ้าเว้นท่านเสียแล้ว คนอื่นจะเป็นที่พึ่งของเรา ย่อมไม่มี ดังนี้.

อถ มหาสตฺโต อยำ ราชา อติวิย อนฺธพาโล, ปุริสวิเสสำ น ชานาติ, โถกำ กิลเมตฺวา ปจฺฉาสฺส อวสฺสโย ภวิสฺสามีติ จินฺเตตฺวา อาห

ลำดับนั้นพระมหาสัตว์เจ้า ดำริว่า พระราชาพระองค์นี้เป็นอันธพาลเหลือเกิน ไม่ทรงรู้บุรุษพิเศษ เราจักทรมานสักหน่อย กาลภายหลังจักเป็นที่พึ่งของพระองค์ จึงกล่าวคาถาว่า

๖๖๑. "อตีตำ มานุสำ กมฺมำ
ทุกฺกรำ ทุรภิสมฺภวำ
น ตำ สกฺโกมิ โมเจตุำ
ตฺวำ ปชานสฺสุ ขตฺติย.

๖๖๑. "ข้าแต่บรมกษัตริย์ กรรมของมนุษย์อันล่วงไปแล้ว ทำได้ยากเจริญได้ยาก ข้าพระบาทไม่สามารถจะปลดเปลื้องพระองค์ได้ ขอพระองค์จงทรงทราบเถิดพระเจ้าข้า.

๖๖๒. สนฺติ เวหายสา นาคา
อิทฺธิมนฺโต ยสสฺสิโน
เตปิ อาทาย คจฺเฉยฺยุำ
ยสฺส โหนฺติ ตถาวิธา.

๖๖๒. ช้างทั้งหลาย ตัวมีฤทธิ์ มียศ สามารถเหาะไปได้ ทางอากาศ เป็นช้างเกิดในตระกูลช้างฉัททันต์ หรือในตระกูลช้างอุโบสถ ของ

พระองค์มีอยู่ ช้างแม้เหล่านั้น พึงพาพระองค์ไปได้.

๖๖๓. สนฺติ เวหายสา อสฺสา
อิทฺธิมนฺโต ยสสฺสิโน
เตปิ อาทาย คจฺเฉยฺยุ
ยสฺส โหนฺติ ตถาวิธา.

๖๖๓. ม้าทั้งหลายตัวมีฤทธิ์ มียศ สามารถเหาะไปได้ทางอากาศ เป็นม้าเกิดในตระกูลพญาม้าวลาหก ของพระองค์มีอยู่ ม้าแม้เหล่านั้น พึงพาพระองค์ไปได้.

๖๖๔. สนฺติ เวหายสา ปกฺขี
อิทฺธิมนฺโต ยสสฺสิโน
เตปิ อาทาย คจฺเฉยฺยุ
ยสฺส โหนฺติ ตถาวิธา.

๖๖๔. นกทั้งหลายตัวมีฤทธิ์มียศสามารถบินไปได้ทางอากาศ ของพระองค์มีอยู่ แม้นกเหล่านั้น พึงพาพระองค์ไปได้.

๖๖๕. สนฺติ เวหายสา ยกฺขา
อิทฺธิมนฺโต ยสสฺสิโน
เตปิ อาทาย คจฺเฉยฺยุ
ยสฺส โหนฺติ ตถาวิธา.

๖๖๕. ยักษ์ทั้งหลาย ผู้มีฤทธิ์ มียศ สามารถเหาะไปได้ทางอากาศของพระองค์มีอยู่ ยักษ์แม้เหล่านั้น พึงพาพระองค์ไปได้.

๖๖๖. อตีตํ มานุสํ กมฺมํ
ทุกฺกรํ ทุรภิสมฺภวํ
น ตํ สกฺโกมิ โมเจตุ
อนฺตลิกฺเขน ขตฺติยา"ติ.

๖๖๖. ข้าแต่บรมกษัตริย์ กรรมของมนุษย์อันล่วงไปแล้ว ทำได้ยาก เจริญได้ยาก ข้าพระบาทไม่สามารถจะปลดเปลื้องพระองค์โดยทางอากาศ ได้พระเจ้าข้า".

ตตฺถ **กมฺมนฺ**ติ มหาราช อิทํ ตว อิโต โมจนํ นาม อตีตํ มานุสํ มนุสฺเสหิ กตฺตพฺพํ กมฺมํ อตีตํ. **ทุกฺกรํ ทุรภิสมฺภวนฺ**ติ เนว กาตุํ, น สหิตุ สกฺกา.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **กรรม** ความว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า กรรมนี้ของมนุษย์อันล่วงไปแล้ว คือ กรรมอันล่วงไปแล้ว อันมนุษย์ทั้งหลายพึงทำชื่อว่าจะปลดเปลื้องจากเหตุนี้ (ก็หาได้ไม่). คำว่า

ทำได้ยาก เจริญได้ยาก ได้แก่ อันใคร ๆ ไม่อาจทำ ไม่อาจอดกลั้น.

น ตำ สกฺโกมีติ อหำ ตำ อิโต โมเจตุำ น สกฺโกมิ. **ตฺวำ ปชานสฺสุ ขตฺติยาติ** มหาราช ตวเมเวตฺถ กตฺตพฺพำ ชานสฺสุ.

คำว่า **ข้าพระบาทไม่สามารถจะปลดเปลื้องพระองค์ได้** ความว่า ข้าพระองค์ไม่สามารถจะปลดเปลื้องพระองค์จากเหตุการณ์นี้ได้. คำว่า **ข้าแต่บรมกษัตริย์ขอพระองค์จงทรงทราบเถิด** ความว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า พระองค์เท่านั้น จงทรงทราบกิจที่ควรทำในเหตุนี้.

เวหายสาติ อากาเสน คมนสมตฺถา หตฺถิโน. **ตถาวิธาติ** ฉทฺทนฺตกุเล วา อุโปสถกุเล วา ชาตา นาคา โหนฺติ, ตำ ราชานำ เต อาทาย คจฺเฉยฺยุำ.

คำว่า **สามารถไปทางอากาศ** ความว่า ช้างทั้งหลายตัวสามารถจะไปทางอากาศได้. คำว่า **โดยวิธีอย่างนั้น** ความว่า เป็นช้างเกิดในตระกูลฉัททันต์ หรือเกิดในตระกูลอุโบสถ, ช้างเหล่านั้นพึงพาพระราชานั้นไปได้.

อสฺสาติ วลาหกอสฺสราชกุเล ชาตา อสฺสา. **ปกฺขีติ** ครุฬำ สนฺธายาห. **ยกฺขาติ** สาตาคิราทโย ยกฺขา. **อนฺตลิกฺเขนาติ** อหนฺตำ อนฺตลิกฺเขน โมเจตุำ น สกฺโกมิ, ตำ อาทาย อากาเสน มิถิลำ เนตุำ น สกฺโกมีติ อตฺโถ.

คำว่า **ม้า** ได้แก่ ม้าทั้งหลายที่เกิดในตระกูลพญาม้าวลาหก. คำว่า **นก** มโหสถกล่าวหมายเอาครุฑ(พญานก) คำว่า **ยักษ์** ได้แก่ ยักษ์ทั้งหลายมีสาตาคิรยักษ์เป็นต้น. คำว่า **โดยทางอากาศ** ความว่า ข้าพระองค์ไม่สามารถจะเปลื้องพระองค์ โดยทางอากาศ อธิบายว่า ข้าพระองค์ไม่สามารถจะนำพาพระองค์กลับสู่มิถิลานคร โดยทางอากาศได้พระเจ้าข้า.